

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Kunstikultuuri teaduskond

Muinsuskaitse ja restaureerimine

Virge Schmidt

**VÄRV VILJANDI VILLAARHITEKTUURIS -
JUUGENDVILLAST VALGE MAJANI AASTATEL 1900-1930**

MAGISTRITÖÖ

Juhendaja: professor Juhan Maiste

Tallinn 2010

RESÜMEE

Käesolevas uurimuses „Värv Viljandi villaarhitektuuris - värvilisest juugendvillast valge majani aastatel 1900-1930“ keskendun sellele perioodile, milles sisaldub Viljandi villade nn.kuldaeg. Töös on teemana vaadeldav värv, eraldi konkreetse märgina, mis iseloomustab erinevate ajastute stiilijooni. Esimesel pilgul saab värviotsustust teha lähtudes vaid esteetilisest ja stiilikriitilisest kriteeriumidest. Paraku võib aga selline tulemus jääda pealiskaudseks ja koguni võltsiks. Selleks, et tajuda linna värvi, vajame väga konkreetset ja põhjalikku uurimist, mis tugineb teaduslikult põhjendatud metoodikale ja on üles ehitatud, juhindudes kaasaegsetest värviuuringute teoreetilistest ja praktilistest kogemustest. Lisaks on vajalik üldisemas kultuurikontekstis orienteerumine – Viljandi villa värvivalikute mõistmiseks on oluline sellest aru saada, kuidas villa on kujunenud mujal maailmas, millised on olnud kõige enam villa fenomeni mõjutanud perioodid. Töös on neli peatükki. Töö esimeses peatükis kirjeldan villa kujunemist läbi ajaloo, rõhuasetusega värvilahendustel ja villa tekke aega - Rooma villat. Teises vaatlen „inglise maja“ oma teed ja selle arendusi Euroopas. Kolmandas peatükis keskendun 20.sajandi arengutele Balti ja Viljandi villa arhitektuuris, alates romantilisest rõhuasetusest baltisaksa sajandialguse juugendarhitektuuris kuni nn.valge maja idee kujunemiseni elukvaliteedis ja traditsioonis. Neljas peatükk on kõige pikem ja kaalukam, viidates otseselt minu uurimustele naturis, mida erinevalt eelmistest peatükkidest olen esitanud nii tekstiliselt kui täiendanud lühikirjelduste, tabelite ja visuaalsete materjalidega (seda nii projektijooniste kui ka värvitooni analüüsi fikseerivate fotode ja selgituste näol). Antud töös on analüüsitud 14 konkreetse villa värvitoone, et anda ülevaade Viljandi, ühe Eesti ainulaadsema väikelinna 1900-1930 ehitatud villade värvist ja selle muutumisest. Läbi värvianalüüsi saab selgeks üldine värvitoonide muutus ajas ja iga konkreetse hoone karakter kujuneb üksiku detaili ja värvitooni koosmõjust. Hoone iseloomuga on seotud nii hoone restaureerimine, kui ka fassaadi pinna uuendamine. Selleks, et tagada linna värvi kui unikaalse ja esteetiliselt hinnatava säilimine, tuleb teha ühe vana maja elluäratajatel (arhitektid, majaomanikud, ehitajad, materjalide tootjad) koos jõupingutusi. Autentne restaureerimine on austuse avaldamine eelmiste põlvkondade tööle. Töö järelduste osas esitan analüüsitud 14 villa värviuuringutele tuginevad seisukohad. Autorina leian, et Viljandi uuritava perioodi villa värvitoonide valik ja rohkus on põhiosas sarnane juugendstiili värvitoonidega, lisaks avaldub värvivalikutes ka kohalik ajalooline eripära. Töö üheks oluliseks rakenduslikuks tulemuseks ongi Viljandi traditsiooni järgivate värvitoonide leidmine, mis annab võimaluse luua kohalikku traditsiooni järgivaid värvikaarte.

Lisas 1 on toodud fotod, projektjooniste reprod ja kokkuvõtvad värvitabelid, täiendina peatükkidele. Lisa 2 sisaldab töös kasutatud renoveerimisprojektide, värviuuringute ja värvipasside koopiaid.

Võtmesõnad:

Juugendvilla

Stratigraafiline uuring

Villa

Välisviimistlus

Värvikaart

Värvitoon

SISUKORD

SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	5
1. VILLA KUJUNEMINE ETÜMOLOOGIAST - ESTEETIKANI	11
1.1 Villa.....	11
1.2 Värv.....	15
2. „INGLISE MAJA“ - INGLISE OMA TEE JA SELLE ARENDUSED	18
2.1 William Morris ja tema „Red House“	18
2.2 Hermann Muthesius ja „inglise maja“.....	20
2.3. Võimalikke interpretatsioone Le Corbusier varaste villade teemal.....	24
2.3 Villa –Juugendi lemmikhoonetüüp	29
3. LÄÄNE-EUROOPA KONTEKSTIST JA RAHVUS-KULTUURILISTEST INTERPRETATSIOONIDEST EESTI VILLAARHITEKTUURI ARENGUTES	33
4. VILJANDI VILLADE VÄRVILAHENDUSTE ANALÜÜS	41
4.1 Viljandi villa kujunemise ajalooline taust	41
4.2 Viljandi villad ja fassadivärvitoonid	45
4.2.1 Uuringute kirjeldus ja meetodika	45
4.2.2 Viljandi villad ja värvitoonid	49
KOKKUVÕTE	119
KASUTATUD KIRJANDUS JA TEISED ALLIKAD	125
Summary	130
LISA 1 TÄIENDAV JOONISTE MATERJAL ANALÜÜSITUD MAJADE KOHTA	
LISA 2 AUTORI POOLT KASUTATUD DOKUMENTIDE KOOPIAD	

SISSEJUHATUS

Maja elab meist kauem. See on üks põhjus mõelda, et maja sobiks ka selle paigaga, kuhu ta ehitatakse. Käänuliste teede tõusud ja langused on Viljandi Trepimäel säilinud ajastust, kui polnud kiiret. Mineviku pärandi säilimine Viljandis teeb selle avastamise võimalikuks. Väga palju on oma loomulikus keskkonnas talle ja meie oleme siin ajas rändajad. Need rohtu kasvanud õued tõusevad kevadeti uuele elule ja mäenõlval vanad metsikud viljapuud õitsevad jälle. Vanad kaunid villad äratatakse ellu, püüdes alles hoida nende kordumatus. Viljandi hoiab oma legendi ja läheb edasi tänases päevas. Mulgimaal on ajaloo rikka maanurga kuulsus ja selles pealinnas toimuv on olnud aegade jooksul segu tegusast ettevõtlusest ja suvituskoha mugavusest. Ajalugu saab võimaluse korduda ja killuke kunagisest Eesti ehedusest saab väljenduse nii vana villa aknaraamide kui Mulgimaa vaiba toonides. Ja selle uue ajalooaamatu kirjutajad on loojad, kelles on ühendatud Köleri oskus maailma tajuda ja sellesse suhtumist värvide abil edasi anda, Jakobsoni teadmishimu ja eneseusk, Laidoneri julgus ja otsustavus, Maramaa mõtteavarus ja kodukeskus.

Unistused on mõtted, mis võivad saada reaalsuseks. Linnad kannavad oma ajalugu ja kultuuri ehitatud hoonete, nende loojate, neis elanud ja tegutsenud inimeste näol edasi. Kaugel olles näed ikka ainult seda, mis sul on oma kodulävelt kaasa võtta. Autorina kirjutatakse oma töö Viljandi põhjal. Linn, mis on visuaalselt atraktiivne, köidab tähelepanu. Viljandil on stiili ja kindel koht Eesti kultuuriloos. Laiemalt olen hakanud mõtlema, kas igal linnal on oma värv. Parimad näited, mida olen lugenud, on Bente Lange poolt kirjutatud „The Colours of Rome“¹ ja „The Colours of Copenhagen“.² Esitan küsimuse, kas linna keskkond on omandanud iseloomulikud jooned värvi abil, kas see on omandi sümbol, kes seal on traditsiooniliselt elanud. Kuidas on värv Viljandis kirjeldatav sotsiaalse ja kultuurilise väljenduse jäljena? Kas Viljandil on oma värv, mis erineb Võru, või Tartu, või hoopis mõne Eesti mereäärse kuurodlinna värvist? Mind huvitab küsimus, kuidas loob üksik hoone ainukordse visuaalse

¹ B. Lange, The Colours of Rome. Copenhagen: The Danish Architectural Press / The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture, 1995.

² B. Lange, The Colours of Copenhagen. Copenhagen: The Danish Architectural Press / The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture, 1997.

kontrasti, mis eristab ta omanäolisuse abil teistest, andes samas võimaluse olla alles ja kõlada kaasa nii terviklikus linnapildis kui ka sellest veelgi laiemas maastikus.

Millised on esteetilised kriteeriumid ja kuidas on neid võimalik kirjeldada? Milline võiks ja peaks olema linnavärvi uurimismeetod? Kuidas seostub hoone seda ümbritseva keskkonnaga? Milline on Viljandi värvi tähendus Eestile? Kuidas peaksime seda omamoodi rikkalikku, aga samas harmoonilist üldpilti hoidma, sest hoone ei ole ainult konstruktsioonid ja funktsioonid, vaid ikkagi ennekõike esteetiline tervik, mille Vitruviuse kolmanda printsiibi –ilu kujundavad valitud proportsioonide ja sobivalt valitud kaunistuste kõrval ilmselgelt ka selle ehitamisel valitud värvid. Keegi ei taha näha oma maja ja kodu üle võõratuna talle mitte meelepärasega. Kellelegi ei tule mõttesse teha midagi, mis riivaks silma või kahjustaks linna. Ja ometi juhtub seda, sest sageli ei oska üks tõsine ehitaja pöörata tähelepanu teda iluvallas saatvatele hädaohtudele. Nii mõnigi kord puudub kauni äratundmiseks ka teadmine. Paljudel juhtudel ei ole värvi, eriti linnavärvi piisavalt uuritud.

Kui Viljandil on oma värv, siis kuidas väljendub see Viljandi ühe arhitektuurilise dominandi villa puhul. Mis üldse on villa? Kuidas väljendub selles ajastu kood ja mõte? Tuleme nende küsimuste juurde tagasi allpool. 19.sajandi lõpul ja 20.sajandil tegi Viljandi läbi hüppelise arengu. Tagasihoidlikust provintsilinnast kujunes taas korra keskaja järel tähelepanu keskpunkt. Mulgimaa pealinn, omamoodi imedelinn, kus nii mõndagi rakendati Eestis esmakordselt ja kus sai kokku põline Balti traditsioon ja tärkav eestlus, mis otsisid omakorda teed avaramate ja suuremate väärtusteni. Viljandi on linn, mis ühe esimesena Eestis pürgis euroopalikule elustandardile, seejuures mitte ainult tarbe, vaid ennekõike ilu pärast. Viljandi oli linn, kus sillutati tänavaid, rajati parke ja korrastati iidne lossimägi. Veevärgi sisseseadmiseks püstitati veetorn – üks varasemaid Eestis, millele lisandusid elekter ja koguni telefon. Sakslasest linnaeape Otto von Engelharti aegadel täideti vana vallikraav, mis pakkus eluvõimalust endisel aiamaal. Linnast järveni rajati Trepimägi, kust laskus alla romantilise ürgoru sügavikku viiejärguline trepp. Viljandi tänavad valgustati gaasilaternatega, kõrgetele nõlvadele istutati ilupuid, mis pärinesid 19. sajandi lõpul ehitatud uue Maagümnaasiumi aiast. Viljandi oli eriline paik - kauge ja võõras (välismaine), sulades ideaalis kokku rahvuslike huvidega, viimane omakorda loomuldase sooviga säilitades loodust ja väärtustades ehituskunsti.

Kõigi ettevõtetu foonil kujuneb omaette teema-villa, mis ajastu ja linna ühe sümbolina – olgu siis Trepimäe nõlval või linnas - kujundab omamoodi fenomeni - villade ajastu.

Eestis on villaarhitektuuri uuritud suhteliselt vähe. Põhiliselt on kirjutatud üksikutest näidetest kindla käsitlusteemaga seostuvalt (Ants Hein, Mart Kalm jt), millele vaatamata villa kui selline seisab intirgeeriva ülesandena uurijate ees. Viljandile sobiv nii oma kultuuri sisult kui ka mastaabilt, ei ole villa mitte liiga suur ega ka mitte väike, mitte liiga kaugele ulatuvate seostega, samas mitte hall ega ükskõikne ümbritseva suhtes. Tegemist on balti kultuuri ühe unikaalsema fenomeniga, kandudes orgaaniliselt edasi, lubab siinset pärandit võrrelda samaväärsete ja samaaegelt tekkinud kuurortidega kusagil mere randadel. Erinevalt Haapsalust või Pärnust on Viljandi taustaks aga sisemaa. See on väikelinn ja kuurort ühekorraga, Mulgimaa pealinn, mis tõuseb esile Cesise ja Kuldiga kõrval. Ehkki nii mõneski mõttes sarnased, iseloomustavad seesuguseid Balti konteksti sobituvaid linnakesi ometigi erinevused nii ajaloos, linnaehituses kui ka ühes kõige pealmises kihis - värvis. Nii nagu Bente Lange, küsin ka mina oma töös, missugune on Viljandi värv ja kuidas seda määratleda.

Töö eesmärgiks on anda ülevaade Viljandi kui Eesti ühe ainulaadsema väikelinna värvist ja selle muutumisest alates villa arhitektuuri kujunemisest kuni selle kokkusulamiseni teiste linnaehituslike väärtustega. Aeg, mida käsitlen, langeb laias laastus kokku juugendarhitektuuri perioodiga, mille lemmikhooneks, nagu teame, oli eramu.³ Ühe esimese värvitoonina on Viljandis märgata punast (orduloss ja telliehitised), millega liitub ooker kollane. See on aga vaid väga üldine pilt, mis värviestetika ja ajalooliste hoonete värvilahenduste juhile ning vastava teema arendusjuhile saab pakkuda vaid kõige üldisema lahendi. Minu töö eesmärk on saada mitte üldine, vaid konkreetne pilt värvimuutustest ajas. Selles mõttes kattub minu lähenemine kunstiajaloolise lähenemisega. Siiski ei ole magistritöö oma sisus ja vormis ajaloo-alane. Linnaehitusliku geneesi asemel huvitab mind selle imago, kujutluspilt, mis avab muinsuskaitselisi lähenemisi ja annab vastuse ja restaureerimisalastele küsimustele. Esimesel pilgul saab värviootsustust läbi viia vaid esteetilistel ja stiil kriitilistel alustel. Paraku saab aga selline tulemus olla üksnes pealiskaudne, lame ja koguni võlts. Selleks, et tajuda linna värvi, vajame väga konkreetset ja põhjalikku uurimist, mis tugineb põhjalikule metoodikale ja on üles ehitatud, juhindudes kaasaegsetest värviuuringute teoreetilistest ja praktilistest kogemustest.

Töö kolmanda eesmärgi kujundab minu ametikohast ja tööst lähtuv huvi värvi nii tähendusliku kui tehnilise külje vastu, viidates sellele, et igal linnal on värv. Kas võiksime

³ K.Kodres, Ilus maja, kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani. Tallinn: Prisma Print, 2001 lk.176.

sellest tonaalsusest lähtuda ka tulevikus, näiteks linna värvikoodi määramisel. Kas oleks võimalik lähendada ja siduda värvi kunstilist ja tehnoloogilist külge ja kui siis, millised võiksid olla nõuanded ühele või teisele. Probleemi olematuks vaikimine tähendab lahendusi, mis ei rahulda ega aita kedagi. Piltlikult võib inimene, kellel puudub kogemus ja valdkonnast teadmised, ostes värvi, teha otsustuse näiteks naabrinaiselt või sõbrannalt kuuldu järgi. Mida väheste teadmistega inimesel poodi kaasa võtta on, on parimal juhul oma maitse ja stiilieelistused; paraku napivad kogemused, mis nagu teame, toetuvad ühelt poolt praktilistele kogemustele ja teiselt poolt teoreetilistele teadmistele, millele tõsikindlalt toetuda.

Metoodika mõttes jääb töö kahe põhilise lähenemise - muinsuskaitse ja restaureerimise piirimaile, eeldades ühelt poolt humanitaarvaldkonda kuuluva maailmapildi mõistmist ja kirjeldamist ja teiselt poolt selgelt väljendatud teaduslikku lähenemist, mis keskendub pigem konkreetsetele uuringutele objektist ja naturist ning nende järgnevale üldistusele. Ehkki oma ettevalmistuse ja tööspetsiifika tõttu kaldun pigem teadusvaldkonna poole, on mind eelnevate aastate kogemus õpingute näol Tallinna Tehnikaülikoolis tööstus- ja tsiviilehituse erialal ja magistratuuri õpingud Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimisosakonnas veennud, et puhas keemia, füüsika teadusmetoodika võib küll välja selgitada värvipigmenti tehnoloogilise protsessi üksikasjad, jätta aga vastuseta põhiküsimuse, missugune on nende empiiriliste faktide kasutamise kord ja võimalused ajas ja ruumis, vastuseta.

Nii on töös esiplaanil esimesel pilgul kaks raskesti seostatavat osa. Ühelt poolt esitan ma, tuginedes olemasolevale kirjandusele ja mõnedele uudsetele allikatele, villa kui arhitektuuriajaloolise fenomeni arenguloolise geneesi ja piirjooned (seda muidugi üldistatuna). Seejuures tugineb minu käsitlus James Ackermani teosele “The Villa. Form and Ideology of Country Houses”, mille üheks kõige olulisemaks jooneks on villa kui mõiste ja tema ideoloogilise sisu esiletoomine. Töös olen esitlenud villat läbi erinevate ajastute, alates selle formeerumisest II sajandil pKr Roomas, mis võiks olla sellise ülimalt laia üldistuse põhjuseks. Ackermani väitel ei ole villa kui kultuuriajaloolise nähtuse kujunemisel aastasadade ja koguni tuhandete vältel toimunud fundamentaalseid muudatusi. Erinevalt paleest, linnast või külast on villa püsinud nii oma sõnumi, ideoloogia kui esteetikaga. Villa kokkuvõtvaks mõisteks on mõte, mida Plinius noorem defineerib järgnevalt: „...sest lisaks veetlusele, mida ma mainisin, on suurimaks koha lõõgastav ja muretu luksus-pole vajadust tooga järele, naabrid ei tule külla, alati on vaikne ja rahulik-hüved mis on nii suurepärased

nagu tervislik seisund ja selge õhk....“⁴ Ackermani järgi on villa vorm vähem kindlaks määratud kui enamik teisi arhitektuuritüüpe. Rooma aegadest toob ta välja 2 vastandlikku mudelit: kompaktne kuubiline vorm/*compact-cubic*/ ja avatud */open-extended*/pikendatud vorm ja lahtine villa sobib paremini loodusliku keskkonna samastamisega, tervise ja lõõgastumisega.⁵ Maastikuga koostööd väljendavat alternatiivset tüüpi on kirjeldanud Plinius kui pikaks venitatud, isegi laialivalguvat ehitist, mida Ackerman villa Piazza Armerina suhtes kirjeldab kui näitet, mis annab hea võimaluse ette kujutada seda kui erakordset suurt ja pillavat „orgaanilist tüüpi“.⁶

Rooma riigi langusele järgneb sügav kultuuriliste muutuste aeg, mis jätab villa aastatuhandeteks selle katteta, sest Euroopa uusasunik vajab kõike muud kui rahu ja vaikust kaunil maastikul. Tagasipöördumise kunagiste väärtuste juurde toob renessanss, millest lähtuvad ka paljud kaasaegse Euroopa väärtushinnangud. Villa on nii mõis (alates 18.sajandi lõpust ka Balti mõis) kui ka 19.sajandist ja üha enam eramu - puhkusepaik keset kiirelt arenevat tööstust ja miljonilinnade teket. Villakultuur tähendab linnast äraminekut, selle nõudeks on maaidüll, meeldiv keskkond, sõbralik atmosfäär, kaunid loodusvaated oma sulanduvate värvidega. Ajastu keskne idee leiab oma peamise ideoloogi William Morrise näol, kelle järgi inimese väarikus sõltub tema kodumajast, mida ta määratleb läbi ajaloo mütoloogia ja keskkonna esteetika keskpunkti tõusva keskklassi võimaluse saada osa inimväärse elukeskkonna hüvedest. 19. sajandi lõpu mõistes ei ole kunst enam aristokraatia elitaarse huvi objektiks, vaid võimalus oma tagasihoidliku kodu – keskklassi villa kavandamisel.

Vahendatuna läbi saksa eeskujude jõuab inglaslik maamaja ka balti kultuuri keskkonda, avades end samaaegselt kujunevas juugendarchitektuuris ning pakkudes võimalusi uue kvaliteedilise linnamiljöö kujunemisel. Suurlinnade kõrval võtab uue sõnumi vastu väikelinn. Väikelinna temaatika on enam kui ainult väikesele omane alalhoiu ja arengu tahe. Väikelinnast kujuneb üks ajastu sümboleid. Sümboleid, millel on oma sisu ja vorm ja vormil omakorda värv. Kirjeldades Viljandit, kirjeldame me tegelikult palju suuremaid protsesse.

⁴ J.S. Ackerman, *The Villa. Form and Ideology of Country Houses*. Princeton: Princeton University Press 1985, lk 9.

⁵ Samas, lk 18-24.

⁶ Samas.

Nagu eelpool mainisin, toetab nn. ajaloo fillosooflisi mõtisklusi konkreetne uurimuslik materjal. Olen vaatluse alla võtnud Viljandis ehitatud villad perioodil 1900-1940. Valiku esimeseks printsiibiks on maja autentsus, arhitektuuri säilivus ja fassaadipindade kõne. Siin on allikaks olnud hoone ise, nii selle primaarsed väärtused kui ka nende peegeldus ajas ja ruumis. Teiseks printsiibiks oli tugineda töös nn. sekundaarsetele materjalidele, mis kohati pakkudes esmaklassilist lisateavet kunstiajaloo vallas, on andnud ajalooliste plaanide, fotode, restaureerimistöõde aruannete näol tuge ja teadmisi nii mõnegi antud teema seisukohalt olulise küsimuse lahendamisel.

Töö neljas peatükis käsitlen järgnevaid teemasid: esimeses kirjeldan villa kujumist läbi ajaloo, rõhuasetusega värvilahendustel, teises vaatlen „inglise maja“ oma teed ja selle arendusi Euroopas, kolmandas keskendun 20.sajandi arengutele Balti ja Viljandi villa arhitektuuris, mis annavad aluse nõ.ajaloolise geneesi fikseerimisele alates romantilisest rõhuasetustest baltisaksa sajandialguse juugendarhitektuuris kuni nn.valge maja idee kujunemiseni paikkondlikus elukvaliteedis ja traditsioonis. Neljas peatükk on kõige pikem ja kaalukam, viidates otseselt minu uurimustele natuuris, mida erinevalt eelmistest peatükkidest olen esitanud nii tekstiliselt kui täiendanud lühikirjelduste, tabelite ja visuaalsete materjalidega (seda nii projektijooniste kui ka värvitooni analüüsi fikseerivate fotode ja selgituste näol). Töö järelduste osas esitan Viljandi värviuuringutele tuginevad seisukohad, eesmärgiga pakkuda välja ülevaade ühe ainulaadse väikelinna värvitooni arengust, sellele vastavast ideoloogiast ja praktikast.

Minu töö kõige olulisemaks eesmärgiks on olnud ajalooliste värvide ja kaasaegse tööstusliku tootmise ühendamine, mis ei ole paraku antud ülesande raames lõpuni lahendatud. Tegemist on pigem ettevalmistava faasiga ja nii mõneski mõttes ja uute sihtide seadmisega, mis tooksid tulevikus esile mitte üksnes erinevad värvigamma varjundid, vaid näiteks ka Viljandi punase, mis on ligilähedane Tartu punasele või ka Vastseliinas tuntule, aga ometi erinev nendest oma tonaalsuses.

1. VILLA KUJUNEMINE ETÜMOLOOGIAST - ESTEETIKANI.

1.1 Villa

Vabadus, mugavus, privaatsus – need on harjumuspärased omadused, mis on eramule iseloomulikud tänasel päeval. Maja, eramaja, üksikelamu, individuaalelamu on mõisted, mis tähistavad piiri, linnakeskkonnast eraldi paigutatud elamise ja ruumi vahel. Villat on peetud oma ajastu elamuideaaliks ja selles peegelduv peaks iseloomustama omanikku läbi inimlike püüdluste, milles on fikseeritud selle loomishetke mõtte kõrval ka viimast toitnud traditsioonid. Villa, lähtudes esteetilisest mõttest, on loodud läbi ehituskunsti spetsiifilise vaimu, see ei ole mitte lihtsalt maja, vaid maja, mis sisaldab tähendusi ja tõlgendusi, millest tulenevalt on villa teiste arhitektuuri vormide ja tüüpide kõrval nagu palee, pühakoda, vabrik, mis on tihti ja sageli ajas radikaalselt muutunud nii oma sotsiaalselt positsioonilt kui ka otstarbalt eristuvaks ja äratuntavaks.

Villa sisemine sõnum ei ole mitte niivõrd materiaalne kui ennekõike vaimne ja psühholoogiline, sisaldades fantaasiat, mis praktilisele tahtele on sageli ligipääsmatu, pakkudes seeläbi aluse kultuurilisele paradoksile. ...olles sotsiaalselt ülimalt konservatiivne...vabastab villa ideoloogia müütiline iseloom selle tüübi praktilisuse ja tootlikkuse maistest piirangutest ning muudab selle ideaalselt sobivaks patrooni ja arhitekti loomingulistele püüdlustele.“Villa, arhitektuuriajaloo on olnud alati uuenduslik ja ...arhitekti kujutlusvõime produkt ning toob esile oma modernsuse.“⁷

Oma põhiolemuselt on villa jäänud ajas muutumatuks; selle taotluseks on pakkuda naudingute keskkonda, mis ühtaegu vastab ajastu kõrgeimale esteetilisele kvaliteedile. Villa rahuldab vajadusi, mis ei muutu kunagi. Villakultuuri algus on seotud antiigipärandiga. Et, seda klassikat mõista, peab lähtuma originaaltähendusest. Roomas tähendas villa kohta, mis kujunes aristokraatia lõõgastumiskohaks väljaspool linna, vastandudes sageli viimasele oma arhitektuurilise sõnumi tõttu. Villa oli rahu ja vaikuse oas (isegi siis kui see hõivas linnas olulisi territooriume), kas mõttes või tegelikult müüritatud ala, enklaav, kuhu oma igapäevastest toimetusest ja poliitilisest stressist väsinud hing võis tõmbuda tagasi, et rahu

⁷ J. S.Ackerman, The Villa..., lk.8.

anduda: „...sest lisaks veetlustele, mida ma mainisin, on suurimaks koha lõõgastav ja muretu luksus.“⁸ Nii kirjeldas Plinius luksuslikku villa Tusci`t.

Rooma villa näitena kirjeldan Rooma Villa del Casale`t Sitsiilias⁹, millise valiku olen teinud läbi võimaluse nähtult ja kogetud kirjeldada isiklike muljete põhjal. *Suursugune juba oma kohavalikult maastik pakub villa Casale võimaluse oma lõputute sammashallide ja mosaiikpõrandatega.*

Joonis 1.1 Villa Piazza Armerina korrastatud varemete maastik, autori foto.

Joonis 1.2 Villa Piazza Armerina, autori foto.

Taotluslikult imposantne, loodi see neljal eritasandil paikneva terrassiga liigendatud villa kompleks oma erinevate ruumidega omaette maailma. Tegemist on omalaadse “villa Hadriana“ ja (Hadiranuse villaga Rooma lähistel)¹⁰ keisrite stiilis paradiisiga, kus kultuuride mitmekesisust tasakaalustab paiga filosoofiliseks sõnumiks olev harmoonia ja hingelise tasakaalu taotlus, kunstide paraad, mille ülimaks sihiks on juhtida inimene selle erilise seisundini, mida võib pakkuda epikuurlik naudingutekultuur. Proportsioonitaju kõrval, mis kohati näib puudutavat absoluudi valitud keeli, hämmastab värvigamma – seda nii mosaiikpõrandate tagasihoidlikus pastellis kui ka võimsate seinapannode freskokompositsioonides 62 toas paiknevad 42 mitmevärvilist põrandat moodustavad piltmosaiikkatte, mille pindala on 3500 ruutmeetrit. Selles on kokku 30 miljonit väikest mosaiiktahvlikest, mis loovad 37 värvusega hiiglasuure vikerkaare ning moodustavad

⁸ J.S.Ackerman, The Villa..., lk.13.

⁹ Esimesed väljakaevamised toimusid aastal 1929 Paolo Orsi juhtimisel, järgnevad Giuseppe Gultera algatusel. 1935-39 ja viimased suuremad 1950-1960 Gino Vinico Gentile juhendamisel, kui ehitati ka osaliselt rekonstrueeritud katusealused. Üksikuid väiksemaid töid tehti veel 1970.aastatel. Villa algusaja kohta on mitmeid arvamusi. Kuni 1950 aastate väljakaevamisteni oli villa dateeritud 4. ja 5.sajandi vahetusse AD seostades Rooma senaatori Rufio Albioga. Hilisemad uurijad on villa Casale ehitamisajaks pidanud 3. ja 4.sajandi vahetust. Selle funtsiooniks oli keiserlik residents imperaator Maximianus Herculiuse ulukijahiks.

¹⁰ Autori märkus

orgaanilise ja funktsionaalse terviku. Mosaiike laoti väikestest kivi või klaaskuubikutest, mida nimetatakse tesseraiks, mis täna arheoloogide poolt paljastatuna ja professionaalselt restaureerituna, loovad täiusliku ettekujutuse villast kui omalaadsest elukultuurist.

Joonis 1.3 Villa Piazza Armerina
mosaiikpõrandad, autori foto

Joonis 1.4 Villa Piazza Armerina
mosaiikpõrandad, autori foto

Keskajal taandub villa kultuuripildist, ärgates taas uuele elule renessansi ajal, 15.sajandil, millal Petrarca jt. humanistide poolt esile tõstetud loodus ja sellest saadav elamuslikkus päästab valla fantaasia ja luule köidikud, avanevad maamajale need perspektiivid. Linnas tihedalt piki tänavseinu reastuvate kodanikemajade kõrval tõuseb esile *palazzo* – eraldiseisev patriitsielmu, mis oma retoorikaga etendab olulist rolli uue urbanistliku ideaali formeerumisel. Peagi liituvad sellele idüllilised aiad. Kodanikki siirdub linnast välja avarasse loodusesse, kus tema poolt allutatud ja loodud maastikud väljendavad taas korra tahet vabaneda linna pingetest. Renessanss ehitab maale maja, mille suunas eelistakse vaateid kaugelt ja kui võimalik ka kõrgelt – mägedelt. XVI sajandil taas elustunud Vitruviuse õpetus tähistab uusi kaanoneid ka arhitektuurilises keeles, mille kvintessentsiks villaarhitektuuris kujuneb Andrea Palladio looming, mille säravaim näide – paavst nuntsius Almerico Capra villa vastab Pliniuse poolt villa Tusci puhul tõekspidamistele: „...linnamöllust väsinud vaim saab hästi taastatud ja lohutatud ning võib rahulikult tegelda kirjade ja mõtisklustega.“¹¹

Oma Neljas raamatus arhitektuurist (*Quattro libri dell'architettura*) kirjutab Palladio: “Villa-see oli paik, kus linnaelust väsinud hing võis leida puhkust ja rahu. Siin võis tegeleda kehaliste harjutustega, ratsutada, kuid pidada ka korrespondentsi, uurida antiiki jne.” Palladio poolt valla päästetuna jätkub villa ja villakultuuri areng läbi kogu 17. – 18. sajandi, saades

¹¹ J. S.Ackerman, *The Villa...*, lk.13.

aluseks mõisale ja mõisakultuurile, mille erinevad etümoloogiad ja metafoorsed tähendused: prantsuse *chateau*, inglise *manor*, vene *imenie* ja *usadba*, jne. viitavad ühelt poolt uusaegse kultuurilise arengu mitmekesisusele ja teiselt poolt euroopaliku kultuuriidentiteedi ühisele algele. 18.sajandil toovad inglise lordid villa mõtte ja eeskujud üle Briti saartele. Palladionsmi kui ehitusstiili kõrval juurdub pitoreskne ja vabakujunduslik pargiidee, mis sünnitavad ainulaadse kultuurifenomeni - inglise pargi. Nii elab renessanss lõppfaasi üle oma tekkekohast suhteliselt kaugel, seostudes oma viimases faasis talle geograafiliselt kaugeimate piirialadega Sitsiilias, Balkanil ja Baltimaades, kus sinivereline aadlikultuur ideaalina toodab villa *imago* üha uusi interpretasioone nii enne kui ka pärast Prantsuse revolutsiooni.

Valgustusajastul saab vabalt loodusesse rajatud elamust ajastu ülimaid ideaale, unistus, mida täies ulatuses suutsid endale lubada üksnes kõige kõrgemat staatust omavad ühiskonnakihid, kuid mis oma kutsega „ilu ja staatuse järele“peibutas üha uusi ajalooareenile astuvaid sotsiaalseid kihistusi. Villa tuleb linna, pakkudes siin võimalusi uue linnaehitusliku teema, nii prantsuse *hotel particulier* (üksik elamu, villa) kui venelastel *Ocobnjak* viljelemiseks. 19. sajandil leiab villa kõrval tee tagasi oma kultuurilise kujunemise teise ideoloogia – keskaja ja gootikani. Villast saab selle üks esimesi ja seejuures suurejoonelisemaid proovikivisid, mis nn. inglise maamaja (*cottage*) näol leiab mitmete oma arenduste ja stiilisliste eeskujude näol väljenduse universaalses elu ja selle kvaliteeti toonitavates lahendustes. Villakultuur vastab humanismiajastu kutsele pakkuda kõigile võimalust hüveoluks ja osa saamiseks progressi saavutustest. Mingil hetkel hakati terminit „villa“kasutama iga ühe-või kahepereelamu tähenduses.

Piiriks kahe maailma ja kahe esteetilise süsteemi – minevikust kinnitust taotlenud arhitektuurilise ideoloogia ja tulevikku pilku heitva mõttemaailma vahel saavad 1920-ndad aastad. Vastupidi sageli arvatule ei ole villa ja villakultuur seejuures teinud läbi fundamentaalset muutust: põhiteesid vabast ja loominguliselt rikkast elust kõlavad kaasa Le Corbusier otsingutes privaatse ja samas ühiskondliku vaba ja piiritletu looduselähedase ja maastikku sulanduva arhitektuuritüübi leiutamisel. “Elanikud, kes on siia tulnud, sest see maakoht oli ilus *oma maaeluga*, vaatlevad seda oma terrassi aia kõrgusest või neljast küljest

oma äravõetavatest kõrgetest kitsastest akendest. Nende kodune elu siseneb Vergiliuse unelmatesse”.¹²

Siinkohal toon näite kahest moodsa ajastu (1980. aastate) villast Capri’ilt, siis saarelt, kuhu juba roomlased ehtasid oma esimesed aiad ja majad, kuhu tõmbus tagasi keiser Titus, et kusagil maa ja taeva vahel veeta oma elu kõige kaunimad aastad, kus kaljurünkale vaate kaugusel keisri villast ja sellest järele jäänud varemetest rajas oma villa Axel Munthe. Kuhu on pürginud kõigi aegade luuletajad ja õilishinged, kus aga üksnes vähestel on õnnestunud rajada kodu (joonis 1.5, joonis 1.6).

Joonis 1.5 Privaatne villa Capril, autori foto.

Joonis 1.6 Privaatne villa Capril, autori foto.

1.2 Värv

Antiigipärimuse osakaal avab end ka värviteoorias. Nagu Plinius on öelnud, ei kaunistanud kreeka suured kunstnikud kunagi hoonete seinu maalidega, mis sundis J. J. Winckelmanni koguni uskuma, et värvil võis kreeka arhitektuuris olla koguni teisejärguline roll „Värv kuulub ilu juurde, kuid ei ole iseenesest ilu, see vaid täiendab kunsti ja selle vorme. Winckelmanni järgi löid **värvitud** (materjali ehedus) või mingil muul viisil kaunistatud ornamendid koos lihtsusega arhitektuuris ilu.“¹³ Need on nii mõneski mõttes tähelepanuväärsed read, mis ühtäkki sunnivad mõtlema ka Le Corbusier’i vaimustusele Kreeka arhitektuuri monokromaatilisusest. Värv avab end arhitektuuris. Selle puudumine võib

¹² J. S.Ackerman, The Villa..., lk 14.

¹³ J. Jokilehto, Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Tlk. Elo Sova, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia 2010, lk 88.

olla sama sümboolne kui viimase dialektiline vastandpoolus – tema rikkalikult külluslik olemasolu, mis nii nagu mitmegi teise linna ilme määravad tervikpilti ka Viljandis.

Tajutaval värvitoonil on visuaalseid omadusi, mis eristudes värvi koostise materiaalsest substantsist, kujundavad värvi tähendusliku ja esteetilise külje, olles sellest nii eraldi kui üheaegselt värvist eraldamatud. Sellised on näiteks tekstuur, läige, sära. Lõppkokkuvõttes moodustavad need arhitektuurilises kujunduses terviku. Milline on ühe või teise hoone värvikujundulik kontseptsioon, on küsimus nii selle funktsioonist, sotsiaalsest ja esteetilisest kontekstist. Värvilahendus koosmõjus materjalide iseloomu ja arhitektuuriliste vormiga loob terviku, mis kokku võttes tekitab uue reaalsuse, millegi sellise, mis võib küll sarnaneda loodusega, kuid nii mitmeski mõttes ületab selle, nii nagu sellest on kirjutanud kunstiteoreetikud alates Bellorist.¹⁴

Spetsiaalse värvikäsitluse sünnini kulus siiski veel aastaid. Selle üheks alguseks on arheoloogilised kaevamised Pompeij's, mis tõi esiplaanile jumaldatud antiigi värviküllalisuse ja selle erakordselt kõrge esteetilise kvaliteedi. Väljakaevamiste käigus leitud ookertoonides, mustades, punastes ja sinistes toonides freskodega kaetud krohvipinnad, kuldsed, rohelised ja punased dekoratiivsed pannod kujundasid alternatiivi Palladio villade seni imetletud elegantselt jahedates toonides kompositsioonidele.

Teine algus värvi interpretatsioonis ja selle mõttestamises ratsionalismi seisukohalt seostub valgustusajastu ja Johann Wolfgang Goethe nimega. Uurimusi polükroomiast (Athena Nike tempel) viisid läbi prantsuse, inglise ja saksa arhitektid, kaasa arvatud Jakob Ignaz Hittorff (1792-1867), kes oma teoses *L'architecture polychrome chez le Grecs (Kreeklaste polükroomne arhitektuur, 1830)* vastandus varasematele Winckelmanni teooriatele.¹⁵ Gottfried Semperiga alanud uus historismi ajastu tõstis värviuuringud kesksesse positsiooni. .

19. sajandil levinud teadmised Vitruviuse poolt seinale kantavate õli - ja liimmaalingute ja freskode tehnikast, koos värvide revolutsiooniliste keemiaalaste avastustega, tähistasid pööret värvi levikus ja kasutamiseeldustes. Värvist sai arhitektuuri põhielemente, ühtäkki sai selgeks

¹⁴ G. P. Bellori, *The lives of the modern painters, sculptors and architects* /; translated by Alice Sedgwick Wohl; notes by Hellmut Wohl; introduction by Tomaso Montanari, New York [etc.] : Cambridge University Press, 2005.

¹⁵ Jukka Jokilehto, *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*, Tlk. Elo Sova, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia 2010, lk 133

lihtne tõsiasi - ehitise fassaadi värvipinda ei saa üldjuhul käsitleda nagu maali. Kaasa kõlavad paljud teised arhitektuurispetsiifilised küsimused, nagu hoone koht linnas ja tänava frondis, ansamblis, selle funktsioon ja värvi võime kesta erinevates ilmastikuoludes.

Värvide restaureerimise sünni, lähtuvalt vajadusest neid tõetriult seinal taaselustada, langes ajaliselt kokku 18.-19.sajandi neoklassitsismi ja romantismi ideede levikuga, võttes üle Andrea Palladio (1508-1580) loodud heleda ja harmoonilise värvigamma. Suurejoonelisus jääb püsima kirikute ja paleede juures, eramuarhitektuur otsib lihtsamat, alustab gootikast ja jõuab 19.sajandil maalilise kotedžiarhitektuurini. Selles reas saab käsitleda ka juugendvillat Eestis, mis nii, nagu tema kuulsad eeskujud, hoiab orgaaniliste materjalide kui ka looduslähedaste värvikäsitluste poole. Viljandis sulandub eramu - oma aja kultuuriideaal ajaloolisse kultuuripärandisse, kujundades linnade ilmet vähemalt sama palju kui maamõis oma kõige uhkemade näidete – Taagepera, Olustvere, Mooste jne. näol.

2. „INGLISE MAJA“ - INGLISE OMA TEE JA SELLE ARENDUSED

2.1 William Morris ja tema „*Red House*“

„Kui minult küsitaks, mis on kõige tähtsam kunstilooming ja kõige igatsetum asi, siis ma vastaksin *ilus MAJA*.“ Nii kirjutas 1894.aastal William Morris „Some Thoughts on the Ornamented Manuscripts of the Middle Ages.“¹⁶ Kõik sai alguse hoopis varem. Arhitektiks ja maalijaks õppinud William Morris hakkas otsima lahendusi, kuidas taastada toodete esteetiline ja käsitööst tulenev ehedus, mis hakkas kaduma tööstusrevolutsiooni perioodil.

„1857.a. jõudis Morris oma ateljee sisustamiseni. Siis olevat ta ka esimest korda taibanud, et pole osta midagi, mis tema maitset rahuldaks, et „kõik kaasaegse kunsti vormid on totaalse languse seisundis“. Ta otsustas katsetada ise ja jätkas seda teed veelgi innukamalt 1859.a., mil arhitekt Philip Webb projekteeris talle soovikohase maja-eramu, mida kunstiajaloos tuntakse Red House nime all.“¹⁷ Saatus viis Morrise kokku Street'i Oxfordi büroos, peakontoriametnikuks olnud arhitekti Philip Webb'iga (1831-1915), kes kasvas üles tööstuslikust revolutsioonist praktiliselt puutumata Oxfordis, mis oli peaaegu keskaegne linn idüllilisel maastikul. Tinglikult pidas ta oma kunstiõpetajaks neid muljetavaldavaid vanu ehitisi.¹⁸

Webb projekteeris 1859.aastal vastabiellunud Williamile ja Jane'ile Red House'i (Punase Maja) Bexley Heath'is.¹⁹ Sellest sai ainus maja, mille Morris enda jaoks ehitas.

¹⁶ P. Todd, William Morris and the Arts & Crafts Home. London: Thames & Hudson Limited, 2005.

¹⁷ K. Kodres, Ilus maja, kaunis ruum., lk 160-161.

¹⁸ P. Davey, Arts and Crafts Architecture. London: Phaidon Press Limited, 1995/2001, lk 39.

¹⁹ Samas, lk 11.

Joonis 2.1 „Red House“, lääne suuna aken, repro raamatust „Willam Morris and the Arts&Crafts Home“, Thames &Hudson, 2005.

Joonis 2.2 „Red House“, joonistamis toa aken, mille läbi William ja Jane Morris nautisid vaateid ümbrusele, repro raamatust.

Morris õpetuse järgijateks olid mitmed noored kunstnikud, arhitektid ja amatöörid, kes otsustasid pühendada oma elu käsitööle.²⁰ Samal ajal hakkas Morris otsima ideaali ka inglise kõrgema keskklassi eramule.

Inglise kõrgem keskklass oli ainus, kes võis nautida isiklikku vabadust viktoriaanlikul Inglismaal; nad olid vabad alamate klasside rõhuvast vaesusest, madalama keskklassi äraspidisest snooblusest ja aristokraatia üha rangemaks muutuvast formaalsusest.²¹

Inglismaa oli ikka oma teed käinud ja barokiliialdustest erinevalt sobis Palladio-stiil. See suurejoonelisus ja samaaegselt inglastele sobiv reserveeritus oli valitsevaks 18.sajandi jooksul kirikute ja suurte hoonete juures, Briti eramuarhitektuuris puudus lihtne ja loomulik, kuid samas kunstilisusele rõhuv oma inglise stiil, nagu järelevaatavalt Arts & Crafts liikumine märgib.

Morrise sooviks arhitektile oli, et looming oleks midagi hiliskeskajastiili sarnast. Punane maja (*Red House*) on tuntud arhitektuuriajalooos kui hingelt gootilik, kus arhitekt loob maja

²⁰ N. Pevsner, Kaasaegse disaini pioneerid. William Morrisest Walter Gropiuseni. Tallinn: EKA 2007, lk 44.

²¹ P.Davey, Arts and Crafts Architecture, lk 39.

vastupidiselt 19.sajandil valitsenud ootustele, mitte kokku sobitades erinevaid stiile, vaid lähtudes ühest ajastust – keskajast ja selle ideoloogiast, nii nagu seda mõistis Morris ja tema aeg. Modernismi teoreetiku Nikolaus Pevsneri järgi on *Punane Maja (Red House)* olulisteks iseloomuga ehitus, millel soliidne ja ruumikana näiv põhiplaan ja pretensioonituna näiv (mitte tegelikult olev) stiilikäsitus.²² Keskaja ideoloogilisele sõnumile vastandub moodsate aegade unistus vabast ja sõltumatust elust eemal sotsiaalsetest pingetest, kehtestatud moraali ja esteetika reeglitest.

Gooti maitset võib näha teravkaartes mõnede peakende kohal, väga suure kaldega viilkatustes ja trepitornis (millesse maatasandi korrusel ulatub vestibüül), mille kohal on prantsuse tinalatern. Maja aknad on sellise suuruse, proportsioonide ja asukohaga, et need sobiksid majas toimuvaga ning ei paikneks korrapäraselt, et sobituda pealesurutud stiiliga. Punased tellised ja plaadid, mis muutsid selle maja nii ebatavaliseks stukiga harjunud kaasaegsete jaoks, olid hoolikalt valitud, võimaldamaks värvivariatsioone ja vältimaks mistahes mehaanilise täiuslikkuse muljet. Ilmne gootika taandub, sest kaared on samal tasemel müüriaga, nagu püüaksid haihtuda – nii nagu enamiku Webb'i küpsemate tööde puhul.²³

Morris koondas oma ideedega kaasaminevad arhitektid ja kunstnikud, kes jagasid Morrise sümpaatiat lihtsuse, materjalidele truuks jäämise ning käsitöö ja disaini ühtsuse vastu. Mõttekaaslaste poolt moodustus 1888.a. ühing *Arts & Crafts movement*. Need arhitektid olid juba järgmiste maamajade projekteerijad ja siit sai alguse nn.väikese maamaja teke kõrgemale keskklassile viktoriaanlikul Inglismaal.

2.2 Hermann Muthesius ja „inglise maja“

Arts&Crafts liikumine oli viktoriaanliku kõrgklassi oma ja mõeldud neile. William Morris'e nägemusliku maailma asunikel on kõik viktoriaanliku peenema rahva head omadused: nad on toredad, lahked, viisakad, energilised, moraalsed, rahvuslikud (selle parimas tähenduses), intellektuaalsed, praktilised, armastavad mugavusi ja „ilu”.²⁴ See oli Morrise idealism, samas ka kogu liikumise mõte, mille järjekindel osa - elukvaliteet ja selle tähtsustamine sai eeskuju

²² N. Pevsner, *Kaasaegse disaini pioneered...*, lk 47.

²³ P. Davey, *Arts and Crafts Architecture*, lk 39.

²⁴ Samas.

andvaks kogukonnale, kuhu alla paigutvad laiad ühiskonnakihid oma pürgimuses hariduse ja kultuuri järele.

Inglise maja harmooniline seos seda ümbritseva maastikuga, linnaelamu ning maakultuuri sidus ühendamine ning hoone enda omadused nagu asümmeetriline ülesehitus ja praktilisusest tulenev paindlik planeering – kõik see oli põhjuseks, miks sellest sai kodukultuuri reformimise eeskuju kogu Euroopas.²⁵

Kunstide ja käsitöö arhitektide saavutusi tunnustasid paljud kaasaegsed mandrilt ja mitte keegi neist selgemalt kui Hermann Muthesius, arhitekt Saksa saatkonna juures Londonis (1896-1903.aastani), kes kirjutas oma monumentaalse „*Das englische Haus*” („*Inglise maja*”), otsustava kaasaegse analüüsi kodumaisest olustikust sajandivahetusel, 1904. ja 1905.a

Uue arhitektuuri võimalustest Saksamaal kirjutas Muthesius, leidmata põhjust, miks ei võiks Saksamaal omal moel teha seda, mida tehti kord Inglismaal. Ta oli kindel, et briti edu peatõukejõud oli ühelt poolt konservatiivne ja ühiskondlikust esirindelt taanduv tagasihoidlik individuaalsus, teiselt poolt oskus nautida paiga loomuikku ilu, elada kooskõlas loodusega, kavandada oma elukoht lähtuvalt koha maastikust - (*genius locist*) ja selle põlistest väärtustest. Inglise ehitab oma maja vaid iseendale. Ta ei tunne vajadust muljet avaldada, ei mõtle pidulikele sündmustele või bankettidele ning mõte särada maailma silmis pillavusega oma maja puhul ja selle sees ei tule talle lihtsalt pähegi.²⁶

Muthesius kirjutas tendentsidest, mis on tekitanud saksa klientide sageli esineva igatsuse lasta oma keskklassi kodu ehitada Itaalia renessansiaegse printsi *palazzo* moel. Kõrvaldamata sellist võltstundlikkust, ei saavuta me loomulikku ja tervet kunstilist seisundit. Tõeline kunst saab rajaneda ainult tõelistel tunnetel.²⁷

Muthesius hakkas otsima kodukultuuri Saksamaal. Ta nägi võimalust, et toetudes rahvuslikkusele, saab kohalik ehituskunst olla taas lihtne ja selge nii, nagu on säilinud vanades hoonetes. Ta leidis, et kogu kunstilise kultuuri tulevik lähtub kodutundest. Kohaliku

²⁵ K.Hallas-Murula, Tallinna juugendarchitektuur Jacques Rosenbaum (1878-1944). Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2010, lk 11.

²⁶ Style-Architecture and Building-Art: Transformations of architecture in the nineteenth century and Its Present Condition, H.Muthesius. Text and documents. Getty Trust Publications 1994, lk 54.

²⁷ Samas.

elamukultuuri aluseks peab ta kohaliku kodukultuuri uurimist. Muthesius kasutab inglise äärelinna ja maamaja ülistust: tubade suunda päikese ja tuule suhtes, mis tagab valguse ja õhu, rõõmsameelsuse ning kõige mugavuse, käepärasuse ja privaatsuse.²⁸ Ta otsib neile vasteid oma kodumaa pärandist ja ehitustraditsioonidest.

Nii said sakslased inspiratsiooni ja tõeke Inglismaalt ning kandsid eeskujud üle kohaliku konteksti, kuid nad ei võtnud eeskuju otseselt üle ja kodukultuuri otsides, rõhudes rahvuslikkusele, püüdes elustada talupojatraditsioone, kaldus Saksamaa heimatliikumine hoopis konservatiivsusele.“ Kui paljudel teistel maadel seondus sajandilõpu rahvuslikkuse esiletõus moderniseerumise katsetega (mida võib öelda ka Eesti kohta), siis Saksamaa *Heimatschutz*-liikumine oli olemuselt konservatiivne“ - kirjutab K.Hallas Murula.²⁹ Perioodi saksa konservatiivse rahvusluse äärmuslikud esindajad eitasid väliseeskujusid ja sellest oli ka põhjustatud „talupoeglikkuse rakendamine saksa *Lebensreform*'i ideoloogia etteotsa „³⁰

Heimatkunsti tekkimise eeldustest kirjuab M.Kalm: „Elamuarhitektuuris kujuneb samal ajal välja põhimõtteliselt retrospektiivse suhtumisega traditsionalism, mis võis avalduda mitmel moel. Kuna klassitsism ja juugend kandsid kosmopoliitilist vaimu ja I maailmasõja eelses rahvuslike pingete üleskrumimise õhkkonnas, mida soosis Saksamaa püüd Inglismaale ja Prantsusmaale kõiges järele jõuda, kasvas vajadus rahvusliku idüllilise järele ning tekkis *nn. Heimatkunst*, mis on otsapidi spetsiifiline Saksa rahvusromantism. Üheks varaseks sakslaste traditsionalismi avalduseks oli Saksa keskaegsete väikelinnade ja taluehitiste rahvapärasele vahvärk- ehk sõrestikarhitektuurile toetumine, mis historitsismi ühe variandina oli eksisteerinud 19.sajandil, kuid nüüd ratsionaliseeritumal tasandil taas aktualiseerus.“³¹

Heimatliikumise üheks peaideoloogiks Saksamaal sai arhitekt Schultze-Naumburg, kelle väljaannete sari „Kulturarbeiten“, ilmus 1902-1907, mis oli populaarne ka Baltikumis. Raamatus esitatud arhitektuursed objektid jaotusid „eeskujudeks „ ja „mitte eeskujudeks“, „hea“ kategoorias olid saksa talupoeglik vahverkarhitektuur, ning tagasihoidlikud kodanliku baroki näited.³²

²⁸ „Style-Architecture and Building-Art: Transformations of architecture in the nineteenth century and Its Present Condition, H.Muthesius.

²⁹ K.Hallas-Murula, Tallinna juugendarhitektuur Jacques Rosenbaum (1878-1944), lk 11.

³⁰ Samas, lk. 48

³¹ M.Kalm, Eesti 20.sajandi arhitektuur, Tallinn: Prisma Print, 2001, lk 39.

³² K.Hallas-Murula, Tallinna juugendarhitektuur Jacques Rosenbaum (1878-1944), lk 48.

Sakslased said inspiratsiooni ja tõeke Inglismaalt ning kandsid eeskujud üle kohaliku konteksti. Balti kultuurikontekstis juurdus seejuures mõiste „Heimatkunst“, (Kodumaakunst), milles väljenduvad ka kohalikud iseärasused maa üldises poliitilises värvingus ja selleks valitud arhitektuurikeeles. Ja siiski ei olnud saksamaitseline kodumaakunst mitte ainus eeskuju, mis inspiratsiooniallikana kohaliku arhitektuurikliimat mõjutas. Soome ja laiemas kontekstis Põhjamaade eeskujude kõrval kõneleksime kaugemalt pärinevatestki mõjudest, mis vaatama ta näilisele polaarsusele nii geograafia kui ka ajastuvaimu tasandil, mõjuvad oma reaalses arhitektuurikoosluses ja vormikultuuris mõtlemapanevalt lähedasena.

Joonis 2.3 R.von Engelhardt. Korporatsiooni „Neobaltia“hoone, Tartu, Kastani 1, autori foto.

Joonis 2.4 Gesellius, Lindgren, Saarinen. Saarineni maja, Soome, Helsingi (1901-03), repro raamatust P. Davey, „Arts and Crafts Architecture“ Phaidon, print 1995.

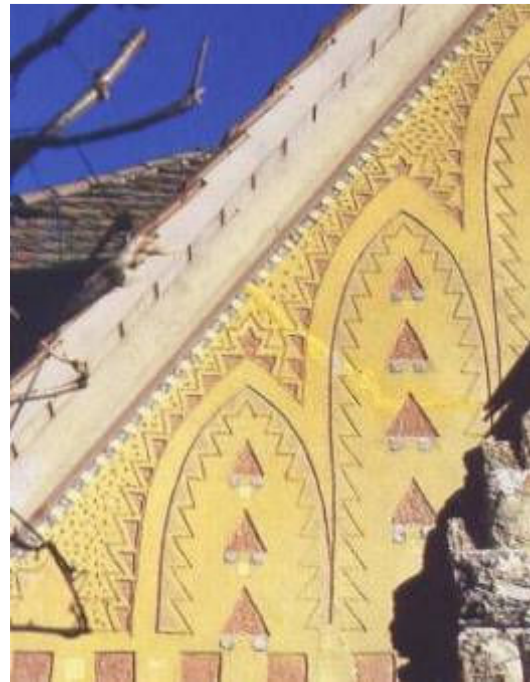
2.3. Võimalikke interpretatsioone Le Corbusier varaste villade teemal.

Et leida vastust küsimusele, millised olid kohalikud arengud villaarhitektuuris ja kuivõrd seostus see oma – s.t. Eesti rahvusliku arhitektuurikoolkonna küpsemisega 1920-1930 aastatel, võtan allpool mõnevõrra üllatuslikuna lähema vaatluse alla ka 20.sajandi esikümnendil valminud Le Courbusier villad Chemin de Pouillerel ja La Chaux-de-Fonds, Šveitsis. Mõtteesperimendi foonina peatun kirjutistel eramuarhitektuuri ja kodukujunduse teemadel, mis ilmusid sama perioodi Eesti ajakirjandusväljaannetes.

Kõigepealt peatun hoonel, mis arhitektuuriajaloo on saanud tuntuks kui *Fallet House*, nime all, mis, asetsedes mäerinnakul, kujundab mitmekihilise ja plaanilise arhitektuuriteose talle omaste järsult kerkivate katuste ja rütmistatud seinapindadega. Aastal 1906 paluti Charles-Edouard Jeanneret'il koos arhitekt Rene Chapallaz'ga, projekteerida künkal paiknev eramu vaatega kodulinnale.³³

Joonis.2.5 *Fallet House*, repro raamatust: Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER, Taschen 2004, lk 16.

Joonis 2.6 *Fallet House* otsaviilu alune seinapind, repro raamatust: Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER, Taschen 2004, lk 17.

³³ Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER. Los Angeles: Taschen 2004, lk 17.

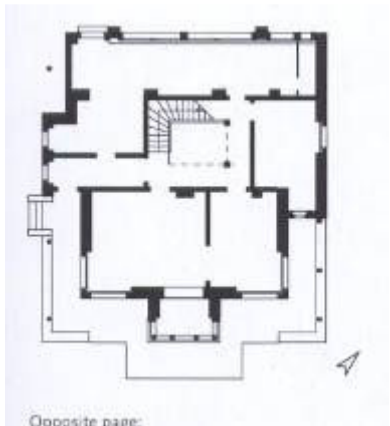
Enne seda oli L'Eplattenier oma õpilastele tutvustanud John Ruskin'i maastiku mõtteviisi ning oli lasknud neil reprodutseerida Owen Jones'i *Grammar of Ornament*'i (Ornamendi algelemendid) illustratsioone.³⁴ Nii oli õpilastes äratatud huvi näha maailma ja loodust enda ümber. Põhikorrust toetavad Juura (mäestik Alpidest põhjas) kivimist konsoolid ja soklikorrus, viilualused seinapinnad on kaunistatud taimede stiliseeritud mustritega, kunstsepistel on ehteks kolmnurksed okaspuid meenutavad kujundid. Värviskeem on soe, punasel-kollasel ja õrnal sinisel põhinev.

Tegemist on ühelt poolt ootamatu, teisalt Šveitsi traditsioonilisest arhitektuurist lähuva eksperimendiga, mis noore ja andeka arhitekti kätes on leidnud lahenduse, kus arhitektuurivormide elegants väljub otsekui kontrolli alt, kujundades aluse vabale ja spontaansetele meeleolule, nagu seda kohtame põlisrahva põlistes ehitustraditsioonides, kuid mis tänu oma pikantsele esitluslaadile mõjub värskena ja kaasakiskuvana, tähistades ajastu üht peamist tahet – üllatada. Seda nii oma välise vormi ekstravagantse ekspressiivuse kui siseruumide tasakaaluka mugavusega, mis mäerinnakule suunaga lõunasse kavandatud hoonel lubab pääseda mõjule villana, nagu sellest vaimustus 20. sajand. Suur elutuba avaneb magamistoa rõdu toetava/kandva kinnise lodža kaudu orgu. Iseloomulik on tubade vertikaalne jaotus: keldrikorruusel majandusruumid, põhikorruusel vastuvõturuumid ja ülakorruusel magamistoad.

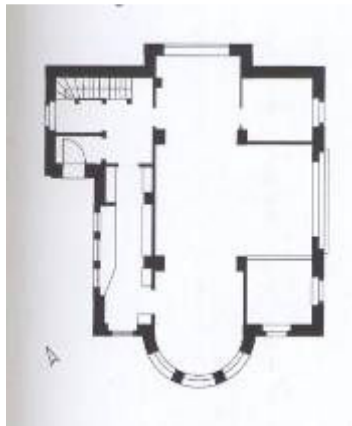
Maja asukoht ja arhitektuuriline joon ja värvirohkus oli põhjuseks, miks autorina oli soov seda eraldi välja tuua ja kirjeldada. Tekivad paralleelid ja seosed Šveitsist kaugel ja tundmatul Viljandil. Nii siin kui seal pürgivad majad kõrgusesse, kasutades selleks ära nii oma maastikulised eeldused kui ka vaatelisuse, mis lisaks välisarhitektuurile avaneb hoone rohkete akende kaudu ümbritsevale. Kõiki neid jooni, leiab ka Euroopas õppinud ja Viljandis villasid kavandanud J.Fuksi villadel (joonis 2.7-2.9). Loomulikult on tegemist vaid üldise – n.ö. ideelise sarnasusega, sest kes on pärit madalalt maalt, selle päralt on rahu ja tasakaal, nagu on öelnud meie luuletaja Paul Erik Rummo.

Nii on eestlane oma tagasihoidlikus meeles eelistanud enam siledaid pindu, üksikute ornamentidega. Kui siis leiab ühisjooni värvide tonaalsuse, maalähedaste toonide ja kohalike loodusmaterjalide kasutuses - kogu värvikultuuris.

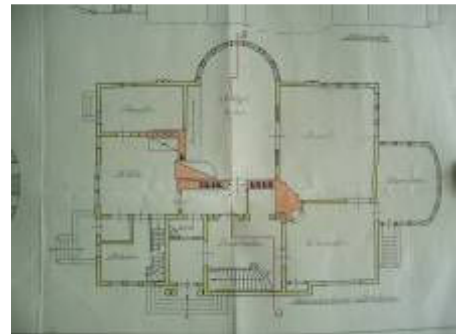
³⁴ Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER., lk 17.

Joonis 2.7 Fallet House I korruse plaan, repro raamatust-Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER, Taschen 2004, lk 17.

Joonis 2.8 Villa Jeanneret-Perret, I korruse plaan, repro-raamatust Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER, Taschen 2004, lk 19.

Joois 2.9 Viljandi, Trepmägi 2, Villa Nemwalz I korruse plaan, arhitekt J.Fuks, repro VM.

Teise näitena käsitlem *Villa Jeanneret –Perret´d*,³⁵ mis valmis arhitekti vanematele peale tema esimest kokkupuudet Lõuna Euroopa ja Veahemereleiselt “valge” majaga. Valge krohvi ja asbestsement katusekividega villa asub kallaku suhtes risti, apsiiditaoline suur aken söögitoast ja ristkülikukujulised aknad maja külgedel ja ülakorruse magamistubasid valgustades, võimaldavad vaateid horisondini ja ümbritsevate nõlvale. Siin olid juba kasutusel puhtad vormid, värvilisus on taanduv, esiplaanile tuleb valge ja valguse ringkäik maja ümber. Aastaks 1912, kui valmis *Villa Jeanneret – Perret*, hakkas tulevane Euroopa ja maailmanimega arhitekt modernismi klassik Le Corbusier, kujundama oma isiklikku lähenemist arhitektuurile.

Aastal 1916 valmib *Villa Schwob* La Chaux-Šveitsis, jäädes sellisena oma paigas ja vaimses ruumis ühtlasi ka viimaseks. Olles arhitektina iseõppija, kirjutab Jeanneret 1916.a. oma mentorile Auguste Perret´ile Prantsusmaal: „et see maja saab olema prantsuse stiilis fassaadidega ja terrassidega, kuid raudbetoonist,“³⁶Villa fassaad vooderdatakse kreemkollaste tellistega, millele toovad vaheldust heledama kollasega värvitud betoonpinnad. Nii jõuab Le Corbusier villaarhitektuuris värvilisest valgeni, mille toetuseks sai ka tehnoloogiline areng, sh. raudbetooni kasutamine. Võimalikuks said lamekatus, lintaknad, katuserassid – põhimõtted, mille arhitekt avaldas oma 1927.aastal ilmunud manifestis: “Viis punkti uue arhitektuuri jaoks.“ Arhitektina rajas ta teed valgete, hallide ja looduslikes toonides materjalide kasutamisse, kunstnikuna esitas 3 kontrollitavat värviskaalat.

³⁵ Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER., lk 19.

³⁶ Samas, lk 21.

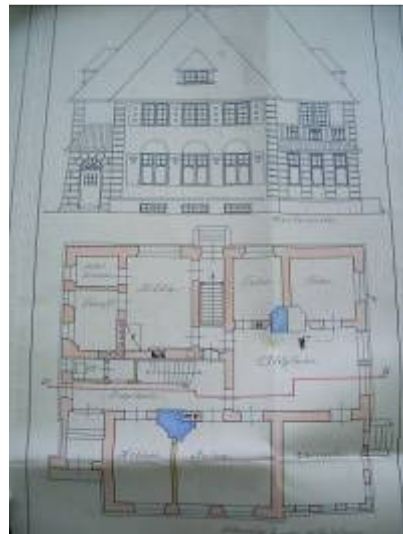
Joonis 2.10 Villa Jeanneret-Perret aastast 1912, repro, raamatust Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER, Taschen 2004 ,lk.1837

Joonis 2.11 Villa Nemvalz ehitatud 1925, Viljandis, Trepimägi 2, arhitekt J.Fuks , autori foto.

Joonis 2.12 Maramaa maja ,ehitatud 1925. Viljandi aedlinnas Meeme/Uueveski tn, arh. J. Fuks, autori foto.

Joonis 2.13 Maramaa maja eestvaade ja plaan, repro VM 9554, kaust 26.

1925.aastal Ozenfant'i ja Le Corbusier'poolt kirjutatud pöördelise manifestis „ Purism“, tunnistab ta, et kõike juhib kindel geomeetiline baas. Vorm on prioriteet ja värv jääb usaldamatuse alasse. Kunstniku-arhitekti suhtumine tugevate värvide iseloomu oli ettevaatlik ja respektiiv. Ta püüab värvi kontrolli all hoida, tehes ettepaneku jaotada värviskaala kolme

³⁷ Jean-Louis Cohen, LE CORBUSIER., lk 18.

skaalasse: põhiline, üleminekuline, ja dünaamiline. Põhiskaala –ookerkollased, mullavärvid , must ja valge, on Le Corbusier'järgi kontrollitavad, konstruktiivset tasakaalu andvad. Le Corbusier vastandab sellele „segavad elemendid „nagu kaadiumoranž ja koobaltsinine, millel on võime luua muutlikku pilditasandit ja nende vahele asetab ta „varjutavad „värvid , nagu smaragdroheline ja košeniilpunane.³⁸

Le Corbusieri värvitoonide arengud ja taandumised, arhitektuuri absoluutne korrallikkus nii värvis kui kivis olidki iseloomulikud alustalad, iseloomustamaks puristlikku avangardi, kes olid funktsionalismi loojad. Teed jätkasid Gropius ja tema büroo arhitektid Dessaus, kui aastal 1926.a. valge musta värvikontrastiga nn.meistrite villad paigutati vabasse loodusesse hõredasse männimetsa, mis kõikide varasemate aegade looduse interpretatsioonis tähistas uut ja sümboolset alget, väljendades ajastu ideesid kõigile avatud ja demokraatliku maailma poole, kus igale tema kodanikule kuulus nii maja kui tükike vaba loodust, kus iga inimese õiguseks oli elada oma villas.

Joonis 2.13 Villa Schwob, 1916. La Chaux-de-Fonds Šveitsis. Repro, raamatust J.L.Cohen, „Le Corbusier „, Taschen 2004, lk 20.

Joonis 2.14 Villa La Roche-Jeanneret, 1923 Paris, Repro, raamatust J.L.Cohen, „Le Corbusier „, Taschen 2004, lk 22.

³⁸ C.A.Riley, Color Codes. Modern Theories of Color in Philosophes, Painting, Architecture, Psychology, Literature, Music and Art. 1995, lk 209.

2.3 Villa – Juugendi lemmikhoonetüüp

Ruskini järgsete maalikunstnike, kunstkäsitöölise, disainerite ja arhitektide valmisolek tunnistada uusi vorme ning teemasid tugines püüdlustele tabada uut tüüpi vaimsust, mis tähistaks seesmist ning välist loodusega ühtekuuluvust ja samas tõrjuks kasvava industriaalühiskonnaga kaasnevaid ähvardavaid ja inimvaenulikke avaldusi.³⁹ *Punasesst Majast* said alguse juugendi majade väliskuju ja liigendus. Juugendmaju projekteeriti „seestvälja” Maja jätkus terrasside kaudu ka ümbritsevas looduses, mitõttu puudub juugendmajal üks domineerivalt pidulik fassaad Arhitektuur, sh.villade kujundus järgis põhimõtet „ elumaja kui kunstiteos“⁴⁰, mis oli võrdlevaks ideeks, nii nagu seda väljendas Charles Francis Annesley Voysey, kunstnik, kes oli liikunud kirjanduse ja käsitöö juurest arhitektuuri, jätkates inglise maa-arhitektuuri suunda, mis oli alguse saanud Philip Webbi poolt Morrisele maja kujundades.

Joonis 2.15 Charles Francis Annesley Voysey, *Hill Close*(1896), maja loousmaalijale Alfred Suto'le, repro raamatust P.Davey, Arts and Crafts Architecture, 1995 Phaidon Press Limited, lk 88.

Joonis 2.16 Peter Behrens, Behrensi maja põhifassaad, Mathildenhöhe, Dramstadt, 1901 tolleaegne illustratsioon, repro raamatus G. Fahr-Becker, Juugendstil 2004, Koolibri .lk.240

³⁹ G. Fahr-Becker, Juugendstil. London: Tandem Verlag GmbH 2004, Koolibri tõlge Eesti keelde 2007, lk 10.

⁴⁰ G. Fahr-Becker, Juugendstil, lk 36.

Avatud hinge ja avara mõistuse pandiks olid lihtne ja selge arhitektuur, mis pidi jätkama aastasadu ehitusmeitrite praktikasse kuulunud põhitõdesid, seisma vastu liialdustele ja kommertsile. Kavandades 1889 a maja Hill Close'is loodusmaalijale Alfred Suto'le, ei pidanud Voysey võimalikuks keskkütte kasutamist.⁴¹ Traditsiooniliselt vajas inglise maja palju küttekoldeid ja koos sellega hoone arhitektuurilises ilmes kaasarääkivad korstnaid – idee, mis kogu loodulähedase elu – tooni ja värviga võeti kiiresti üle ka mandril, sest, kes ei oleks pidanud lugu traditsioonidest. Inglise maamaja ühendas mitte üksnes põlvkondi, vaid saareriigile iseloomulikuna ka toonase liberalismi vaimus erinevaid vaateid ja poliitilisi veendumusi. Sisekujunduse aluseks oli hästi proportsioneeritud keskne ruum lihtsa tammepuu mööbliga, heledate seintega ja dekoratsiooniks ainult vajalikud tarbeesemed, laual üksik lihtne vaas lilledega.

19.saj. lõpu arhitektuuris peegeldub ühiskonna üldine uuenemine. Seda tähistab historitsismi domineerimise lõpp ja uue kunstiilaadi – juugendstiili – tekkimine. Iseenesestki mõista ei saa me kõnelda mingist ühtsest stiilist, vaid paljudest eriilmelistest stiilvariantidest, millel peaaegu igas Euroopa keeles oli oma vaste „⁴² Termin *art nouveau* (prantsuse k. 'uus kunst'), mis levis Belgias, Inglismaal ja Prantsusmaal, kasutas esimest korda Brüsseli kunstnik Henry van de Velde oma 1894.aastal ilmunud raamatus „*Deblaiment d'Art*“.⁴³ Konservatiivsele hoiakule ja masinavihkamisele seab viimane vastu progressi romantilises vaimus, nagu sellest kirjutab Krista Kodres. „Nad (masinad-K.Kodres) likvideerivad kunagi viletsuse...Kui neid juhib „ilu“, siis toodavad nad ka ilu.“⁴⁴ „Tähtsaim oli kogumulje, mis enamikus juugendi variantides pidi tulema maaliline, oli iga üksikeseme kujundus pidi teenima sama ühist eesmärki.“⁴⁵ Henry van de Velde kavandas isegi oma naisele riideid vastavalt villa interjööri ja eksterjööri värvidele ja detailidele. Üks kodune õhtukleit *Tea Gown* on säilitamisel Gent'i muuseumis /*Museum voorSierkunst*/⁴⁶

⁴¹ P.Davey, Arts and Crafts Architecture, lk 94.

⁴² K.Kodres, Ilus maja, kaunis ruum, lk 176.

⁴³ Samas.

⁴⁴ Samas.

⁴⁵ Samas, lk 178.

⁴⁶ G. Fahr-Becker, Juugendstil, lk 156.

Joonis 2.17 Henry van de Velde, *Bloemenwerf House*, 1894-1896, Uccle, Brüsseli lähistel, repro raamatust: Gabriele Fahr-Becker, *Juugendstil*, Tandem Verlag GmbH 2004, Koolibri tõlge Eesti keelde 2007, lk 157.

Joonis 2.18 Henry van de Velde, kavandatud õhtukliet, repro⁴⁷.

Ka Saksamaal seadis juugendstiil, nagu see väljendub juba nimes, ajastu pöördelised ootused muutuste ja värske kunstimõtte poole. Vormikõne erinevuste alusel jagunes juugendi üldpilt piki Müncheni Viini joont põhjaks ja lõunaks. Neist esimene orienteerus pigem harmoonilisele ja ajas läbi proovitu, teine loodusvormide ekstravagantsele esituslaadile.⁴⁸ Stiil, mis oli oma arengus üheaegselt modernne ja konservatiivne, oli oma kunstilistes väljendusvormides mitmekesine, juugendile iseloomulike erinevate fassaadimaterjalidega kujundatud fassaadi pindadega majad on äratuntavad ja eristuvad igas linnapildis. Nii mõnigi, Eesti omapäraseim värviline juugendvilla on ehitatud just väikeses Viljandis. Linn Lõuna Eesti ühes maalilisemas maastikus sobitub hoopiski suuremasse ja laiemasse areaali, kui seda ehk tavakohaselt ootaksime. Tähelepanelikum silmistemine toob esile erinevate materjalide kasutust, erikujulisi aknaid ja uksi. Karl Burmani poolt kujundatud detailikõne ei ole mitte üksnes vastav ajastu nõuetele, vaid ületab kaugelt provintsimaitse taseme.

Stiili loonud kujundajad ja kunstnikud moodustasid eripalgelise seltskonna mööblkunstnikest, klaasimaalijatest, skulptoritest, arhitektidest. Looklev taimornament, ehe looduse ilu ja värvitoonid, loodusmaterjalid annavad *art nouveau* väljendusvormide aluse. Nagu Peter Behrens on öeldud: „Ajastu stiil ei märgi mingi üheainsa kunsti eri vorme; iga vorm on vaid üks arvukaist sümboleist, iga kunst vaid osaleb stiilis. Stiil ise on aga kogu

⁴⁷ G. Fahr-Becker, lk 156.

⁴⁸ P. Davey, *Arts and Crafts Architecture*, lk 219.

ajastu elutunde, tema elukäsitluse sümbol ja tuleb ilmsiks vaid kõigi kunstide ühises universumis.⁴⁹

Nii valmistas juugend omas mõttes pinna ette talle paljuski ideoloogiliselt ja esteetiliselt vastandunud liikumisele, mida ehk sümboolsena esindavad Dramstadt'i kunstnikekoloonia ühe juhtiva arhitekti Peter Behrensi mõte, mille ta esmakordselt avaldas „Elu ja kunsti pidupäevad“ (*Feste des Lebens und der Kunst*“, Jena, 1900), juugendstiili kui kunstide sümbioosi kohta. Loodud oli alus ja välja öeldud mõte, mis veel lähema paari – kolmekümne aasta jooksul ühendas endas graafika ja tarbekunsti, rakendas uut materjalikäsitlust ja tehnoloogiaid, liitis intellektuaale, kunstnikke ja käsitöölisi üle Euroopa.

Jaaniööl 1932. a. lõi oma esimesed 12 lööki äsja AEG firmalt ostetud tornikell Viljandi Raekoja tipus.⁵⁰ (Mäletatavasti oli Peter Behrens 1907.a. saanud AEG juhtivaks disaineriks).⁵¹ Suur osa Viljandi juugendvilladest olid selleks ajaks, tõsi, juba valmis. Linn ise aga veel mitte, sest ikka tuli juurde uut rahvast, kellele näidati krundid kätte kusagil endisel mõisapõllul, et seal siis ehitada oma unistuste maja, just nagu villa.

⁴⁹ G.Fahr-Becker, Juugendstil, lk 7.

⁵⁰ A.Maramaa, Viljandi, Viljandi: Viljandi Linnavalitsuse väljaanne, 1934, lk 21.

⁵¹ G.Fahr-Becker, Juugendstiil, lk 273.

3. LÄÄNE-EUROOPA KONTEKSTIST JA RAHVUS- KULTUURILISTEST INTERPRETATSIOONIDEST EESTI VILLAARHITEKTUURI ARENGUTES

Kõik Lääne-Euroopa arhitektuuris toimuv, lähem ja kaugemgi Euroopa mõju leidis Eestis väljenduse küllaltki eripalgeliselt. Esimesel kümnendil olid projekteerijateks enamasti välismaalastest arhitektid ja nii valmisid üheaegselt detailiderohked historitsistlikud eramud, heimatkunstist lähtuvad mansardkatuste ja vahvärkarhitektuurile iseloomulike seinapindadega villad. Vahvärkarhitektuuri uhkeimad ehitised ja *Põhjamaade rahvusromantismi*⁵² mõjudega suurtöösturite villad kerkisid ikka põhiliselt pealinna, kus tellija elugi toimus. Viljandis ehitati esimesed villad jõukamate tellijate poolt 19. ja 20. sajandi vahetusel. Võimalik, et väikelinna ehitatud villadele said eeskujudeks eeldatavalt oma mõjudega ka lähedal asuvad mõisahooned, nende hulgas, „...puhtalt soomepärase Riia sakslase Otto Wildau kavandatud Taagepera mõisa peahoone (1907-12)⁵³ kui ka sellele geograafiliselt lähedasem, otse linna külje alla asuv Rudolf von Engelhardt'i poolt projekteeritud Väikemõis, mis valmis 19.-20. sajandi vahetusel. Inspiratsiooni leiti ehk ka 1880. a. valminud Viljandi uuest mõisahoonest ja veidi kaugemaltki, näiteks Olustverest.

Kuigi 19. sajandi lõppu ja 20. sajandi algust iseloomustab vene ja baltisaksa võim Eestis, oli eesti ühiskond arenguteel. Villakultuur sai uue näo Pärnus, kus erinevalt Viljandile tüüpilisest ühepere-eramust oli iseloomulik nn. pansionitüüpi villade ehitamine. Mereäärsete suvituskohtadena arenesid välja Tallinn, Haapsalu, Narva-Jõesuu, kus, nagu mujalgi Balti mere randades, andsid valitseva suvituseliidi maitsest lähtudes endast märku kuurortarhitektuurile iseloomulikud jooned, nagu neid tunti Bad Doberanist Riia ja Peterhofini. Samal ajal oli ühiskond asunud uuele trepiastmele. Saksa kultuuri kõrval oli juurdunud eesti kultuur ja eestluse kandjatena olid juba teiste seas olemas ajalehed „Sakala“ ja „Eesti Postimees“. 1883. a. loodi Eesti Üliõpilaste selts. Samal ajal oli arhitektuuris aeg, mil Viljandi Trepimäele ehtasid veel sakslastest arhitektid, seda ajal, mil Eesti mererandades püstitasid maju oma soost „metskaptenid“. Nii valmis näiteks üks omapärasemaid tänapäevani säilinud Kapten Reeder Marksoni villa Häädemeestes 1889. a. (joonis 3.1-3.2).

⁵² M.Kalmu väljend, M.Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 31.

⁵³ Samas, lk.32

Joonis 3.1 Kapten Reeder Marksoni villa, Häädmeestes, autori foto.

Joonis 3.2 Mereäärsusele viitab ka sinise ja valge värvi kombinatsioon, säilinud on värvilised ja jääklaasi mustri verandaklaasid, autori foto.

Umbes kümme aastat hiljem ajast, kui mõisates valmisid viimased härrastemajad, alustasid oma tegevust eesti arhitektide esimesse põlvkonda kuulunud arhitektid, nagu M.Kalm oma monograafias „Eesti 20.sajandi arhitektuur“ kirjutab „traditsiooniliselt eesti arhitektuuri alguseks peetud Tartus asuvat Eesti Üliõpilaste Seltsi maja, mille 1901-02 kavandas noor eestlasest ehitusinsener Georg Hellat“⁵⁴ Karl Menningust kui ühest võimalikust hoone autorist, kirjutab A.Hein EÜS hoone kohta kirjutatud raamatus „Maja kui sümbol“⁵⁵. EÜS-i villalik maja,⁵⁶ mis omas ajas tähistas Eesti oma arhitektuuri algust. Maja, mis oli eestlaste jaoks üheks sümboliks oli ehitatud uue tahtega, „...siin taotleti esmakordselt midagi, millele võiks omistada eesti rahvuspärase arhitektuuri nimetuse; kuid omakorda ka dekooriga: vöökirju meenutavate punasest telliskivist valgesse krohvipinda laotud vöötide näol“.⁵⁷ Nii kirjeldas Hanno Kompus juba eesti-aegse vaimuga Hanno Kompus, EÜS –i maja, aastal 1936. Tagasisivaatavalt ajas märgib H.Kompus, et selle maja ehituse läbi katkestati sõltuvus vene eeskujudest ja sõlmiti uuesti sidemed Lääne arhitektuuriga, nüüd juba omal algatusel.⁵⁸

⁵⁴ M.Kalm, Eesti 20.sajandi arhitektuur, lk 25.

⁵⁵ A.Hein, Maja kui sümbol, Tallinn: Hattorpe, 2007.

⁵⁶ M.Kalmu väljend, Eesti 20.sajandi arhitektuur, lk 26.

⁵⁷ H.Kompus, 20.aastat Ehitamist Eestis, Tallinn: Eesti Arhitektuurimuseum 2006, lk 16.

⁵⁸ Samas, lk 16.

Joonis 3.5 EÜS hoone, Tartu, autori foto.

Joonis 3.6 EÜS hoone, autori foto.

Hellatiga üheaegselt tegutsenud Karl Burmanit, Artur Pernat ja Fr.Kangrot on uurijad pidanud Eesti esimeseks arhitektide põlvkonnaks, K.Burmanit rahvusliku arhitektuuri suurmeistriks ja rahvusromantismi esindajaks. Viljandis säilinud villade hulgas on ka K.Burmani poolt fotograaf H.Rietile kavandatud maalilise fassaadiga ateljee-elamu, võimalikke seoseid on märgitud ka A.O.Western-Dolli majaga. Nagu on kirjutanud Leo Gens: „modelleeris Burman maju nagu skulptor...eelistas sageli eksravagantselt mõjuvaid erikujulisi aknaid, erineva fraktuuriga fassaadide viimistlust ja ornamentaalseid detaile, mille hulgas oli lemmikmotiiviks päikese sümbol.“⁵⁹ Arhitekti ja kunstniku projektinäiteid, aastast 1922 (Joonis 3.3-3.4).

Joonis 3.3. K.Burman A.Hanko elamu
Perspektiivvaade, repro EAM, F2, N2 S695.

Joonis 3.4 K.Burman A.Hanko elamu.
Otsavaade, repro EAM, F2,N2 S695.

⁵⁹ Leo Gens, Karl Burman -100. - Ehituskunst 1982/83, lk 79.

Karl Burmani kõrval seisab Artur Perna, kelle poolt projekteeritud eramuid on säilinud ka Viljandis. Nii oli juba olemasoleva arhitektuuri näol loodud keskkond, mida juba järgmistel kümnenditel hakkas Euroopas õppinud Eesti oma arhitektide põlvkond kujundama. Üheks heimatkunsti idee rakendajaks ja pisut hilinenud maaletoojaks Viljandis võib pidada arhitekt Johannes Fuksi, keda tema sünniaasta tõttu (1901) võib pidada veel nn. eelmise põlvkonna meheks, seotuks aastatega, mil Eesti oma ehituskunst oli kusagil väikelinnas veel aastakümnete kaugusel, kes aga oma loomingus näitas üles võimeid tuua ajastu uus ja radikaalne sõnum n.ö. taevast maa peale.

Tänu oma loomingu ulatuvusele ja ande sügavusele on Fuksi nimetatud ka kohalikuks arhitektuuritammeks⁶⁰, Teda võlus juba 19.sajandi lõpus uuele elule vastu astunud väikelinn, paiga looduslik võlu, siinne julgus mõtelda vabalt ja ülevalt. Väikelinna intiimsus ja kammerlikkus haarasid teda samuti kui tema poolt kavandatud hoonete põhiplaani puhtus, kristallselgus, detailide mastaap ja mäng, vastuolude ületamise nälg.⁶¹ „siis kõik see, mida võisimime juba eelpool kirjeldada arhitekti poolt 1925, a. kavandatud villade näol (Trepimägi 2; Uueveski tee.8)

Projekteerides Viljandis, õppis arhitekt ise samal ajal tollaegses Ida-Preisimaa linnas Danzigis.(1922-1926), kust juurde õpitud kogemust kasutas ta juba mõni aasta hiljem kodulinnas. Tema 1929.a. projekteeritud eramu Jaak Ungersonile, asukohaga Trepimägi 3, (varasema nimega, Villa Eichen) on nn.“Valge arhitektuuri” üheks esimeseks pääsukeseks nii Viljandis kui laiemalt Eestis.⁶² Viljandi keskväljakut ehib J.Fuksi renoveerimisprojekti alusel ehitatud „VALGE MAJA„Viljandi Raekoda. (1931.a.) „ Esinduslik, hõrgu tunnetusega projekteeritud väike valge õhtumuusika Viljandi Trepimäel.“⁶³(K.Voolaid) Sarnane oli ju ka Le Corbusir'i villade arhitektuurikeel, eeldatavalt oskas seda J.Fuks märgata ja noore arhitektina sellest õppida.

J.Fuksi tööde nimekiri⁶⁴ on mahukas, Viljandi Muuseumis on säilitamisel 177 projekti, aastatest 1922-1939, peamiselt on need eramud. Arhitekti majade värvivalikud muutusid ajas pastelsemaks ja kaasaegsete mälestuste põhjal on autorile teada, et arhitekt J.Fuks olevat olnud ääretult intelligentne härrasmees, kes oli hinnanud vana väärtuslikku ja hea suhtlejana

⁶⁰ Vt. Lähemalt: Kalvi Voolaid, Arhitektuuritamm Viljandist.-Ehituskunst 1983, Tallinn: Kunst, lk 68

⁶¹ Samas, lk 68.

⁶² Samas.

⁶³ Samas.

⁶⁴ Viljandi Muuseum, Heli Grosbergi koostatud käsikirjaline materjal.

oli armastanud ka kõigest uuest Euroopas toimuvast rääkida. (autori perekonna mälestused, Viljandis 1953-1960.a.)

Välismaalastest tellijate kõrvale olid 20.sajandi alguses kujunenud uued inimesed, kelle kodukeeleks oli maalähedane mulgi murrak, andes tooni ja võttes võimu. 1920. aastatest alates astuvad tellijatena ja ehitusmeitritena väikelinnas esile eestlased. Kui provintsilinnas Viljandis ehitati juba 20ndatel Euroopa uuemate põhimõtete järgi, siis vastupidi ootustele ei pruukinud see olla nii hoopiski kõrgemale nivoole orienteeritud ülikoolilinnas Tartus. Veel 1925.a. projekteeriti Tartu Tamme linnaosas juba omas ajas tagasi vaatavaid maju, mis nagu moest läinud riie sobis küll üldisesse linnapilti, (joonis 3.7-3.8) ei andnud aga alati võimalust kõnelda neist ajastu uuendusliku vaimuga seotud tendentsidest, mida võime (tõsi küll väiksemas mahu) täheldada Viljandis.

Seejuures ei sujunud kõik vaidlusteta. Autori poolt leitud artiklid (periood 1910-1940) ajakirjandusväljaannetes tutvustavad uut Euroopas toimuvat, iseloomustavad kohaliku olukorda, osades neist on tajutav ka E.Vilde „Pisuhännast“ tuttavad olukorrad kunstis ja arhitektuuris. Mõistmisest ja mittemõistmisest on Arnold Matteuse vastus tema ehitiste kriitikale („Ajavaim on sarnane, et ehitise juures ei tohi valjusti rääkida kunstist.“) Tartus: „Nad ei pretenteerigi esialgu muule, ...: otstarbekohasus, sisust, kohast ja ehitusmaterjalidest tingit vorm, vabaks vormivalest.“⁶⁵

Joonis 3.7 Koloreeritud projekti vaade, Tartu, Tamme linnaosa, kvarta VI, krunn4, 1925, arhitekt A.Podčekajev,⁶⁶repro.

Joonis 3.7 A. A.Podčekajev, Tartu Tamme linnaosa, kvartal IV,⁶⁷ repro

⁶⁵ A.Matteus,-Taie, 1928, nr. 2, lk 60.

⁶⁶ Eesti Arhitektuurimuuseum, F2, N2,S.279.

Või tuues sellele võrdluseks ühe teise tsitaadi Kristjan Raualt, kes võrdluses Vene modernismiga, kirjutab 1910.aastal. valitsevat arusaamatust vene modernistide kunstist ja K.Raud püüab selgitada:“...Meie oleme liig häbelikud ja tagasihoidlikud värvide poolest. Niisamuti kui kahvatutes ja hallides toonides iludusi leidub, nii ka hõiskavates ja tulistes. Lõpuks on ka paljas värvide kisendamine ise juba probleem. Sest värvide kisa ometi kätte ei saa, kui kümme naela rohelist värvi lõuendile visata.“⁶⁸ Ajapikku saadakse aga esialgselt häbelikkusest üle. 1924.a. avaldatakse ajakirjas „Looming“ Otto Grautoffi artikkel „Uue stiili otsingul“⁶⁹ ja samal aastal veel ka Julius Gensi poolt kirjutatud Oswald Spengleri kunstivaadetest⁷⁰, niisamuti Alfred Vaga artikkel „Kriis Eesti kujutavas kunstis.“⁷¹, milles ta tugevalt kritiseerib kunstis valitsevat „muinsuspalavikku“ viidates absurdsele nõudele kõiges pakkuda rahvuslikku ja eestipärast, pidades põhjendamatuks, „uute retseptide“ ülevõtmist Saksa kunstist: „...pealegi on need veel võltsid, sest nad pole jõudnud meile algallikatest, s.o.peaasjalikult prantsuse kunstist, vaid teiste ehk kolmandate käte läbi-tõlgitult ja moonutatult.“

1932.a. ilmus Hanno Kompuse „Moodne kodu“⁷², lugemik kodu korraldajatele, milles arhitekt teeb tagasivaateid olnule ja väljavaateid homsele, kirjeldades eesti väiketalu elumaja kavandi vaateid ja plaane. Selle kõrval ka Le Corbusier 'i elamukavandeid ja Berliini 1932.a. ehitusnäitusel esitletud „Kasvavat“ elamut. 30ndate „Taluperenaise“,⁷³ ajakirja numbrites on artikleid, vormi ilust, materjali ja vormi kooskõlast, mis on illustreeritud moodsate funktsionalistlike elamute piltidega Euroopast, A.Rommel kirjutab toimunud Stockholmi näitusest, kui moodsa elukultuuri ja moodsa elustiili näitusest. 1938.a. antakse välja raamat „Hoonete välisvärvimine“ koos kaheksa värvilise tahvliga (Joonis 2.18-2.19) (Lisa 2)

⁶⁷ Eesti Arhitektuurimuuseum, F2, N2, S.243.

⁶⁸ K.Raud, Vene kunstnikud-modernistid.- Noor Eesti, 1910, nr.5/6.

⁶⁹ O.Grautoff, Uue arhitektuur-stiili otsingul.-Looming 1924, nr.2, lk 138-140.

⁷⁰ J.Gens, Oswald Spengleri kunstivaated.-Looming 1924, nr.4, lk 268-277.

⁷¹ A.Vaga, Kriis eesti kujutavas kunstis.-Looming 1924, nr.2, lk 118-123; Looming 1924, nr.3, lk 187-192.

⁷² H.Kompus, Moodne kodu.-Moodsa elu leksikon, Tallinn 1932, lk. 11-30; 74-82

⁷³ Taluperenaine, 1930, nr.3,8,9.

Joonis 3.8 „Hoonete välisvärvimine“ värvitahvel, autori kogu, repro.

Joonis 3.9 „Hoonete välisvärvimine“, värvitahvel, autori kogu, repro.

Omaaegsed ajakirjandusväljaanded loovad ettekujutluspildi arvamustest ja ehitatud hoonetest, Villad räägivad üha kasvavast eneseteadvusest ja üha suurematest võimalustest. Uue kodu lipukirjaks saab Euroopas jõudsal sammul endale teed rajav funtsionalistlik stiil, mis imbub sisse üha nii sagenevate kontaktide kaudu otseste algallikatega kui ka trükisõna vahendusel. Koheselt mõistetav ja vastuvõetav uus Eestis omal ajal, ilmselt ei olnud. 1931.a.valmis Eesti funtsionalistliku klassika suurteos - Olev Siinmaa kodumaja. Vastukaja kohalikus ajakirjanduses ei olnud väga arusaav: „Elamu on ehitatud uuemas stiilis, mis Euroopa suurriikides maad võtmas. Ilu mõttes vist märkida pole, kuid seda just ruumide mahutavuse, akende rohkuse ja avarusega.“⁷⁴ Maja arhitekt ja omanik väljendab oma eelistusi üldisemalt: „ ...Kuid peetagu meeles: lihtsa asja pärast tuleb pöörata hea meistri poole; pitsidega ja satsidega kleidi teeb valmis nii mõnigi tavaline õmbleja, kuid hästiistuvat lihtsat mitte.“⁷⁵

⁷⁴ Pärnu Postimees, 20.05.2009, väljavõte/viide 1931.a. ajakirjast-Majaomanik: praktiline elamu.

⁷⁵ K.Eemre, 100 aastat Pärnu kuurorti.-Pärnu ja ta kuurort. Koguteos Pärnu kuurodi 100 aasta juubeliks.Pärnu:1939, lk 89.

Joonis 3.10 Tartu, Elva 6, peale
rekonstrueerimist. Arhitekt teadmata. Kas keegi
on jäljendanud K.Burmanit ? Autori foto.

Joonis 2.21 Tartu, arh. A.Podčekajev Elva 3,
pärast rekonstrueerimist, autori foto.

4. VILJANDI VILLADE VÄRVILAHENDUSTE ANALÜÜS

4.1 Viljandi villa kujunemise ajalooline taust

Viljandi - kaunis ja inspireeriv linn - on kandnud erinevaid traditsioone läbi aegade. Eestlaste linnusepaik, Sakala kõrgustikul ürgoru järveäärsel maaalal, kus ristusid kaks muinasaegset teed: N-S suunaline kagutee maismaal ja Pärnu – Peipsi veetee. Hiljem, 1224.a. ordumeister Volquini korraldusel rajatud kivikindluse ümber, tekkis asula, mis sai linnaõigused 1283. a. Läbi aegade kestnud võimuvõitluses arenes see vana Hansa Liitu kuulunud linn.

Järgnev ülevaade näitab Viljandi arenguid nii tootmises, kaubanduses kui ka hariduses ja kultuuris.

Linn, mis oli saanud mõisast vabaks aastal 1783, astus 19.sajandisse juba täieõigusliku Baltikmi provintsilinnana. Viljandile kui vanale kaubalinnale andis hoogu ümbruskonna linakasvatus, lina veeti välja Riia ja Pärnu sadamate kaudu. Lina hinna tõusu tegi võimalikuks 1860.aastal Ameerika Lõuna – ja Põhjaosariikide vahel puhkenud kodusõda, mis⁷⁶ jättis puuvilla hinna madalaks pikaks ajaks.⁷⁷ Linna ja maa vahelises kaubanduses olid tähtsad Viljandi Suurturul peetavad laadad. Tootmises domineeris peamiselt väikekäsitöö tsunftide näol. Märkimisväärne on fakt, et linnal oli ka oma kullasseppade tsunft, mis eeldas maksujõulise tellija olemasolu linnas ja selle ümbruses. Edasiminekuks oli ka kultuuri- ja hariduselus. 19.sajandi I poolel oli Viljandis 3 avalikku kooli ja mitmeid erakoole.⁷⁸

1897.aastal oli linnaelanike koguarv juba 7736, eestlasi oli neist 6372 ehk 82,37% . Linnaelanike kiire kasvu eelduseks oli intensiivne talude päriseksostmine Viljandimaal.⁷⁹ Linnaelanikkond kasvas eelkõige eestlaste näol. 1863.aastal kaotati tsunftid ning need jäid püsima traditsiooniliste vabatahtlike ühendustena. Viljandimaa kaupmeeste kandvaks tegevusalaks jäi linakaubandus. Tööjõuküllus lubas linna asutada ka suuremaid ettevõtteid. 1889. aastal anti luba Põltsamaa mehele J.Puhkile rajada Viljandi kiriku mõisamaadele tikuvabrik, mis küll põles 1893 aastal maha, kuid oli hilisema E.Pohli

⁷⁶ H.Nurk, Mälestused.Viljandi Muuseumi aastaraamat 2006. Viljandi: Viljandi Muuseum 2006, lk 227-240.

⁷⁷ M.Rauba, PUKA TALU, Mulgi häärber Halliste alevikus, Ajalooline ülevaade ja muinsuskaitse eritingimused,Viljandi 2007.-Tallinna Restaureerimiskooli täiendkoolituse lõputöö 2007.

⁷⁸ Viljandi Muinsuskaitse Ühendus, Sakalamaa ei unusta.Viljandi:Viljandi Muuseum1997, lk 14-15.

⁷⁹ Samas, lk 15-16.

tikuvabriku eelkäija, tegutsesid ka A.Rosenbergi auruveski ja õllevabrik, B.Sweighi õllevabrik, G. Rieprichi parkimistöökoda.⁸⁰

Aastaks 1900 oli Viljandist saanud linn, mis oli kasvanud omal maal ja rahva keskel. Viljandi majandusliku tõusu näitajaks oli ka raudtee olemasolu.

Linn arenes läbi maa ja eestlaste, sest oli maarahvale oli antud nüüd võimalus läbi oma töökuse elujärge parandada. Talude päriseksostmine muutis põhjalikult eesti inimese elu. Heiki Pärdi kirjutab, et aastaks 1870 oli Hallistes päriseks ostetud peaaegu 95% taludest, samal ajal kui Liivimaal tervikuna oli neid ainult 26% ja Eestimaal kõigest 5,5%.⁸¹ Mulgimaal sai see võimalikuks tööle ja headele linahindadele maailmaturul. Viljandi lähedale Hallistesse ehitati üks uhkematest mulgi taluhäärberitest. Puka talu ehtasid läti ehitusmeistrid, kuid talu ehitus sai võimalikuks heale linasaagile ja selle kõrgele hinnale. See kauge mõju oli heaks eelduseks, et eesti mees sai endale oma tööga teenitud talu päriseks osta, seal tööd teha ja lapsi koolitada. Oli ka peresid, kellel maal ei olnud talu ega vara ja linnas nähti võimalust tööd saada ja tulla õpipoisiks kaupmeeste või käsitööliste juurde, nii märgib oma mälestustes viljandlane Harald Nurk.⁸²

Veel enne 20.sajandi algust hakkas esile kerkima rahvuslikust liikumisest innustunud eesti seltskond. Eesti Seltsi tegevuse hoogustumine Viljandis on seotud eelkõige rahvusliku liikumise tõusuga 1860ndatel ja 1870ndatel aastatel, mil Viljandist sai Tartu ja Peterburi kõrval üks liikumise keskusi. Viljandis sündis mõtte luua Eesti Kirjameeste Selts. 1869.a. loodi laulu ja mänguselts „Koit“, 1878.a. aastal hakkas C.R.Jakobson Viljandis välja andma ajalehte „Sakala“ millest sai lühikese aja jooksul loetavaim ajakirjandusväljaanne eestlaste seas. Jakobsoniga oli seotud ka Viljandi Eesti Põllumeeste Selts (VEPS), mille mõtte algataja ta oli ja millest sai Viljandimaa väikepõllumeeste suurimaks ühendajaks.⁸³

Sajandite vahetusel jäi poliitiline võim linnas saksa linnavalitsuse kätte, linnapea oli 1898.a. valitud parun Otto Engelhardt, rahvasuus „linna parun“. Sajandivahetuse suuremad ettevõtted olid (U.Pohrti masinavabrik, E.Pohli tikuvabrik jt.) olid rajatud veel suuremalt jaolt juudi ja

⁸⁰ Viljandi Muinsuskaitse Ühendus, Sakalamaa ei unusta, lk 16.

⁸¹ H.Pärdi, Halliste kihelkonna taluhäärberid – moodsa taluelu sümbolid.-Viljandi Muuseumi aastaraamat 2007. Viljandi: Viljandi Muuseum, 2007, lk 281.

⁸² H.Nurk, Mälestused.- Viljandi Muuseumi aastaraamat 2006, lk 228.

⁸³ Viljandi Muinsuskaitse Ühendus, Sakalamaa ei unusta, lk 18.

saksa kapitalile, ületas VEPS-i 1903.a. asutatud Laenu ja Hoiuühisuse üldkäive peagi oma saksa analoogi ja seda tänu põllumajandusliku tootmise edusammudele maakonnas.

Joonis.4.1.Ranniku Pillikoor 1912 VM fotokogu, näitus „Mees nagu muiste“, repro.

Joonis.4.2 Paadisadam Viljandi järve ääres, lk. raamatust „Viljandi“, 1934 VL, repro.

1906.aastal loodi Viljandi Eesti Haridusselts, mille eesmärgiks oli esimese eestikeelse progümnaasiumi käivitamine. Ja kool alustas tegevust 1908.a. Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi majas.⁸⁴

Nii võime näha Viljandi arenguid tootmises (lina-, tiku-, masina-, õlle- jt vabrikute loomine) ja kaubanduses (turud, raudtee jm.), kultuuris ja hariduses – avalike ja erakoolide loomine, rahvast ühendavate seltside teke, „Sakala“ väljaandmine jpm.

Nii oli Viljandis kujunenud eeltingimused uue fenomeni-villa kultuuri tekkeks. Nagu Ackermann kirjutab nõuab villa ja villakultuur pikemaajalise protsessi lõpule jõudmist. Villat saab ehitada ja toetada kas kaubanduse või tööstuse poolt toodetud lisarahaga. Villa kultuur on õitsenud metropolide kasvu perioodidel. Samal ajal, kui villa soetamine on olnud võimalik ainult rikastele ja võimu omavatele isikutele (või vähemalt demokratiseerimiseni 19.saj.), on see ometi sõna otseseimas mõttes kodanlik kontseptsioon.⁸⁵, mis nõuab ühiskonna küpsust nii majanduse, kultuuri kui ka kunsti vallas.

Viljandi linna arengu jaoks olid olulised muutused, mis toimusid sajandivahetusel linnapea Otto von Engelhardt'i juhtimisel, Trepimäel. Linna tänavatevõrgu kujunemisel olid otsustavaks teguriks looduslikud tingimused, linna geograafiline asend, maapinna reljeef.

⁸⁴ Viljandi Muinsuskaitse Ühendus, Sakalamaa ei unusta, lk.18, Viljandi Muuseum, 1997, lk 18-19.

⁸⁵ J. S. Ackerman, THE Villa, lk 9.

Esmakordselt Viljandi ajalooks tehti Trepimäele tänavavalgustus, tänavate sillutamine, maastiku korrastamine. Nii kujundati Viljandi järve äärde selline maastik, mis oli otsekui kui loodud villade ehitamiseks. Samal ajal rajati ka lossipark, kust avanes kaunis vaade järvele.

Järgmine etapp Viljandi linna arengus algas 1919.a. märtsis, kui suurendati linna territooriumi peamiselt endiste aedlinnade liitmisega. Ajaloos esmakordselt sai linnapeaks eestlane August Maramaa, kes on tuntud oma pere- ja kodukeskusega.⁸⁶ Samal ajal tekkis Eestis oma arhitektkond. Oma projekte Viljandis viisid ellu juba 1914-15.a. Burman ja Perna, 1925.a. projekteeris villa Viljandisse J. Fuks, õppides ise samal ajal Ida-Preisimaal. Loodi ka Viljandi generaalplaan, alustatud 1920.a. E. Habermanni planeeringute järgi, lõpetatud O. Soansi poolt 1929.a.⁸⁷ A. Maramaa valitsemise ajal tehti uuendusi suvitamiskultuuri arendamisel – ehitati tenniseväljakuid, J. Fuksi poolt projekteeriti 2-korruseline Viljandi tennise- ja veespordi klubihoone (mida rahvasuu hakkas nimetama Vesiflirdiks). Viljandi järve ääres toimusid kultuuriüritused – dzässikontserdid jm. See oli periood, kus hakkasid tooni andma eesti oma inimesed, kes olid käinud Vabadussõjas, õppinud ülikoolides ja näitasid initsiatiivi linna kujundamisel. Siinkohal on heaks näiteks villa Nemvalzi omanik Karl Nemvalz (äriomanik Viljandis),⁸⁸ kes oli Viljandi Tennis- ja Veespordiklubi asutaja liige, mitmekülgene tegevus ja advokaat Konno tegevus tenniseväljakute rajamisel. (Vt. Lisa 2: VM näituse „Mees nagu muiste.“ 2010.a., käsikirjalised materjalid ja koopia Spordi biograafiline leksikon, 1937). Miljööd ja toimuvat on autor püüdnud edastada lisatud ajalooliste fotode-reprode abil (joonis 4.1....4.4).

⁸⁶ H. Raudla, August Maramaa Aeg, Viljandi kroonikad 1918-1940, Viljandi 2004, lk 37.

⁸⁷ M. Peil, Viljandis, Ranna puieestel, vestluskaaslane on arhitekt Ott Puuraid.-Sirp ja Vasar, 23.sept.1983.a., nr.38, lk 8.

⁸⁸ ” Spordi biograafiline leksikon, 1937. Tallinna kirjastuse Koperatiivi väljaanne, 1937, lk 137.

Joonis 4.3. Kaarli Sammaste jazz, aastal 1930, VM fotokogu, näitus „Mees nagu muiste“, 2010.a., repro.

Joonis 4.4 Puhkus Viljandis, aastal 1927, autori kogu, repro.

4.2 Viljandi villad ja fassadivärvitoonid

4.2.1 Uuringute kirjeldus ja meetodika

4.2.1.1 Villade valiku põhimõtted

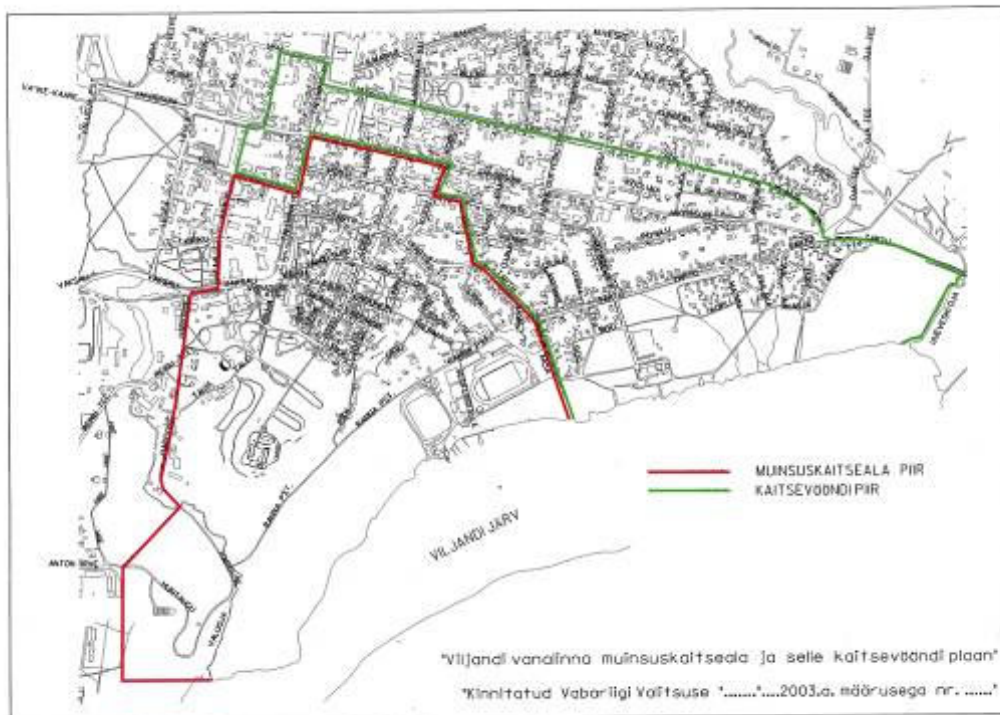
Käesolevas töös on autor võtnud vaatluse alla Viljandis 1900-1930.aastatel ehitatud villad, millest enamik asub vanalinna muinsuskaitse alal. Valiku esmasteks printsiipideks lisaks ajalisele ja kohalisele määrangule on olnud maja enda autentsus, arhitektuuri säilivus ja fassaadipindade säilivus. Stiililise määrangu järgi ulatab valik juugendist kuni funktsionlismini. Analüüsitava majade hulgas on lisaviidetena märgitud kõik Viljandis olevad villa-eramu tüüpi hooned, mis on registreeritud Muinsuskaitseameti Kultuurimälestiste riiklikus registris arhitektuurimälestisena.⁸⁹

Töös on lähtutud Muinsuskaitseameti Kultuurimälestiste registrist, sh.dokumendist: **Viljandi vanalinna Muinsuskaitseala nr.27010. alusel**⁹⁰ (joonis 4.5). Muinsuskaitse ala sätestavad määrused: „Viljandi vanalinna muinsuskaitseala põhimäärus“ Vabariigi valitsuse 31.03.1995.a.määrus nr.153 (RT I 1995, 38,508) kuupäev:31.03.1995, „Viljandi vanalinna

⁸⁹ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=27010>

⁹⁰ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=27010>

muinsuskaitseala põhimäärus "Vabariigi Valitsuse 17.juuni 2004.a. määrus" nr.219 (RTI,21.06.2004,50,352) kuupäev: 21.06.2004

Joonis 4.5 Viljandi muinsuskaitseala piir, kaitsevööndi piir, repro <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=27010>

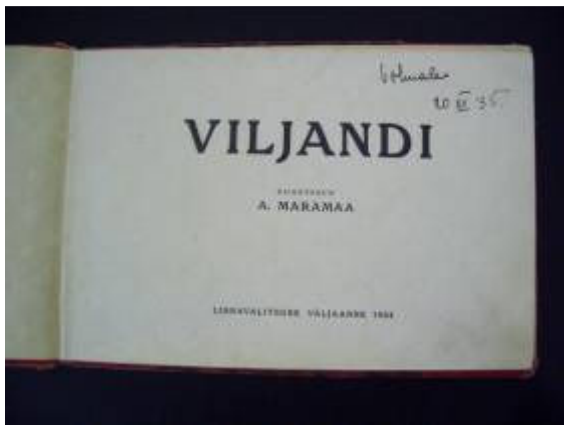
Konkreetsete villa-eramute arhitektuuri stiili määranguteks olen kasutanud veel ka „Viljandi vanalinna ajalooline õiend kvartalile nr. 161, Kõide I“⁹¹, mille on koostanud 1989.a. M.Eimre, Viljandi Linnavalitsuse Arhitektuuriameti poolt tellitud töö „Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs.“⁹² mis on tehtud OÜ Inrestauraator Projekti poolt, 1996.a. Selles dokumendis on toodud ära ka eraldi peatükk, mis määrab meetodilised põhimõtted hoonestuse väärtushinnangute määramisel.⁹³ Iga üksiku villa-eramu kohta koostatud eritingimuste ja ajalooliste õiendite olemasolu on ära märgitud käesoleva töö viidetena vastava hoone käsitlese lehekülgedel.

⁹¹ „Viljandi vanalinna ajalooline õiend kvartalile nr. 161, Kõide I“ Muinsuskaitseameti arhiiv (edaspidi MKA) A-2276.

⁹² OÜ Inrestauraator Projekt, „Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs.“ töö.nr.P-9661, MKA, A-3157.

⁹³ Samas, lk 20.

Autorile teadaolevalt on varem Viljandi villade teemat käsitletud Liis Allik, Viljandi Muuseumi aastaraamat 2002. Eraldi töödena on kasutatud ka Rita Peirumaa, Liis Märtsoni uurimusi, viimaste mainitud autorite loal kasutatud nende käsikirjalisi materjale: s.h.R.Peirumaa kirjutist ajakirjale „Eramu“ ja Liisi Märtsoni tööd „Villa Lorenzon Viljandi Maakond, Viljandi Supeluse 12/Roosi 6“, töö, mis on tehtud EKA Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna restaureerimise täiendkoolituse kursuse lõputööna 2008.a. viidetega töödele. Samuti on allikaliselt kasutatud Viljandis, Pika tn. alguses oleva tahvli „Villade aeg“ Rita Peirumaa käsikirjalist materjali.

Joonis 4.6 Viljandi linnapea A.Maramaa poolt koostatud raamat, Viljandi:1934.a., repro.

Joonis 4.6 Viljandi, 1934.a. raamatu kaass, repro.

4.2.1.2 Fassaadipindade stratigraafiliste uuringute meetodika ja aruannete koostamise põhimõtted.

Viljandi villade värvilahenduste analüüsi koostamiseks on autor lähtunud järgnevatest algallikatest B.Lange „The Colours of Rome”⁹⁴, B.Lange „The colours of Copenhagen”⁹⁵ ja Muinsuskaitseameti poolt välja antud juhendist „Viimistluskihtide uuringud ja aruande koostamise põhimõtted.”⁹⁶

Bente Lange määratleb oma seisukohad raamatutes läbi praktiliste näidete, kuidas on võimalik kirjeldada ajalugu läbi hoone värvitoonide ja vastupidi, millisel määral teadmised

⁹⁴ B.Lange, The Colours of Rome. Copenhagen: The Danish Architectural Press / The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture, 1995

⁹⁵ B.Lange, The Colours of Copenhagen. Copenhagen: The Danish Architectural Press / The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture, 1997.

⁹⁶ Viimistluskihtide uuringud ja aruande koostamise põhimõtted.Tallinn: Muinsuskaitseamet 2008.

värvide ja värvipigmentide kasutusest annavad aegade jooksul võimaluse mõista hoone ehitusetappe. See on erinevate uurimismeetodite ja teadmiste kogum, millele tuginedes ja neid kõrvutades on määratav hoone fassaadigrammatika. Selliselt nimetab Lange erinevate värvide ja materjalide kasutust hoone fassaadil.

Raamatus „The Colours of Rome“ viitab Lange vanadel maalidel olevale arhitektuurile, kuid samas hoiatab ta maalipigmentide muutuste ja perspektiivi sinakate toonide eest, juhtides tähelepanu maalimistehnikate erinevustele⁹⁷, pidades vajalikuks uurida ehitusarveid,⁹⁸ kui need on leitavad, ja ka soovib uurida erinevaid reisikirjeldusi, kus kirjeldatakse huvipakkuvaid hooneid. Need on kõik täienduseks ehituslikele arhiivimaterjalidele ja värvi arheoloogiale ehk värvide stratigraafilistele uuringutele. Värviproovide mikroskoopilised uuringud annavad teadmise värvikoostisest. Värviproovid võetakse kõige paremini säilinud fassaadi osast, milleks on karniisid, aknalauad või teised horisontaalsed elemendid, mis on kaitstud pleekimise eest. Kaks näidist on piisav- üks seina pinnalt ja teine arhitektuurilistelt elementidelt: karniisilt, pilastrilt, raamistustelt, portaalidelt.⁹⁹

Käesolevas töös autori poolt esitatud värvitoonide analüüs põhineb järgmistel allikatel:

- 1) Viljandi Linnavalitsuse Arhitektuuri- ja planeerimisameti poolt hoonetele koostatud värvipassid, mis põhinevad värvisondaažidel ja uuringutel. Vastav dokumentatsioon on märgitud käsitletud villa juures ja värviuuringute aruandlusdokumendid on autori poolt toodud käesoleva magistritöö lisas koopiana.
- 2) Restaureerimisspetsialisti (füüsilisest isikust) poolt koostatud värvipassid või muinsuskaitsete eritingimuste põhjal koostatud renoveerimisprojektid. Dokumentatsioon on märgitud ja toodud lisas (Lisa 2).
- 3) Autori poolt määratud värvitoonid, mille aluseks on värviuuringud, mis autor teostas aprillis 2010.a. Allakirjutanu ei võtnud ülesandeks käesolevas töös uurida iga üksiku maja juures kõiki ajaloolisi viimistluskihte, kuna eesmärgiks ei olnud teostada uuringuid, mis oleksid olnud aluseks järgnevale ehitusprojektile. Pigem on töös keskendatud tähelepanu maja ehitusaegsele värvitoonile. Tooni määrang põhineb mikroanalüüsil ja vaatlusel, millega ei ole kahjustatud pinda ja jätab kõik võimalused alles edaspidisteks uurimusteks. Ehitusaegse,

⁹⁷ B.Lange, The Colours of Rome, lk 26.

⁹⁸ Samas, lk 28.

⁹⁹ Samas.

autentse viimistluse määramiseks, otsis autor fassaadil ala, mis võimaldas kihte eraldades, teha kindlaks esialgse vävikihi. Võrdlusandmete saamiseks kasutas autor ka spektrofotomeetrit Matchstik RM130AK15 pindadel, mille suurus võimaldas kasutada spektrofotomeetrit, ja saadud mõõtmistulemusi on võrreldud visuaalselt ja tooni kodeering on lõplikult määratud NCS värvitooni kodeerimissüsteemi järgi. Stratigraafia aruanne ja tehtud fotod algse värvitooni nähtavusest fassaadil on toodud konkreetse villa kirjelduse juures.

4) Juba renoveeritud hoone värvitoonide ligikaudne määrang, mille kohta ei ole täna enam võimalik dokumenteeritud materjali hankida. Need on töös käsitletud hooned, mille fassaadivärvitoonid on täpsustatud järelvalve aruannete kaudu. Värvitoonid on autori poolt määratud toonide mõõtmisel spektrofotomeetri Matchstik RM130AK15. Saadud mõõtmistulemusi on võrreldud visuaalselt värvikaardi toonidega, tooni kodeering on lõplikult määratud NCS värvitooni kodeerimissüsteemi alusel.

4.2.2 Viljandi villad ja värvitoonid

Värvilahenduste analüüsiks kasutatud kirjeldatavate villade loetelu:

1. Villa Sellheim, Trepimägi 1/Oru 19, ehitatud 1903-1906.a., arhitekt teadmata.
2. Villa Nemwalz, Trepimägi 2/Oru 22, ehitatud 1925.a., arhitekt J.Fuks.
3. Villa Eichen, /Ungersoni elumaja/ Trepimägi 3, ehitatud 1929-1930, arhitekt J.Fuks.
4. Nurmbergi elumaja, Trpimägi 6, ehitatud 1923, arhitekt O.Lehtinen.
5. Linda Lutsu suvemaja, Oru 23, ehitatud aastatel 1924-1925.a. , arhitekt O.Lehtinen.
6. Villa Rosenberg, Pikk 33, arvatav eitusaeg enne 1910.Ümberehitusproj.1935.a. J.Fuks.
7. Väike juugendlik Villa, Pikk 39, arvatav ehituseg 1912.a., arhitekt tedmata.
8. Villa Engelhardt, Lutsu 5, ehitusaeg 1906-1910.a., arhitekt Rudolf von Engelhardt.
9. Villa Gabler, Pikk 4,ehitusaeg 1909.a., arhitekt teadmata.
10. Jaan Rieti elamu, Posti 24/Koidu 10, ehitatud 1914.a., arhitekt Karl Burmann.
11. Villa Doll, Jakobsoni 8, ehitatud 1908-1910.a., arhitekt teadmata.
12. Villa Lorenzon, Supeluse 12/Roosi 6, ehitatud 1910.a., arhitekt teadmata.
13. Mihkel Weldemanni Elumaja, Puiestee 5, ehitatud, 1922-1924.a. arhitekt teadmata.
14. Maramaa Elumaja, Meeme/Uueveski 8, ehitatud 1925-1927.a. , arhitekt J.Fuks
-
15. Martin Saare Elumaja, projekt 1938.a., arhitekt J.Fuks.

Käesolevas peatükis esitab autor 14 villa värvilahenduse kirjeldused ja valiku iga villa ajaloolistest ja arhitektuurilistest taustaandmetest. Lisaks viitab autor vastavalt üldistava teemaga seoses teistele Viljandi villadele, mida ta põhjalikult ei käsitle, kuid millest fotod ja ehituslikud andmed on toodud ära käesoleva töö lisas (Lisa1).

VILLA SELLHEIM , Oru 19 /Trepimägi 1, ehitatud XX.saj alguses. 1903 -1906.a.

Joonis 4.8 Villa Sellheim, vaade Trepimäe poolt, autori foto

Joonis 4.9 Villa Sellheim, vaade läänest, autori foto

Imposantne ja omas ajas esile küündiv arhitektuuriteos Trepimäel, millest vaated kõige kõrgemalt ja kaugemale ulatuvad - need on muljed, mis tekivad treppidelt villa suunas ülesastujale. Villa elementides on üheaegselt jõulisust ja habrast filigraansust, mis loovad meeldiva tervikpildi, lubades pärast esimest muljet keskenduda detailidele, villa omanäolisusele.

Autori poolt kasutatud dokumendid: „Viljandi linna muinsuskaitsealal (mälestise registri nr. 27010) asuva elamu aadressiga Oru tn. 19 muinsuskaitse eritingimused hoone remondiprojekti koostamiseks.“¹⁰⁰ Proff Projekt OÜ, Sven Reiss vastutav insener.

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Maja Oru 19/ Trepimägi 1 asub KV 133 (6)¹⁰¹ krundil linna numbriga 87.¹⁰² Üks esimesi villataolisi eramuid Trepimäel. Ehitusajaks on märgitud XX saj.algust.¹⁰³ Sakslasest Viljandi

¹⁰⁰ MKA, A-8075

¹⁰¹ OÜ Inrestauraator Projekt, Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs. Töö.nr.P-9661, MKA, A-3157

¹⁰² Viljandi Muuseumi andmed.

¹⁰³ OÜ Inrestauraator Projekt, Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs. Töö.nr.P-9661, MKA, A-3157

linnaarstile Bruno Sellheimile kuulunud hoone.^{104 105} VM kogudes puudub algne projekt ja eramu võimaliku autori kohta puuduvad samuti andmed. Aegade jooksul toimunud ümberehitustele viitavad põhjapoolse, Oru tn.fassaadilaudise jätkujoonte ja katusejoone erinevused (joonis 4.8, joonis 4.9). Nii hoone välisilme kui ka värvi muutusi on võimalik jälgida ja võrrelda ka Viljandi Muuseumi fotokogus säilinud omaaegsete fotode ja postkaartide abil. Must-valge foto abil on nähtavad värvitoonide heledus- ja tumedusastmed. Värvitoonide määramiseks pole koloreeritud fotod kuidagi usaldusväärsed, küll aga on need vanad pildid heaks lisa tõendusmaterjaliks, ehitise ligikaudse tonaalsuse ja algkuju määramisel. Võrreldes fotot VMF 4481 olemasoleva olukorraga, on märgatav hoone järvepoolsel küljel oleva pikliku nelinurkse ärkli akna osalist kinniehitust (joonis 4.10, joonis 4.11).

Ümberehitusele viitavad ka Oru tn. poolsel fassaadil rõhtlaudvooderdises olevad jätkujooned. Kinnitust, et hoone see osa on olnud ühekorruseline ja kõrgeviilkatusega, näitab ka muinsuskaitsealistes eritingimustes toodud repro.nr.55 ¹⁰⁶ Arhitekti visand selle osa taastamiseks on toodud käesoleva töö (Lisas 2).

Muinsuskaitse eritingimustes on märgitud säilitamist vajavate algupärasete väärtuslike detailide loetelu ja hooneosade restaureerimisvajadus, sh. nõue hoone fassaadide remondiks vajaliku värvipassi ja remondiprojekti koostamiseks, mis vajab kooskõlastamist Muinsuskaitseametis.¹⁰⁷

Iga hoone omanik oma erinevas ajas mõjutab kindlasti oma tegevustega maja ilmet. Hoonel on alustatud, etapilisi rekonstrueerimistöid. Käesolevat olukorda illustreerivad autori poolt tehtud fotod (joonis.4.12, joonis.4.14-4.16). Sellel majal Trepimäe nõlval on võimalused veel alles. Loodetavasti säilib siin vana vormikeel ja ei lähe nii, nagu Pärnu, Aisa tn.2 majal, mille torni osa käekiri oma autentsel kujul oli autori arvates väga sarnane Trepimäe 1, karniisi aluste detailidega(Lisa.1.).

¹⁰⁴ L.Allik, Viljandi arhitektuur 19.ja 20.sajandi vahetusel. Villad.-Viljandi Muuseumi aastaraamat 2002, Viljandi:Viljandi Muuseum 2003, lk 120.

¹⁰⁵ H.Grosberg, Viljandi Muuseumi teaduri koostatud Viljandi villade kruntide kronoloogilised andmed, autori valduses käsikirjaline materjal.

¹⁰⁶ MKA - A-8075

¹⁰⁷ Samas

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Heimatstiilis villa,¹⁰⁸ milles võib märgata ka renessans-stiisi elemente.¹⁰⁹ Hoone põhiplaani moodustavad 2 ruudukujulist pinda, millest kõrgem majaosa moodustab tornina mõjuva hoone mahu. Hoone järvepoolsel küljel on nelinurksele mahule lisatud ümarate puitpilastritega polügonaalne veranda ja piklik nelinurkne ärkel, milles piklik nelinurkne aken. Trepimäepoolsel fassaadil on väike ärkel. Hoone on kahe põhikorrusega, soklikorrus on punastest tellistest, järvepoolses osas on soklikorrusel tellissambad. Tornina mõjuva hoone karniisialune võimalik esialgne akenderida on ilmestatud profileeritud sarikaotsi toetavate ehiskonsoolidega. Karniisi all olevas dekoratiivses seinapinna raamistuses on eristatavad 2 erineva laudise laiusega rõhtlaudvooderdist. Laiem laudis on mõõtmetelt identne hoone masiivvertikaal pinnal kasutatud laudisega. Hoone põhiline ehitusmaterjal on puit. Villa masiivvertikaalne fassaadipind on kaetud rõhtlaudvooderdisega. Soklikorrus on laotud punastest tellistest. Võrreldes käesoleva ajani säilinud värvitoone pindadel ja Viljandi Muuseumi fotokogu materjale^{110, 111} Trepimäe 1 kohta, on näha, et arhitektuurilised detailid ja dekoratiivsed raamistused on heledamat tooni kui massiivne fassaadipind. (joonis.4.14)

¹⁰⁸ OÜ Inrestaator Projekt, Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs. Töö.nr.P-9661, MKA, A-3157

¹⁰⁹ O. Kotšenovski, Viljandi linnaehituslik kujunemine ja arhitektuur 19.sajandi lõpust tänapäevani, Tallinn, 1977, lk 25.

¹¹⁰ Viljandi Muuseumi fotokogu (edaspidi VMF) 207: 76 / 5109 4 villat (kolor) Schwartz, Engelhardt, Kieseritzky, Sellheim.

¹¹¹ Viljandi vaade järve poolt 1925, F.J.Riet, 18, VMF 39:5.

Joonis 4.10 VM 4481 F 299/ 4957 Trepimägi (Järve poolt) 1903.a., koloreeritud, repro.

Joonis 4.11 Vaade järve poolt, autori foto.

Joonis 4.12 Trepimäe poolsel fassaadil oleva ärkli rekonstrueerimistööd. Autori foto, aprill 2010.a.

Joonis 4.13 Vaade verandale, Trepimäe poolt, autori foto.

Joonis 4.13. 4 Viljandi villat, VMF, 207:76/ 5109, pareml all – Sellheim, repro.

Joonis 4.14. Viljandi vaade järve poolt, VMF 39:5, 1925, F.J.Riet, 18, repro.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Hoonele on koostatud välisviimistluse pass nr.9/2009, koopia olemas Lisa 2

Tabel 4.1 Trepimägi 1, välisviimistlus toonid, vastavalt värvipassile.

	Toon1	Toon 2	Toon3	Toon4	Toon5	Toon6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED	Sein Laudis	Sarikad, nivendivöö postid, veranda puitsambad, piirdeliistud.	Rõdu ääris, ärkli tiheda ruudustikuga aknad	Uksed kollased, aknaraamid valged.	Sokkel	Katus eterniit, hall Valtsplekk, vihmavee- rennid ja torud.
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	Tikkurila linaõlivärvi kataloog 321x	Tikkurila linaõlivärvi kataloog 301x	Tikkurila Linaõlivärvi Kataloog 303x	Trepimäe poolne välisüks Tikkurila õli- värvikataloog 303x	Maakivi ja punane tellis, sokkel osaliselt krohvitud, soe betoon hall.	Tsingitud plekist Ca RR 40 Vihmavee Torud fassaadi toonis 321x Ral 1024
TOONI- NÄIDIS						

Joonis 4.14. Värvitud uks ,
peasissekäik, autori foto, aprill 2010.a.

Joonis 4.15. Värvitud uks, autori foto aprill 2010.a.

Joonis.4.16 Peasissekäik, vaade läänest. Autori foto,
mai.2010.a.

Joonis.4.17 Viljandi, Posti tn. oleva
hoone hoovivärvavad. Autori foto

Antud hoone peasissekäigu ukse ja trepipiirde puhul on kasutatud nn. kunstilist restaureerimist. Kuna vanad joonised hoone kohta puudusid ja ka ajaloolistelt fotodelt ei selgunud esialgset ukse ja trepipiirde kuju, tuletati need lähtudes algupärastest Viljandile iseloomulikest värvakujundustest(joonis 4.16, joonis 4.17).

VILLA EICHEN, Trepimägi 3, funktsionalistlik villa, ehitatud 1929-1930.a.

Projekt olemas VM 9594, kaust 177. Kvartal 133, arhitekt J.Fuks

Joonis 4.18 Trepimägi 3, vaade järve poolt, kagust, autori foto

Joonis 4.19 Trepimägi 3, vaade Trepimäe poolt, edelast, autori foto.

Just nagu kindel kalju seisab see villa vanal võimsal maakivist vundamendil. Maja, mis on projekteeritud 2 arhitektuurstiili kohtumisel ajas, väljendab arhitekti oskust siduda kokku uue tehnoloogia võimalused, tuua kasutusse uued elemendid, jättes alles veel ka vana ja harjumuspärast.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Trepimägi 3, arhitekt J.Fuksi arhitektuurne projekt ¹¹², välisviimistluse pass nr.11/2009(VP 3/2005muudatus)(LISA 2).

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Asukohaga Trepimägi 3 seostub ajaloos mitu erinevat ehituslugu. Villa Eichen ehitati Trepimäele 1909.¹¹³ Hoonet, mis tänaseks on hävinud, on peetud Viljandi vahvärkarhitektuuri silmapaistvamaks näiteks. Viljandi Muuseumi fotokogus on säilinud, aastast 1925 vaade Viljandi järvele, millel on nähtav ja asukoha järgi äratuntav Villa Eichen.(joonis.4.13) Viljandi Muuseumi Aastaraamatus 2002 viitab kunstiajaloolane Liis Allik lk. 120 erinevate autorite käsitlustele, milles selgitatakse 1909.a. ehitatud Villa Eichen hävimist. Samas on ka viide M.Siilivase diplomitööle „Tartu arhitekt Rudolf Moritz von Engelhardt“, milles on mainitud selle villa võimaliku autorina toleaeget baltisaksa arhitekti.

¹¹² VM 9594, kaust 177

¹¹³ L.Allik, Viljandi arhitektuur 19.ja 20.sajandi vahetusel. Villad.-Viljandi Muuseumi aastaraamat 2002. Viljandi: Viljandi Muuseum 2003, lk 120.

Viljandi Muuseumi kogudes on säilinud projekt Jaak Ungersoni maja ehitamiseks olemasolevale vundamendile 1929.a., arhitekt J.Fuks¹¹⁴ (joonis.4.20-joonis.4.23) Võimsa mulje jättev funktsionalistlik villa ehitati tulekahjus hävinud heimatstiilis villa maakivist vundamendile (joonis 4.18, joonis 4.19).

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

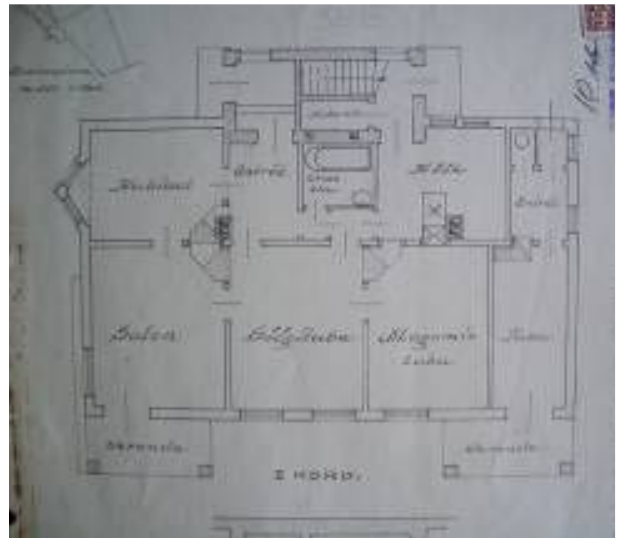
Suursuguse villa kavandamisel on ära kasutatud võimsa maakivisokli olemasolu. Trepimäepoolset fassaadi ilmestab kolmnurkne ärkel, järvepoolsel küljel on kahele verandale toetuvad rõdud. Eenduvad verandad toetuvad maakivist kaarja petiknišiga maakivist soklile. Hoone peasissepääs on lahendatud eenduva trepikoja kaudu. Trepikoja vertikaalse mahu täidab lintaken. (joonis.4.29) Üheklaasilise metallraamidest lintakna taga on hoone soojapidavuse nõudeid arvestavalt veel teine sisemine sarnast kuju järgiv aken, võimalik, et hilisemast ajast. Plekiga kaetud katuse kaldenurk, on selles ajas veel ettevaatlikult, siiski väikese kaldega. Peasissekäigu kõrval oleval pinnal on säilinud lainelise struktuuriga arvatavalt autentne villa ehitusaegne tänavakivi plaat. (Lisa.1) Eeldatavasti on hoone eri osade konstruktsiooniliste materjalidena kasutatud nii puitu (põhiliselt palk), tellist kui ka betooni. Vaadates hoone plaani ja lõiget on nähtav ühesugune märgistus, trepikoja osal ja keldrikorruse vahelael. Tingmärgiks on täpitus, kuid legend joonisel puudub. Sarnaselt on tähistatud ka lõõridega seinad, mis eeldavad põletatud tellise tingmärki. Võib eeldada, et täpid lõikel tähistavad vahelaes betooni ja seintes kivi. Hoone lõunaküljel oli leitav lahtine tuulutusava sügavusega 12,5 cm kuni tõrvapapiga kaetud palkseinani (joonis 4.25). Välisseina krohvikihi paksus ~3cm, siis tellis, õhkvahe palkseina katva tõrvapapini (joonis 4.26).

Hoone välispinnad ja arhitektuurilised detailid on kaetud struktuursuselt kahe erineva krohviga. Massiivvertikaalsed pinnad on kaetud väga tugeva ja heas seisukorras oleva silekrohviga, soklikorruse krohvipinnad ja verandaalused ehisvõlvid on viimistletud Viljandile omase pritskrohviga (joonis.4.27, joonis 4.28). Veranda alusel soklikorruse krohvipinnas esineb värvimuldade kontsentreerumist, sarnaselt naaberkrundil oleva Oru tn. 21 krohvipinnaga. (Lisa 1) Võimalik, et Trepimäe 3 puhul on tegemist hilisemate lokaalsete krohviparandustega, mis võivad olla tingitud vajadusest likvideerida lokaalseid niiskuskahjustusi (joonis 4.30).

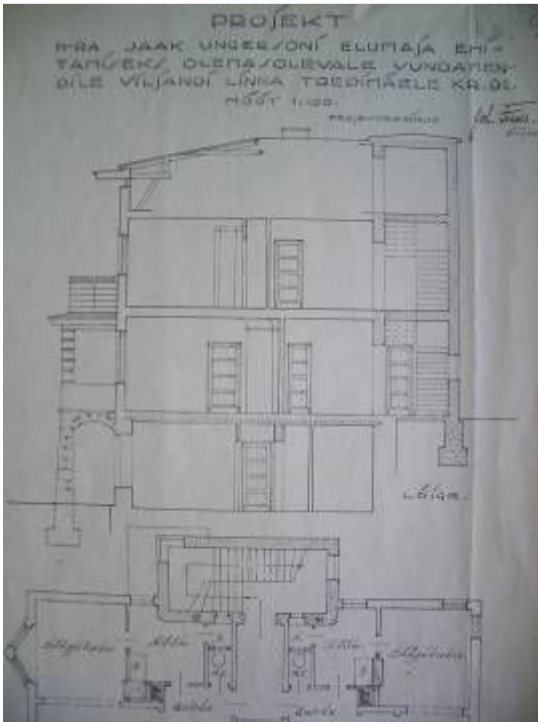
¹¹⁴ VM 9554 K177

Joonis 4.20 Trepimägi 3, eestvaade, projekt VM 9554, repro

Joonis.4.21 Trepimägi 3, I korruse plaan , VM9554, repro.

Joonis 4.22 VM9554 K177, Trepimäe 3, lõige repro

Joonis 4.23. VM9554 K177, Trepimäe 3, projekti repro

Joonis 4.23 Kolmnurkne ärkel, vaade edelast, autori foto.

Joonis 4.24 Fragment , edelas asuva ärkli nurgast, autori foto.

Joonis 4.25 Vaade Trepimäe poolt, ärkli nurgas olev tuulutusava, autori foto.

Joonis 4.26 Tuulutusava sisemuses, palgile kinnitatud tõrvapapp, autori foto.

Joonis.4.27 Eestvaate pinna erinev struktuursus, vaade järve poolt, kagust, autori foto.

Joonis 4.28 Vaade ida pool asuvat verandat toetavale sambale ja dekoratiiv kaarele, autori foto.

Joonis 4.29 Vaade läänest, hoone peasissepääsu trepikoja lintaken, autori foto.

Joonis 4.30 Hoone kagupoolel küljel olevad lokaalsed kahjustunud pinnad, autori foto.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Hoonele on koostatud välisviimistluse pass nr.11/2009(VP 3/2005muudatus) koopia olemas

Lisa 2

Tabel.4.2 Trepimäe 3, välisviimistluse toonid, vastvalt värvipassile.

	Toon1	Toon 2	Toon3	Toon4	Toon5	Toon6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED	Sein Silekrohv, krohvitud piire	Soklikorrus	Räästalaudis, Kõrvalhoone puitsein, akna-raamid	Uksed	Metallvärv, rõdupiire	Katus hall Valtsplekk, vihmavee- rennid ja toru
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S2030- Y30R	Helehall Pritskrohv 4982 NCS S 2700- Y77R	Tikkurila Linaõlivärvi Kataloog 362x	Trepimäe poolne välisuks Tikkurila õli- värvikataloog Ca 362X 310X ja 315X	Nn Sepamust Tikkurila Linaõlivärvi Kataloog 370X	Tsingitud plekist Ca RR 40
TOONI- NÄIDIS						

Järgnevad fotod iseloomustavad autori poolt Trepimäe 3 fassaadil teostatud värvitooni määramist spektrofotomeetri Matchstik RM130AK15 abil. Värvitoon on määratud hoone siledapinnalisel krohvil. Mõõtmistulemusi on võrreldud visuaalselt NSC INDEX 2004 värvikaardi toonidega ja lõplik määrang on autori poolt tehtud visuaalselt andmeid kõrvutades. Võrdlusandmete tarvis on toonid määratud nii loode- kui ka edelapoolselt pinnalt (tabel 4.3).

Joonis 4.31 Fragment edelas asuvast ärkli nurgast, autori foto.

Joonis 4.32 Fragment seinalt, hoone loode külje seinapinnalt, autori foto.

Joonis 4.33 Ärkli nurga seinapinna tooni võrdlus värvikaardi NCS tooniga, autori foto.

Joonis 4.34 Ärkli seinapinna mõõtmine spektrofotomeetriga Matchstick RM130AK15 abil, autori foto.

Autori poolt mõõdetud toonid: S 2020-Y40R, S 2030-Y40R, hoone loodepoolse seina pinnalt.

VILLA NEMWALZ, Trepimägi 2/Oru 22, krunt 87.

Projekt VM 9554,kaust 177: **Henn Riet'i elamu, 1925, arhitekt J.Fuks.**

Joonis 4.35 Trepimägi 3, vaade loodest, autori foto.

Joonis 4.36 Trepimägi 3, vaade idast, autori foto.

Villa, milles on säilinud oma karakter, autentne tänagi veel, loomishetke hästi säilinud näide. Asine ja uhke üheaegselt, iseloomustades omaniku huvi ja eestlase tõusvat klassiuhkust Viljandi Trepimäel olevate villade hulgas, vastabki see maja ehk kõige enam H.Muthesiuse poolt kavandatud nn.aedlinna majale. Hoone tõstab esile Trepimäe nõlv, mis määras arhitektuurijoone, mille päikeseliikumine päevas, seletab lahti kunagise elu printsiibid selle uste ja akende taga.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Projekt Henn Riet'i elamu, 1925, arhitekt J.Fuks¹¹⁵

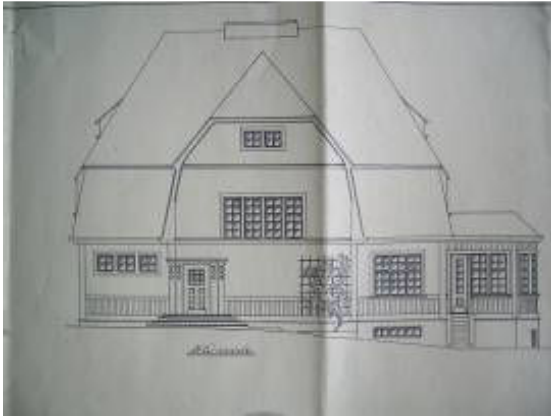
Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

VM andmetel oli selle krundi omanik, 1936.a. Marta Nemwalz. 1977.a. oli hoones lasteaed.¹¹⁶ Hoone on algselt projekteeritud Henn Rietile 1925.a.¹¹⁷ Arvatavalt on tegemist siin sugulussidemetega, sest Marta Nemwalzi neiuõlve nimi oli Marta Riet ja ta abiellus Karl Nemwalziga (vt.viide 10,lk.). Viljandi muuseumis säilitamisel olev originaalprojekt, sisaldab vaateid, lõiget, keldrikorruse plaani, alumise korruse plaani, mansardkorruse plaani. (vt.Lisa 1) Lõikel on arhitekt J.Fuksi määrang :“ Projekt H.Riet'i elumaja –**villa ehitamiseks ...**“.

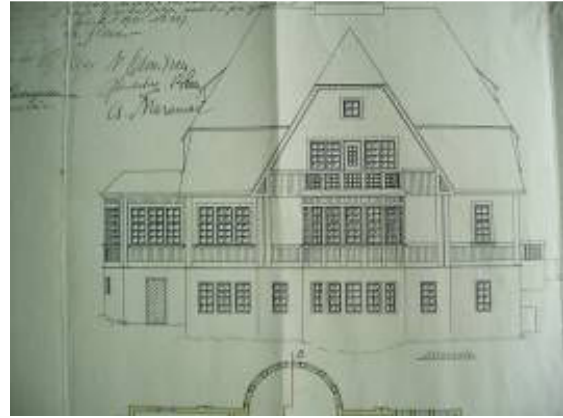
¹¹⁵ VM 9554, kaust 177

¹¹⁶ M.Eimre, Viljandi Vanalinna Ajalooline õiend, kvartalile 161, Kõide I, tekstiline osa, MKA, A-2276, lk.24

¹¹⁷ VM 9554, kaust 177.

Joonis 4.37 Vaade NW, VM 9554 ,kaust 177, repro

Joonis 4.38 Vaade SO, VM 9554, kaust 177 repro

Arhitektuuriline kirjeldus ja väisviimistlus.

Hoone omab 1920ndate traditsionalismile omaseid jooni, mis põhinevad Saksa *heimat*-arhitektuuril. Arhitekti püüe on olnud siduda juugendstiili rahvusliku traditsiooniga. Juugendlikule joonele viitavad tihedalt ruudustatud aknad, rahvuslikkust rõhutavad peasissekäigu sammaste kapiteelid. (joonis 4.40-4.42) Hoone on kõrge mansardkatusega, millel all on 2 katusekorrust. Fassaadikate on suures osas pritskrohv, keskrisaliidi osa fassaadikate on püstlaudis. Keskrisaliidi vahekarniisi imiteerib puitdekoratiivlatt, mis on ühendatud uugi ehissarikatega. (joonis 4.39) Peasissepääs, mis paikneb keskrisaliidi põhjapoolses nurgas on ääristatud puidust sammastega, millele toetub profiilnekarniis. (joonis 4.39-4.40) Puidust sammaste kapiteelid on dekoreeritud rahvusromantilise sümmeetrilise kujundiga (joonis.4.41). Uks on väikeste tahveldistega alaosas ja ülaosas väikese ruudu jaotusega klaasidega (joonis 4.40). (Lisa1) Aknad on erineva suurusega väikese ruudujaotusega. Keskrisaliidi II korruse osas moodustavad väikese ruudujaotusega kõrvuti asetsevad 4 akent olulise dominendi. (Lisa 1)

Joonis 4.39 Keskrisaliidi põhjapoolne nurk, autori foto.

Joonis 4.40 Peasissepääs, autori foto.

Joonis 4.41 Samba kapiteel, autori foto.

Joonis 4.42 Tiheda ruudustikuga aken loode suuna lõuna poolses nurgas, autori foto.

Hoone ida-poolsel küljel on sissepääsud keldrisse. Lõikel on näha täiskelder, keldril on sarrustatud, eeldatavalt valatud betoonist võlvlagi, (võimalus ka tellislaeks) hoone vundament

on joonise järgi valatud. Selles küljes on veel 2 sissepääsu, Oru tn. poolses nurgas on võimalik läbi väikese koridori jõuda otse kööki.

Joonis 4.43 Trepimägi 2, katusekivi loode suuna lõuna poolse nurga katusel, autori foto.

Joonis 4.44 Fragment järvepoolse fassaadil, poolring väljaehitus ja sellele toetuv veranda, autori foto.

Keldrikorrusele pääseb läbi ukse, mis asub ida külje järvepoolses nurgas. Hoone järvepoolses küljes on ümarrõdu ja veranda jääb läände. Projekt (Lisa 1) annab hea ülevaate toleaege peremehe soovist oma majas elu korraldada mugavalt, villale omaselt suurejooneliselt, kuid samas väga otstarbekalt ja mõistlikult. Tellija praktilisele meelele viitab eriotstarbeliste ruumide olemasolu. Selle hoone puhul võib eeldada arhitekti ja tellija head koostööd. Iga ruum hoones järgib vastavalt oma otstarbele ilmakaart, ruumide omavahelised ühendused loovad võimaluse heaks liikumiseks majas. Hoonel on mitu sissepääsu. Uurides VM oleva projekti vaateid NW, SO (joonis 4.37, joonis 4.38), plaane ja lõiget (Lisa 1) ja võrreldes neid olmasoleva olukorraga (joonis 4.35, joonis 4.36), on võimalik, et hoones on toimunud ümberehitused. Eeldatavalt on olnud ümber hoone püstlaudisega vahevöö. Mansardkorrusel on olnud rõdu vaatega järvele. Järvepoolset fassaadi kaunistab poolringne väljaehitus. Tänapäeval on seina pinnaviimistluseks pitskrohv. Poolringse väljaehituse ja polügonalse veranda ühendusjoonelt on nähtavad eenduv lehtplekk, mis viitab võimalusele, et on olnud püstlaudisest vahevöö, mis on ka projekti vaateilt loetav. (joonis 4.44) Katusekattena on kasutatud betoonkatusekivi. Samasugune, kuju järgi nn.lapik koprasaba katusekivi *saksa keeles biberschwantz*, on ka osaliselt säilinud lähedal asuva L.Lutsu suvemaja, Oru tn.23 katusel (Lisa 1). Villa loodefassaad, Oru tn.poolne on säilinud autentsemalt kui järvepoolne fassaadikujundus.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Käesoleva ajani pole hoonele veel tehtud muinsuskaitselisi uuringuid, ei ole koostatud muinsuskaitselisi eritingimusi ega ka värvipassi. Nii on allpool võimalikud esialgsed värvitoonid, mis on määratud autori poolt tehtud värvisondaažide alusel. Puitdetailide ja uste värvisondaažide abil selgus 2 esialgset värvitooni. Peasissepääsu ukse toon erines teistest puitdetailide värvitoonidest ja kirde pool oleva ukse toonist. Värvitoonide määramate kohad on antud fotode abil (joonis 4.45-4.50).

Joonis 4.45 Peasissepääs, loodesuunal, autori foto.

Joonis 4.46 Värvisondaaži koht uksest, autori foto.

Joonis 4.47 Värvimäärangu koht, loodesuuna aknapiirdelaualt, autori foto.

Joonis 4.48 Värvisondaaži koht, kirde poolse uksest, autori foto.

Joonis 4.49 Värvikaardi võrdlus kirde poolse ukse tooniga.

Joonis 4.50 Samba kapiteelil nähtav esialgne värvikiht ja toon, autori foto.

Mineraalpindadelt, sh. aknapõskedelt ja krohvipindadelt võimalikud esialgsed värvitoonidid on kirjeldatud järgnevate fotode abil. Kas on toimunud vahepealne pinna krohvimine oli autoril

Joonis 4.51
Poolkaarseinaosa,
autori foto.

Joonis 4.52 Arvatav värvimulla
kontsentratsioon krohvipinnas, autori
foto.

Joonis 4.53 Pintsli tõmbed ,
peasissepääsu samba taga, autori
foto.

Joonis 4.54 Fragment
järvepoolsest
fassaadist, autori foto.

Joonis 4.55 Krohvipind, milles puudub
värvimulla kontsentratsioon, autori foto.

Joonis 4.56 Värvitoonid
järvepoolsel aknapõsel, autori
foto.

antud olukorras keeruline järeldada. Seega määratud mineraalpindade toonid on oletuslikud. Järvepoolse fassaadi üksikutes krohvipinnaosades esines värvimulla kontsentratsiooni (joonis.4.51, joonis 4.52). Olukord oli sarnane kõrval oleva Trepimäe 3 eramu rõdude aluse krohvipinnaga ja ka krohvipinna parandustega. (Lisa 1) Võimalik, et on siiski toimunud hilisem Trepimäe 2 ülekrohvimine, kuid millises mahus ja millal on ümberehitused toimunud jääb antud töö raames vastamata. Samas leidub Viljandis palju analoogse nn.pritskrohviga viimistletud hooneid samast ajaperoodist, kui ehitati Trepimägi 2. Arvatavalt on katnud ka algselt eramu järvepoolset keskrisaliiti puitlaudis, mis on nähtav vanalt fotolt (joonis 4.57).

Tabel.4.4 Villa Nemwalz, Trepimägi 2 välisviimistluse värvitoonid.

	Toon1	Toon 2	Toon3	Toon4	Toon5	Toon6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED	Sein Faktuurkrohv	Aknapõsed	Samba kapiteel; akna-raamid	Uks	Uks	Katus
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S0520-Y30R	NSC S3030- Y50R; S2030- Y50R	S4550- Y70R	Trepimäe poolne välisuks S4550- Y70R;	Peasissepääs S5030- Y60R	Värvitud betoonkivi
TOONI- NÄIDIS						

Joonis 4.57 Vaade Trepimäele, Viljandi järve poolt. Foto aastast 1925, VM fotokogu, repro.

NURMBERGI ELUMAJA, Trepimägi 6, järveäärne villa, ehitatud 1923.a.

Algne projekt on olemas.VM 9554 Kaust 177, arhitekt Oskar Lehtinen.

Väiksem järveäärne puitvilla, mis aegade jooksul oma erinevate omanike hooles, on siiski säilitanud võrdlemisi esialgse kuju. Mahult tagasihoidlikum, kuid oma eripärase välisilmega meelde jääv.

Joonis 4.58 Trepimägi 6, vaade järve poolt, autori foto.

Joonis 4.59 Trepimägi 6, vaade Trepimäe trepidelt, autori foto.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Trepimägi 6, arhitekt Oskar Lehtineni arhitektuurne projekt,“ J.Nurmebergi elumaja plaan Viljandis.“

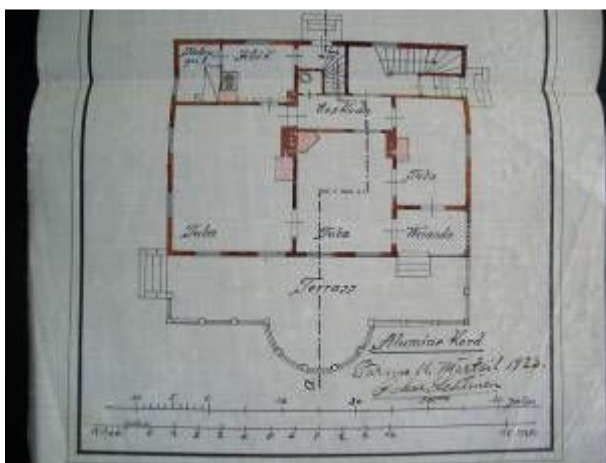
Joonis 4.60 Trepimägi 6, vaade kagusuunalt, järve poolt. VM 9554, projekti repro.

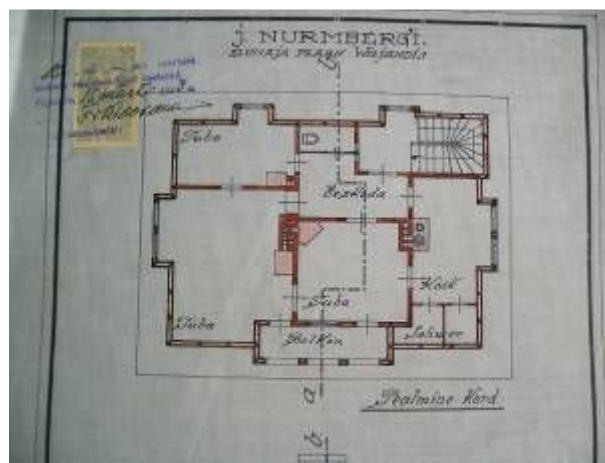
Joonis 4.61 Trepimägi 6, vaade idasuunalt Trepimäe poolt, VM 9554, projekti repro.

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Villa, Trepimägi 6, kavandatud Soome/ Eesti arhitekti, omaegse Pärnu linnaarhitekti Oskar Lehtineni poolt. Arhitekti poolt on veel ka 1925.a. projekteeritud lähedal asuv Linda Lutsu suvemaja. Hoone tellijaks on olnud 1923.a. J.Nurmborg, nagu selgub algsest projektist. Maja on ajas säilinud vajalike hooldustööde läbi. Väike järveäärne villa on ehitatud puidust, sokli osa krohvitud. Hoone välisvooder on välja vahetatud, autentsetena on säilinud avatäited. Aegade jooksul on toimunud ka teisi ümberehitusi, millele viitas ka vestluses autoriga üks praegustest elanikest, endine Viljandi linna arhitekt Ülo Stöör. Arvatavalt on jäänud ehitus pooleli teise korruse osas, kuna kunagine omanik on ehitanud lodzha kinni ja aknad on tõstetud uude välisseina, kusjuures vanad avad jäid tuppa alles. Kas need muudatused on tehtud koos O.Lehtineniga, on teadmata. Algse projekti vaated, plaanid, ja vana foto suurendus on toimunud muutuste tõestusmaterjaliks. (joonis4.57, joonis 4.60-4.63) Villa järvepoolne, teise korruse rõdu on kavandatud hr. Ülo Stööri poolt hilisemalt. Terrassi piire, esimesel korrusel on kaasaegne lahendus.

Joonis 4.62 Trepimägi 6, algse projekti I korruse plaan, VM 9554, repro.

Joonis 4.63 Trepimägi 6, algse projekti II korruse plaan, VM 9554, repro.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Trepimäe pinnareljeefi järgiv mansard-ja soklikorrusega väikekodanlikku muljet jättev eramu. Järvepoolsel küljel olev terrass toetub betoonsammastele, mis moodustavad kaaristu. Jällegi sarnane lahendus eemal oleva Oru tn. 23 terrassiga. Tiheda ruudujaotusega aknad on barokile viitavad, võimalik, et hoonet võiks siiski määratleda pigem heimatstiilis ehitiseks, kui historitsistlikuks. (Vt. Lisa 2, hr.Ü.Stööri kiri autorile). Hoonel on valtsplekk katusekate. Välja on vahetatud rõhtlaudvooderdis.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Vana värvitoon on arvatavalt säilinud mansartkorruse akende kõrval oleval laudisel, aknaraamide piiretel ja nurgaliistul. Esialgne värvitoon katab ka Trepimäe-poolset ust, mis on väikeste tahveldistega alaosas ja ülaosas väikese ruudujaotusega klaasidega.(joonis 4.64, joonis 4.65)

Joonis 4.64 Trepimägi 6, vaade lõuna suunast, autori foto.

Joonis 4.65 Trepimägi 6, vaade ida suunalt, Trepimäe pool asuvale uksele, autori foto.

Tabel 4.5. Numbergi elumaja, Trepimäe 6, välisviimistluse värvitoonid.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Laudis uus	Sokli- korrus	Mansard.k katuse uugi kõrval laudis vana värvitoon	Uks Trepimäe poolne
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;		Valge		
TOONI- NÄIDIS				

LINDA LUTSU SUVEMAJA, Trepimägi, Oru 23, ehitatud aastatel 1924.-1925.

Projekt VM 9554,kaust 177: **Linda Lutsu suvemaja, krunt 100. Arhitekt Oskar Lehtinen.**

Võimas ja suursugune romantiline villa, millele on maastikus ruumi olla. Oma asetusega nõlval kaunistab veelgi looduse poolt kujundatud Trepimäe maalilist paika. Hea näide on see nn.“suvemaja“ iseloomustamaks omaegse tärkava sisemaa kuurotlinna uhkust. Olles tänases päevas, aasta 2010 kevadel Trepimäel, on selge, et kunagine villa on taas ellu äratatud ja aed korrastatud.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Oru 23 algne projekt „ Linda Lutsu suvemaja „aastast 1924, arhitekt Oskar Lehtinen. ¹¹⁸

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Joonis 4.66 Vaade kagusuunalt järve poolt, 2007.a. kevad, autori foto.

Joonis 4.67 Vaade kagusuunalt järve poolt, 2010.a.kevad, autori foto.

VM olevas projektis¹¹⁹ on vaadetel, lõikel ja plaanidel signatuur ja allkiri: *plaanid joonistanud Pärnu Maakonnavalitsuse arhitekt Oskar Lehtinen, 8.mail 1924.* Projekti lehtedel on pealkiri „ Proua Linda Lutsu suvemaja plaan krunt nr.100 , Viljandis „, Plaanidelt on ruumide otstarbe ja paigutse järgi võimalik järeldada, et suuremahuline villa on ehitatud tõesti suvituseks või siis külalistele, kelle viibimine majas oli hooajaline. (Lisa1) Hoone tänapäevasel välimusel ja algprojekti vaadetel ja lõikel, aastast 1924 on mitmeid erinevusi. Esialgsetel plaanidel puuduvad katuseuugid, erinevus on ka akende arvus, paigutuses ja mõõtmetes. Sisepääsude asukohad on muutunud, terrassile pääsud külgtreppide näol puuduvad. Osaliselt on säilinud keraamiline katuseivi, identne Trepimäe 3 oleva katusekiviga.

¹¹⁸ VM 9554

¹¹⁹ VM 9554, kaust 177, vastuvõtuakt 1135

Juugendliku ruudustikuga aknad ja akaraamistused on säilinud hoone ehitusajast. Võimalikud ümberehitused on toimunud hilisemal ajal korteriteks, seda näitavad ka juurde ehitatud korstnad, mis eeldavad lisatud küttekollete olemasolu. Viimastel aastatel on toimunud muutused villa korrastuses, selle tõestuseks on hoolitsetud aed, vastvalminud korstnad ja väljavahetamisel puidust aknapiirded (joonis 4). Hoone kunagise omaniku võimaliku tegevuse kohta annab tunnistust ka korrastatud viljapuu aed ja mälestuskivi. (Lisa 1)

Joonis 4.68 Vaade järve poolt, kaaristul toetuvale rõdule, aasta 2010, autori foto.

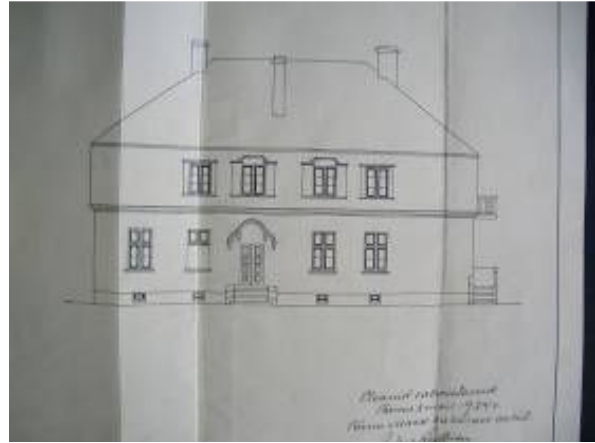
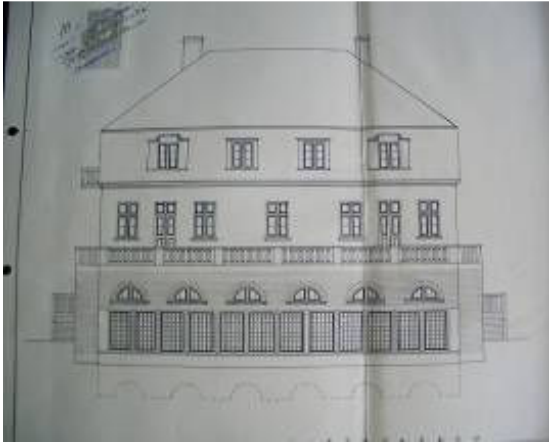

Joonis 4.69 Vaade lääne suunalt, Oru tn. poolne, aasta 2010, autori foto.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Stiilne suuremahuline, heimatstiilis järveäärne villa.¹²⁰ Betoonist massivsel soklil, kahekorruseline kõrge romantilise mansardkatusega hoone. Autorina, võrreldes villat ja vanu plaane, kirjeldan villat märksõnadega: massiivne, rustikaalne, romantiline, juugendlike mõjutustega. Fassaadielementide kujunduses on juugendlikke jooni, sh. aknad ja akende krohvraamistused, mis on omased nii mõnlegi teisele Viljandi hoonele. (Lisa 1) Projektis juugend puudub, seal on fassaad kujundatud teistmoodi, pigem neobaroki mõjudega, ka soklikorruse raamistus. Hoone on eeldatavasti puidust, võimalik, et tellisvooderdus, mis on üle krohvitud.

¹²⁰ OÜ Inrestauraator Projekt, Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs. Töö.nr.P-9661, MKA, A-3157.

Joonis 4.70 Projekt Oru 23, vaade VM 9554, repro.

Joonis 4.71 Projekt Oru 23, vaade VM 9554, repro.

Joonis 4.72 Projekt Oru 23, vaade edela suunalt, VM 9554, repro.

Joonis 4.73 Oru 23, vaade kirde suunalt, autori foto.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Villa oletatava esialgse värvitooni määramiseks, oli võimalik leida väikesed alad krohvipinnal, millelt oli nähtav esialgne värvitoon. Valge olemasolev värvitoon on hilisem kiht. Esialgset värvitooni oli võimalik määrata hoone idasuunaliselt küljelt, soklipinnast kõrgemal, säilinud vana trepi podesti kõrvalt (joonis 4.74, joonis 4.76-4.77). Sarnane toon oli nähtav ka hoone loodepoolse küljel, soklist üleval pool oleva seina karniisivööl. Soklil on arvatavalt olnud sama toon, soklipinnas oleva akna raamistus on eemaldatud hiljem, peale viimast värvimist. Sama trepi podesti all oli leitav katusekivi, arvatavalt katusekatte osalise väljavahetamise ajast (joonis 4.79). Samakujuline betoonist värvitud katusekivi on nähtav mansardkorruse katuseuukidelt (joonis.4.78). Aknaraamid on arvatavalt hoone ehitusajast ja

värvitoon on Viljandile iseloomulik punane toon (joonis.4.75). Värvitoonide koodid antud (tabel.4.6).

Joonis 4.74 Oru 23, vaade kirde suunalt, autori foto.

Joonis 4.75 Oru 23, edela suunal oleva II korruse aknad, mille ümber krohvraamistused, autori foto.

Joonis 4.76 Kirde suunal oleva värvisondaazi koht, autori foto.

Joonis 4.77 Soklist kõrgemal olev seinapind, autori foto.

Joonis 4.78 Oru 23, edela suunal olev katuseuuk, autori foto.

Joonis 4.79 Oru 23 katusekivi; autori fotod.
Joonis 4.80 Trepimägi 2/Oru 21 katusekivi tükk

Esialgse värvitooni võib leida ja määrata ka vahel pinnalt, millelt on eemaldatud originaaldetail. Joonisel on nähtav raamistusejäljend (joonis 4.74A, joonis 4.81). On

võimalus, et soklikorrusel oli hilisemal perioodil lisatud dekoratiivne, teisest materjalist teisi aknaraamistusi imiteeriv raamistus või võimalus ka värvitud raamistuseks.

Joonis 4.74 A Oru 23, vaade kirde suunalt, autori foto.

Joonis 4.81 Ida poolsel soklil olev jälg, aknaraamistusest. Foto 4.74 suurendus

Tabel 4.6 Linda Lutsu Suvemaja, Oru tn.23 välisviimistluse värvitoonid.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Silekrohv, Värvitud	Sokli- korrus	Uksed	Aknaraamid	Katus
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S1020- Y30R	Värvimata betoon		S5040- Y80R	Värvitud betoonkivi
TOONI- NÄIDIS					

ROSENBERGI MAJA, Pikk tn.33, kvartal 178, krunt.nr. 93. Arvatav ehitusaeg enne 1910.a. Heimatstiil. 1935.a. Ümberehitusprojekt J.Fuks.

See villa, üks uhkemaid omaegse Viljandi elamuarhitektuuri näiteid, paikneb samuti ürgoru nõlval Trepimäel. Villa elanike privileeg on idülliline keskkond ja maalilised vaated järve kallastele, kõrgeimast aknast näeb ehk silmapiirigi ja tänavapoolse ukse ees olev vana maakivist tänavasillutisega tee lisab kohale romantilisust ja viib järgmise villani, Pikk tn.39 (joonis 4.93; joonis 4.94).

Joonis 4.82 Pikk 33, peafasaadi vaade tänava poolt, vaade läänest, autori foto, aprill 2010.a.

Joonis 4.83 Pikk 33, peasissepääs, vaade läänest, autori foto, mai 2010.a.

Autori poolt kasutatud dokumendid:

1. „Viljandi Maakonnas Viljandi linnas, kvartal 178, krunt nr.93 aadressiga Pikk tn.33 Korterelamu projekt, PÕHIPROJEKT,¹²¹ Viljandi vanalinna muinsuskaitseala reg. Nr. 27010 AS VMT EHITUS
2. „Viljandi vanalinna muinsuskaitsealal asuva Rosenbergi maja muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja remondiks.“¹²² Koostas Arhitekt Jaak Reinula, Viljandis, 2006.a. august.
3. Pikk tn.33 Korterelamu katuse remondi PROJEKT¹²³ AS VMT EHITUS, Projektgrupi juht, arhitekt Kalle Kadalipp, teh.n.arhitekt Eva Jaadla. **P-13971**

¹²¹ MKA, P-13970 ERA.5025.2.3372, aastast 2007

¹²² MKA, A-7233

Joonis 4.84 Pikk 33, autori foto aastast 2004.

Joonis 4.85 Pikk 33, autori foto aastast 2007.

Ajalooline lühiülevaade.

Hoone Pikk.33 on ehitatud 20.sajandi algupoolel, arvatavalt enne 1910.aastat.¹²⁴ Stiilse järveäärse hoonele villa määrangu omistamine on tekitanud erinevatel autoritel mitmeid küsimusi ja arvamusi. Põhjuseks on olnud selle hoone mõõtmete suurus, võrreldes teiste Viljandi villadega, ja arvamus, et see hoone pole kunagi olnud kasutusel ühepereelamuna.¹²⁵ Ehk võiks hoone nimetuseks olla kortervilla?

Viljandi muuseumi andmetel ja muinsuskaitse eritingimuste projekti järgi saab selle villa lugu alguse ajast, kui krunt ja hoone Pikk.tn.33 kuulus Suure- Jaani pastorile Georg Alfred Rosenbergile (1870- 1936). 1935.a. on hoonele ümberehitusprojekti koostatud arhitekt J.Fuks ja tellijaks oli juba selleaegne majaomanik Johannes Treufeldt. Ümberehituse käigus muudeti villalaadne elamu üürikorteriteks ja sellisena säilis hoone aastani 2007, kui alustati restaureerimist ja remonti AS VMT Ehituse poolt, kes oli ütlnud ka hoone omanik ja tellija. Kaunis villa on taastatud oma võimalikult algupärasel kujul ja kaunist järvevaadet ürgoru kaldalt naudivad juba uued luksuskorterite omanikud. Kas ka nendest kellegi nime järgi hakatakse kunagi seda villat nimetama, sellele tänases päevas vastust pole, küll aga ajaloost tuntakse seda maja Rosenbergi villana ja kunstniku Juhan Muksi järgi Muksi majana.

¹²³ MKA, P-13971

¹²⁴ J. Reinula, Rosenbergi maja, muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja remondiks, lk 2A.

¹²⁵ Samas, lk 2A.

Arhitektuuriline kirjeldus.

Kindlad andmed villa arhitekti kohta puuduvad. Baltisakslast Rudolf von Engelhardt'i on analoogiate põhjal arvamuslikult peetud võimalikuks autoriks.

Hoone on neljakorruseline, stiilse maakivist soklikorruse, krohvitud toekate kiviseintega esimese korruse ja pseudovahvärk-tehnikas teise korruse ning katusealuse kolmanda korrusega. Järvepoolset otsafassaadi ilmestab läbi kolme korruse ulatuv polügonaalne ärkel, hoovipoolset fassaadi aga suur kaarjas ärkel.¹²⁶ Hoonel oli ka säilinud 1935.a.ümberehituse aegne või algupärane tahveluks, mille kohal 12 ruudujaotusega valgmikuaken (joonis 4.86). Põhjalik arhitektuuriline kirjeldus ja väärtuslike detailide loetelu on hoone Pikk.33 muinsuskaitsealistes eritingimustes, mille koopia lehed, lk.1-5 on antud töö lisas(Lisa 2). Lisas on olemas koopiaid korruste plaanidest ja erinevate akende vaated ja Põhiprojekti¹²⁷, vaated (Lisa 2).

Joonis 4.86 Oru tn.poolne uks, autori foto, aastast 2007.

Joonis 4.87 Oru tn.poolne uks, autori foto aastast 2007.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Igal materjalil on oma eluaeg, oma viis peegeldada valgust. Materjalide mimekesisus ja neile omane struktuursus loob iga hoone pinnal sellele omase fassaadigrammatika. Villa Rosenberg, Pikk tn.33 üks nn.eluaeg lõppes aastal 2007 ja ühtlasi algas uus, samaaegselt

¹²⁶ J. Reinula, Rosenbergi maja, muinsuskaitse eritingimused hoone restaureerimiseks ja remondiks, lk. 2A

¹²⁷ P-13970 ERA.5025.2.3372, aastast 2007.

hoone rekonstrueerimisega. Hoone vanade looduslike materjalide loomulik ilu on taastatud. Villa arhitektuurilistel osadel ja detailidel, avatäidetel kasutatud värvitoonid on ehk tuletatudki loodusliku kivi ja vana tellise koosmõjust. (Joonis 4.89;Joonis 4.91) Nii võib värvi mõiste võime asendada materjali mõistega. Villa fassaadi polükromaatilise loob harmoonia, mis on maakivide, punase tellise ja värvitud seinapinna toonide ja materjalide struktuuride kokkusobivuses. Värvitoonid on äsja restaureeritud vana hoone fassaadipinnale mahedalt omased ja üheaegselt juugendlikku värvigammat arvestavad, mille toonid on loodusest inspireeritud.

Joonis 4.88 Pikk 33, järvepoolne kaarjas ärkel, autori foto 2007.a.

Joonis 4.89 Pikk 33, järvepoolne kaarjas ärkel, autori foto 2010.a.aprill.

Joonis 4.90 Villa seinapind, aastal 2007, autori foto.

Joonis 4.91 Loodusmaterjalide ja värvitud pindade harmoonia, autori foto 2010.a.

Joonis 4.92 Pikk 33, fragment läänesuuna seinapinnast, autori foto 2010.a.

Tabel 4.7 Villa Rosenberg , Pikk 33 , välisviimistluse värvitoonid, vastavalt Põhiprojektile projekteerijajoonised.8,9,10(Lisa2).

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Silekrohv,	Sein Faktuurkrohv	Akna- raamid	Uksed	Metallvärv, rõdupiire	Katuseuuk Valtsplekk
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	F460	F394	F461; F428; valge	N465; L465 tahvel	Must; N465	Pruun
TOONI- NÄIDIS						

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Korstna katteplekk	Katusekate	Sokkel	Keldri aknaraamistus	Rõdupiire; Rinnatisslaud
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	RR21	Valtskivi Rubin	Olemasolev maakivimüüritis;	Punane tellis	S461 N465
TOONI- NÄIDIS					

Joonis 4.93 Villa Rosenberg, Pikk 33 Trepimäe, autori foto.

Joonis 4.94 Pikk 39, vaade idast, autori foto.

Väike juugendlik VILLA, Pikk.t 39 ,ehitusaeg arvatavalt 1912.a.

Villa, mille arhitektuuris kõlavad kaasa möödunud sajandid. Asetub just nagu ärakasutavalt oma võimalust olla ehitatud siia kauni vaatega nõlvale. Samas on hoone olemus praktiline ja arvestav. Maja ei uhkelda kaugelt, arhitektuuripilt on tagasihoidlik. Jõudes majani, saavad nähtavaks elemendid, mis viitavad omaniku eelistustele. Tänapäevani on säilinud omanäolise kaunistusega gootilik uks, kiviparkett sissepääsu ees, sepisvõrega rõdu. Ühel ajaloolisel pildil võib näha puitskulptuuriga väravapäist, samas seisavad kaupmehest maja peremees oma prouaga ja eemal pika valge põllega teenijanna.

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Viljandi Muuseumi pildi allkirja järgi kuulus see väike villa omal ajal Georg Blumbergile. VM Aastaraamatus 2002 märgib Harald Nurk oma mälestustes kahte Blumbergi. Ta mainib , et palju Viljandi äridest kuulus ka juudisoost omanikele, valmisriided ja mütsid Blumberg, plekissepatööd Blumberg. Hoone võimalik ehitusaeg on arvatavalt 1912.a., sama aastaarv on nähtav ka ühel soklikivil.

Joonis 4.93 Pikk tn.39, vaade põhjast, autori foto.

Joonis 4.94 Pikk tn.39, läänesuunal olev tänavapoolne fassaadi soklinurk, autori foto.

Eramu juures toimunud muutusi saab kirjeldada vana foto abil ja ehitusmaterjalide seisundit ja vanust hinnates. Hoonel on vahetatud katus, vana foto järgi on nähtavad esialgse katuse

räästajooned muutunud peasissepääsu kohal. Selgelt on eristuvad laudise vahetused. Võimalik, et osaliselt on ka vana laudis tagasi pandud.

Joonis 4.95 Pikk tn.39, foto aastast 1913, VM VMF 424: 350 / 8195, repro.

Joonis 4.96 Pikk tn 39, vaade järve poolt 1913.a., VMF 424: 353/ 8198, repro.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Väike villa on ehitatud puidust. Kahekorruselisel hoonel on maakivist tellisraamistusega sokkel. Puitfassaadi liigendab erineva asetusega laudise kasutamine. Viilualusel pinnal oleva püstlaudise ots on tagasihoidlikult saelõikeline. Nii tänavapoolset kui ka järvepoolset fassaadi ilmestab väike eenduv polügonaalne ärkel. Maja järvepoolsel küljel on sepišvõrega rõdu. Peasissepääs paikneb hoone põhja-poolses nurgas ja ukse nišši toetab ümar kivipiilar. Omapärase kaunistusega on algupärane gootilise joonega tahveluks, mille ees kiviparkett.

Joonis 4.97 Peasissepääsu põhja-poolne nurk, autori foto.

Joonis 4.98 Hoone peauks, autori foto.

Joonis 4.99 Fragment peauksest, autori foto.

Joonis 4.100 Pikk 39, vaade peafassaadile põhjasuuna nurgalt, autori foto.

Joonis 4.101 Peafassaadi fragment, vaade läänesuuna nurgalt, autori foto.

Joonis 4.102 Fragment joonisest 4.101, autori foto.

Joonis 4.94 Pikk tn.39, läänesuunal olev tänavapoolne fassaadi soklinurk, autori foto.

Joonis 4.103 Tänavapoolse sokli kohal olev tellisraamistus ja selle kohal veelaud, püst- ja horisontaallaudis, autori foto.

Joonis.4.104 Joonise 4.103 esitatud püstlaudise kohal olev horisontaallaudis, autori foto.

Hoone fassaadilaudist on osaliselt välja vahetatud ja võimalik, et ehitusaegne laudis on parandustööde käigus taas tagasi pandud, (millal ei olnud autoril võimalik välja selgitada) Et, määrata selle villa autentset värvitooni, tuligi alustada laudise uurimisest ja teha selgeks võimalikud esialgse laudise pinnad. Järeldusele, et ehitusaegne laudis on hiljem paranduste käigus tagasi pandud, jõudis autor uurides ehituskvaliteedi jälgi, naelapäid, laudiste otsi kokkujooksu nurkades, laudiseprofili ja kuluvust. Maakivist tellisraamistuses oleva tellise pinna ja (joonis 4.94, joonis 4.103-4.104) ja maakivisokli vuukide mördi järgi on järeldatavad sokli parandustööd. Võimalik, et tagasipandud veelaud on ehitusaegne. Tellisraamistuses

olevad tellised on arvatavalt kaasaegsed. Püstlaudis sokli kohal võib olla ehitusaegne, kuid tagasi pandud erinevatel parandusetaappidel (Joonis 4.103) Esimene horisontaalne laudis püstlaudise kohal, niisamuti kui saelõikelise otsaga püstlaudis, on arvatavalt ehitusaegne. Võimalik, et mingil etapil hoone ajaloos on välja vahetatud ka horisontaalne laudis, fassaadi massiivpinnal(joonis 4.101-4.102).

Joonis 4.98 Hoone peauks, autori foto.

Joonis 4.105 Peauksest vasakpoolsel seinapinnal laudiseerinevus, autori foto.

Joonis 4.106 Peauksest parempoolsete seinapindade vert.ühendusjoon, autori foto-

Joonis 4.107 Laudise fragment, peaukse vasakpoolselt pinnalt, autori foto-

Joonis 4.108 Laudise fragment peaukse pinnaga risti oleval pinnalt, autori foto.

Joonis 4.109 Fragment kiviparketist peaukse ees, autori foto.

Kindlalt võib väita, et pregune nn. samblavärviroheline tumedam toon pole esialgne, võimalik ka ookerkollanetoon, mis on nähtav üksikute laikudena, on tõenäoliselt hilisem (joonis 4.102). Julgen autorina arvata, et autentne laudis ja ka selle olemasolev värv on ehitusaegne pindadel

peauksest vasakul (osaliselt) ja paremal, nähtav lisatud joonistel (joonis 4.105-4.108). Autentne on tumepunane peaukse värvitoon ja kivipiilari abakusel.

Joonis 4.110 Identne tumepunane värvitoon on kivipiilari abakusel ja välisuksel.

Joonis 4.111 Vanad värvikihistused kivipiilari pinnal, autori foto.

Tabel 4.8 Villa, Pikk 39 eeldatavad autentseid värvitoonid, autori poolt määratud.

	TOON1	TOON 2	TOON 3
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Laudis joonis 4.106	Pika tn.poolne uks	Sokkel
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	S 1510-G	S4040- Y90R	Olemasolev Maakivi; Punane tellis
TOONI- NÄIDIS			

Villa säilinud detailid ja autentseid värvitoonid taaselustavad ehitusaegset viidet gootika mõjudele.

VILLA ENGELHARDT, Lutsu 5. Arhitekt Rudolf von Engelhardt, ehitusaeg 1906-1907.a.

Hoone on arhitektuurimälestis.¹²⁸ Nr. 14733 Heimatstiil.

Joonis 4.112 Villa Engelhardt, vaade järve poolt aiamiljöö, autori foto. Joonis 4.113 VM fotokogu 8116,¹²⁹ repro.

Villa, milles on tuntav juugendmaja vaimsus, tekib kauge paralleel Voysey ja Velde'ga. Kindla müürina asetub villa tänavamiljöösse ja jätab suletuks möödujale idüllilise aiamiljöö, milles tänagi veel sisaldub juugendlik elegants.

Ajalooline lühiülevaade.

VM andmetel on 1906.a. on läinud kinnistu Engelhardtide perekna valdusesse, krundi omanik on olnud Elisabeth von Engelhardt. Tolleaegse linnapea Otto von Engelhardti elamuks ehitatud villa arhitekt oli Rudolf von Engelhardt. Aastast 1931 on kinnistu kuulunud meditsiini doktor Mats Nõgesele. Viljandi rahva poolt on maja tuntud ka kui Nõgese maja.

Arhitektuuriline kirjeldus ja olemasolev olukord.

Juugendliku elamu paigutus krundil on otstarbekas ja mugav. Hoone peasissepääs asub linnatänaval ja aiamiljöö avaneb järvele. Elamu on kahe korruseline, sõrestikuimitatsioonis ülakorrusel¹³⁰, tänapoolsel fassaadil on sammastega lodža, juugendlik uks, peaukse kohal kõrged väikese ruudustikuga aknad. Villa näitel on koheselt nähtav ja kinnitust leidev juugendi üks aabitsatõdesid, millest lähtuvalt seegi villa on projekteeritud, n.ö. „, seest –

¹²⁸ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14733>

¹²⁹ VM 8116 33 F. / 4982 Villa Engelhardt (Lutsu tn.) 1920 ndad F.J.Riet

¹³⁰ OÜ Inrestauraator Projekt, Viljandi vanalinna hoonestuse väärtushinnanguline analüüs. Töö.nr.P-9661, MKA, A-3157.

väljapoole“. Alumise korruse fassaadipinda katab pritskrohv erinevalt teise korruse siledapinnalisest liigendatud fassaadist. Materjalid, nende erinevad struktuursused ja värvitoonid pindadel loovad kontrastse, kuid maitseka ja maalilise, ebasümmeetrilise juugendvilla fassaadipinna.

Joonis 4.114 Villa vaade Lutsu tänvalt, autori foto.

Joonis 4.115 Villa tänava poolne külg, peasissekäigu kohal kõrged juugendlikud aknad.

Joonis 4.116 Ukse raamisuse värvitoonid, autori foto.

Joonis 4.117 Fragment fassaadi pinnalt, luua ehk pritskrohv(K.Böläu järgi,vt.Lisa 1), autori foto.

Joonis 4.118 Villa juugendlik uks, autori foto.

Joonis 4.119 Erinevate pindade faktuursus, autori foto.

Joonis 4.120 Seinaga fragmenti suurendus, jooniselt 4.119, autori foto.

Villa on restaureeritud. Värvitoonid on märgitud tabelis, vastavalt Viljandi LV poolt koostatud värvipassile, koopia leht (Lisa 2).

Tabel 4.9 Villa Engelhardt, Lutsu 5, vastavalt Viljandi LV poolt koostatud värvipassile(Lisa2)

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Silekrohv,	Sein Faktuurkrohv	Sõrestiku Immitatsioon Akna ja ukse piirded	Sarika otsad, kapiteelid, rõdupiirde	Värvitud Sokkel	Katus hall Valtsplekk, vihmavee- rennid ja toru
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	S0520-Y	S0530-Y10R	Tikkurila Linaõlivärvi Kataloog 330x	Sarika otsad, kapiteelid, rõdupiirde Tikkurila õli- värvikataloog 332x	S2005- G50Y	Tsingitud plekist
TOONI- NÄIDIS						

VILLA GABLER, Pikk 4, Juugendlik villa, ehitatud ~ 1909.a., arhitekt teadmata.

Hoone on arhitektuurimälestis.¹³¹ Nr. 14732

Aastakümneid linna keskust kaunistanud villa, mineviku mälestust meile edasikandev oma olemasoluga just nagu meenutamaks tänapäeva inimesele ammu möödunud 20.sajandi algusest vanaemade aegu, millal Viljandi vanima Jaani kiriku kellad, kutsusid pühakotta ja samas kutsus ordulinnuse park end külastama.

Joonis 4.121 Gableri villa, foto aastast 1910, VMF 424: 311 / 8156, repro.

Joonis 4.122 Pika tn.poolt, foto aastast 1910, VMF 424 : 313 / 8158, repro.

Joonis 4.123 Villa Gabler lääne poolne vaade, autori foto.

Joonis 4.124 Villa Gableri fassaadi fragment, Pika tn. poolt vaade, autori foto.

¹³¹ <http://register.muinasa.ee/?menuID=monument&action=view&id=14732>

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Villa Dolliga samal ajal, 1909.aastal rajati vanalinna lääneservale Jaani kiriku juurde vallikraavi kaldale Villa Gabler. Ka selle eramu autorit pole teada, kuid stiilianalüüsi tulemusena on oletatud, et tegemist võis olla Riia päritolu arhitektiga. M.Siilivask viitab hoone ühisjoontele R. v. Engelhardti loominguga,¹³² E. Laarmann on Villa Gableri võimaliku autorina maininud Karl Burmanit, kuid L. Gens Burmani monograafias seda hoonet ei maini.¹³³ Autor leiab ühiseid jooni Villa Gableri ja Viljandis aadressil Jakobsoni tn.47C asuva hoone välisilmes. Viljandis kunagi Saksa põhikool olnud, tänapäeval tuntud kui Noorte Huvikeskus, asukohaga Jakobsoni tn. 47C. Hoonete akende kujus ja raamistuses on leitavad identsed jooned. Villa Gableris aastatel 1920-1940 elanud Harald Nurk, väidab oma mälestustes,¹³⁴ et hoone lasi ehitada krepostisekretär Oskar Gabler ja sellest lähtuvalt on villa tuntud Gableri nime järgi. Hoone on rekonstrueeritud aastatel 1905-1906.a. hoone interjööris on säilinud osaliselt autentsed juugendlikud elemendid.

Arhitektuuriline kirjeldus.

Villa Gabler on traditsionalistlik viiludega, veidi liigendatud, juugendlike detailidega kivihoone. Välisilmes domineerib pastelne faktuurkrohv. Seinad on liigendatud eri suuruse ja kujuga akende ja aknarühmadega. Nii tänava- kui õuefassaadi suuri kolmnurkviile ehivad väikesed ovaalsed ümaraknad. Kahel küljel eenduvad hoonest klaasakendega verandad. Peasissepääsu markeerib tugev varagooti stiilis kapiteeliga sammast, mis võib olla Viljandi ordulinnuse raiddekoorist mõjutatud. Niisugust ukсениšši toetavat sammast kohtame Viljandis veel Koidu t. 6 hoone juures. Villa Gableri ajastule omane ruumide lahendus on põhijoontes säilinud algsel kujul.¹³⁵

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Hoone fassaadivärvitoonid on täpsustatud järelvalve korras. Et saada võrdlusandmeid käesoleva töö üldistava teemaga seoses, määras autor oleasolevad värvitoonid spektrofotomeetri Matchstik RM130AK15 abil ja võrdles saadud mõõtmistulemusi visuaalselt NSC värvisüsteemi järgi ja toonide kodeering antud autori poolt on NSC INDEX 2004 värvikaardi järgi.

¹³² <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14732>

¹³³ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14732>

¹³⁴ H.Nurk, Mälestused, Viljandi Muuseumi aastaraamat 2006, lk 228.

¹³⁵ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14732>

Joonis 4.125 Pikk 4, fragment villat übritsevast aiast, lõuna-poolne nurk, autori foto.

Joonis 4.126 Pikk 4, fragment Pika tn. poolses fassaadist, autor foto.

Tabel 4.10 Villa Gabler, Pikk 4, vastavalt autori poolt määratud olemasolevatele värvitoonidele.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Luuakrohv/ pritskrohv	Sokkel-	Aed	Aknapiirded Aknaraamid	Vihmavee toru	Katus
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S2040- Y20R	S1005- R80B	Tikkurila Linaõlivärvi Kataloog 300x	Valge	S5040- Y80R	Punane savikivi
TOONI- NÄIDIS						

JAAN RIETI ELAMU, Posti tn. 24/Koidu tn. 10, ehitatud 1914.a.

Arhitekt Karl Burman. Hilisjuugend/Rahvusromantism.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Projekt Eesti Arhitektuurimuuseumi Arhiiv (edaspidi EARM)Fond 1,N 2, S.12

Kaunis villa, mille üle saab uhkust tunda, maja, mis vaimustab oma detailide ja tervikuks joonistuva arhitektuurikeelega. Täna on jätud meile võimalus näha ja hinnata väärtust, mis sai võimalikuks kahe kunstnikunatuuri omava inimese kohtumisel ajas.

Joonis 4.127 Vaade hoonele Posti/Koidu tn.nurgalt, autori foto.

Joonis 4.128 V M F 366:87 Viljandi , Riet'I fotoateljee Posti –Koidu t. nurgal – 1920nd. lõpul, repro.

Ajalooline lühiülevaade ja projekti viited.

1914.a. valmis Viljandis Posti t.24/Koidu tn.10 nurgakrundil Viljandi tuntud fotograafi ja kodu-uuriija Jaan Rieti elamu koos ruumika fotoateljega.¹³⁶ L.Gens kirjutab K.Burmani monograafias, arhitekti tööjooniste leiust 1976 aastal, selle elamu pööningult. Need tööjoonised ja ka J.Rieti abikaasa, majaperenaise käsikirjalised soovid tubade paiknemise ja suuruse kohta arhitektile, asuvad EARM fondis.¹³⁷ Proua Riet on kirjutanud kõikide tubade kohta, millised esemed peavad ruumi mahtuma, kui palju peab valgust, millises ruumis olema, sh. ateljee asukoht on määratud põhjasuunale, lastetoa kohta on soov : „....laste tuba peaks juba ruumi puuduse pärast õige väikse hoidma, kuid valge.¹³⁸ „(ilmselt päikesevalguse

¹³⁶ L.Gens, Karl Burman Monograafia, Tallinn: Eesti Ensüklopediakirjastus 1998, lk 66.

¹³⁷ EAMR, F.1, N.2, S.12

¹³⁸ EAMR, F.1, N.2, S.12

liikumise suhtes)¹³⁹ L.Gens märgib, et leitud dokumendid iseloomustavad ilmekalt sajandialguse eramuvaldaja vahekorda projekteerijaga.¹⁴⁰ Nii lõplik projekt kui ka tööjoonised, kannavad Burmani ja Perna arhitektuuribüroo allkirja.(joonis 4.129-4.132)joonis, 1914.a. valmis elamu koos fotoateljeega, tänapäevasel kujul.

Joonis 4.129 1913.a. projekti variant, EAMR, F.1 N.2, S.12, repro.

Joonis 4.130 Eeljoonis, J.Rieti elamule, EAMR, F.1, N.2 S.12, repro.

Joonis 4.131, Eeljoonis, J.Rietielamule 1913.a. projekti variant, EAMR, F.1 N.2, S, repro.

Joonis 4.132, aksonomeetiline vaade, EAMR, F.1 N.2, S, repro.

Arhitektuuriline kirjeldus.

Tööjoonistel on kirjutatud: „ PÄEVAPILDI TÖÖKOJA JA ELUMAJA EELJONISTUS „HERRA J.RIET’ ILE WILJANDIS ¹⁴¹ ja all tempel K.Burman ja A.Perna.Elamu/fotoateljee kirjeldamisel on erinevad autorid villat vaadelnud kui stiililiselt läbipõimunud arhitektuuri. Projekteerimine ja ehitus on kulgev protsess ajas, mille käigus tuleb ette muutusi.

¹³⁹ Autori märkus.

¹⁴⁰ L.Gens, Karl Burman Monograafia, lk 66.

¹⁴¹ EAMR, F.1, N.2, S.12

1913.aastal valminud esimene projektvariant lähtus heimatkunstist, mis sobis hästi provintsilinna Viljandi arhitektuurikeskkonda. Algselt oli Posti tänava pool ühekorruseline puumaja, millele pidi peale ehitatama teine korrus, Koidu tänaval aga pidi kerkima hoone teine, suurem tiib. 1913.a.projekti koloreeritud „ Perspektiiv-waade“ on paigutatud ovaalsesse raami, punase kivikatuse ja siniste aknaluukide intiimne valge maja on ilmselt inspireeritud biidermeierlik-juugendlikest saksa eeskujudest. ¹⁴²

Mart Kalm toob oma monograafias „Eesti 20.sajandi arhitektuur „...fotograaf J.Rieti hilisjuugendliku maja lõpliku variandi põhjendusena toleaegete tellijate eelistused: „Puhas neobiedermeier seostunuks eestlaste jaoks liiga otseselt sakslusega, kuid vähem magus traditsionalism sobis hästi.“ ¹⁴³

Koidu ja Posti tänavate ristumisel paikneb see kaunis elamu-villa oma algupärasel kujul , tänaseni. Väärtuslik romantiline elamu oma juugendlike akende, hoone nurgal oleva dekoratiivse puitpiilari, Koidu tn. poolse päikesemotiiviga kaunistatud katuseviiluga. Linnavillale omaselt on arhitekt villa õuepoolse külje kavandandud aiamiljööst lähtuvalt.

Joonis 4.133 Uks Koidu tn.tänava poolsel küljel, autori foto.

Joonis 4.134 Väljapääs aeda, uste kohal oleva varjualuse hiinapärane katus, autori foto.

¹⁴² L.Gens , Karl Burman Monograafia, lk 66.

¹⁴³ M. Kalm, Eesti 20.sajandi arhitektuur, lk 54.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Joonis 4.135 Juugendlik aken, Koidu tn. poolse katuseviilu aluses pinnas, autori foto.

Joonis 4.136 Dekoratiivne puitpiilar ja kiviparkett, Posti/ Koidu tn. sissepääsu

Joonis 4.137 Poolkaarjas, kiirejaotusega, ornamentaalse kaunistusega aken, autori foto.

Joonis 4.138 Päikesemotiiviga katuseviil Koidu tn. poolsel viilul, autori foto.

Tabel 4.11 JAAN RIETI ELAMU, Posti 24/Koidu 10.Värvitoonid tabelis, vastavalt Viljandi LV Arhitektuuri- ja planeerimisameti andetele.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Luua/prits- krohv	Sein	Aknapiirded	Uste lisatoonid	Aknaraamid	Katus Katusekivi Punane
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S1002-G	Tikkurila K061	Tikkurila Y074	Tikkurila X083	Valge	
TOONI- NÄIDIS						

VILLA DOLL, Jakobsoni tn. 8, ehitatud 1909-1910.a., arhitekt teadmata.

Hoone on arhitektuurimälestis.¹⁴⁴ Nr. 14726

Autori poolt kasutatud dokumendid: Projekt - Viljandi Kultuurikolledži hoone arhitektuur-ehituslik ekspertiis, detailide inventeerimine ning värvi- ja krohviuuringud. Mõisaprojekt OÜ, köite koostajad: arhitekt Nele Rohtla, arhitekt Vaike Pungas, ehitusinsener Sergei Polonski. Tallinn, 2001. **MKA: A-4637**

Hoone, mis ehitatud oma ajale traditsioonilises stiilis, üks Viljandi sümboleid. Villa, mis oma ehitusajas tõi kaasa euroopaliku elustandardi.

Joonis 4.139 Villa Doll, vaade Jakobsoni tn., autori foto.

Joonis 4.140 VMF 366:88 End. Doll'i maja Jakobsoni tänaval 1920 ndad, repro.

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

1908. aastal asuti Jakobsoni tänavale ehitama villalaadset elamut praost Westrén-Dolli Moskvast tegutsenud pojale. Nn. Villa Doll valmis 1909/1910. aasta talvel. Praeguseni puuduvad kindlad andmed projekti autori kohta – uurijad on hoonet omistanud mitmetele arhitektidele. Kaudsetel andmetel on selleks peetud mõnda Moskva arhitekti ning viidatud on ka rahvusliku arhitektuuri suurkujule Karl Burmanile. Leo Gens mainib, et Burman esitas 1910. aastal Tallinnas toimunud Eesti Kunstiseltsi näitusele ühe Viljandi maja projektid ja kavandid ning Burmani märkmetes tema projektide järgi ehitatud hoonete kohta nimetatakse

¹⁴⁴ <http://register.muinast.ee/?menuID=monument&action=view&id=14726>

A. O. Westrén-Dolli maja Viljandis.¹⁴⁵ Siiski ei pea ta Burmanit kõnealuse hoone autoriks, vaid arvab, et mainitud projekt on ilmselt valminud mõnes büroos, kus arhitekt aastatel 1908–1910 töötas. Seega jääb hoone autorsuse küsimus lahtiseks, kuid ilmselgelt on tegu andeka arhitekti tasakaalustatud ja läbimõeldud loominguga.¹⁴⁶

Arhitektuuriline kirjeldus.

Ajastule iseloomulikuna on villa kavandatud juugendstiili suundumustest lähtuvalt, asetades pearõhu sujuvalt voogavatele joontele. Kahekorruseline telliskivist, krohvitud ehitise on kaetud kõrge punasest kivist viilkatusega, (aastal 2010.a. on katuse katteks plekk, võimalik, et ajutine lahendus)¹⁴⁷ mida ilustavad kumerad katuseaknad. Domineerib kompaktne ja hoone sisemisest struktuurist sõltuv mahuline kompositsioon. Läänefassaadi keskosa rõhutab barokse kiivriga lõpetatud toalaiune ärkel, millele lisandub kahele stiliseeritud raskepärasele sambale ja nurgapiilaritele toetuv eenduv rõdu. Fassaade ilmestavad kitsad piklikud erikujulised ja erinevalt rühmitatud aknad, mis annavad hoonele omalaadse keskaegset viilelamut meenutava ilme. Peasissepääsuesist võlvjat varikatust toestab stiliseeritud joonia kapiteeliga nurgasammas – motiiv, mida kohtame tollases Viljandi villaarhitektuuris mujalgi. Omalaadsed ja ehitistel harva esinevad on fassaadidel keerduva joonega stukk-kaunistused.¹⁴⁸

¹⁴⁵ L.Gens, K.Burman Monograafia

¹⁴⁶ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14726>

¹⁴⁷ Autori märkus

¹⁴⁸ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14726>

Tabel 4.12 **Villa Doll, Jakobsoni 8, välismiistlus ja värvitoonid** vastavalt projektile: Viljandi Kultuurikolledži hoone arhitektuur-ehituslik ekspertiis, detailide inventeerimine ning värvi- ja krohviuuringud.¹⁴⁹

	TOON1	TOON 2	TOON 3
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Silekrohv Värv	Uks Lakk	Valtsplekk
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	S0520- Y20R Sondaaž nr.15	S7020- Y70R Sondaaž Nr.13	
TOONI- NÄIDIS			

¹⁴⁹MKA, A-4637.

VILLA LORENZON, Supeluse 12/Roosi 6, juugendstiil, ehitatud 1910.a.

Hoone on arhitektuurimälestis.¹⁵⁰ Nr. 14731

Autori poolt kasutatud dokumendid: Liisi Märtsen „Villa Lorenzon Viljandi Maakond, Viljandi Supeluse 12/Roosi 6“, töö, mis on tehtud EKA Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna restaureerimise täiendkoolituse kursuse lõputööna 2008.a.¹⁵¹

Joonis 4.141 Supeluse 12/Roosi 6, vaade Supeluse tn.poolt, autori foto.

Joonis 4.142 VM fotokogu, dateeritud 1925.a., repro.

Laskuval mäenõlval olev, järvele vaadet omav, suuremahuline eramu enda ümber olevas maastiku ruumis, pääseb mõjule vaadeldavana neljast küljest. Villa, milles on tajutav, praktiline, kõike kainelt arvestav joon, on samas arhitektuuriliste elementide ja detailidega, mis muudavad villa omanäoliseks ja meeldejäävaks.

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Arvatavalt on hoone ehitatud enne 1911.a., pisut hiljem kui Villa Eichen (arvatavalt 1909.a.). Hoone esimeseks omanikuks oli Johannes Lorenzon, kelle järgi on hoone ka nime saanud. 1930 oli majaomanikuks Margus Kõiva, kes pidas rohu – ja värvikauplust Lossi tn. 22.¹⁵²

¹⁵⁰ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14731>

¹⁵¹ L.Märtseni koostatud käsikirjaline materjal, saadetud L.Märtseni poolt, autori valduses.

¹⁵² L.Märtsen, Villa Lorenzon Viljandi Maakond, Viljandi Supeluse 12/Roosi 6“, lk 4-5.

Joonis 4.142 Vaade hoonele lääne – poolse nurga suunalt, autori foto.

Joonis 4.143 Vaade järve poolt, autori foto.

Joonis 4.144 Vaade järvepoolsel küljel olevale rõdule, autori foto.

Joonis 4.145 VM fotokogu, foto aastast 1911, vaade järve poolt, repro.

Hoone välisilme on üldjoontes säilinud, akende muutus on nähtav järvepoolsel verandal, võrreldes olemasolevat olukorda ja VM vanal fotol kujutatud hoonet, aastast 1911(joonis 4.144; joonis 4.145). Hoonel on tekkinud niiskuskahjustusi, mille tõttu hoone on käesoleval ajal halvas seisukorras.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Juugendile omased on hoone ebasümmeetriline põhiplaan, üksik suur kaaraken maja esiküljel ning klaasitud ärkel selle kohal. Mõnevõrra võib ehitise juures täheldada Vene puitarhitektuuri mõju.¹⁵³ Hoone on kahekorruseline rõhtpalgist horisontaallaudisega krohvitud maakivist soklil. Hoonel on säilinud kaks algupärast välisust, mis on klaasitud tahveluksed. Hoone järvepoolsel küljel on säilinud ka arvatavalt ehitusaegne keldriuks. Klaasitud ärkli puitdetailide osalised parandused on ilmselt hoone hilisemast ajaperiодist.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Esitatud on autoripoolsed võimalikud ehitusaegsed värvitoonid. Käesoleval ajal hoonet kattev horisontaallaudise ja vahevöö värvitoon pole identne ehitusaegsega. Ehitusegne võimalik värvitoon oli leitav parempoolse (Trepimäe poolse) tahvelukse varikatuse parempoolse ehiskanduri pinnalt (joonis 4.146, joonis 4.147), mis oli nn.tooni võrra tumedam olemasolevast hoone värvitoonist. Tahveluste esialgne punane toon oli kergelt leitav nähtavana olemasoleva värvitooni kulunud pindadelt (joonis 4.149-4.150). Arvatavalt on ehitusaegseks soklitooniks olnud nn.hallikassinine toon, mis oli leitav hoone järvepoolsel küljel asuva keldriukse kõrval oleval soklikrohvi pinnal(joonis 4.151-4.152). Sama värvitoon oli leitav ka keldriukse pinnalt (joonis 4.153).

Joonis 4.146 Hoone Trepimäe poolse peaukse varikatuse, autori foto.

Joonis 4.147 Varikatuse (joonis 4.146) ehiskandur, autori foto.

¹⁵³ <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14731>

Joonis 4.148
Sepisvõrega peaukse
fragment, autori foto.

Joonis 4.149 Fragment uksest,
joonisel 4.148 , autori foto.

Joonis 4.150 Hoone läänepoolse külje
vasakoolse peaukse fragment, autori
foto.

Joonis 4.151 Keldri
uks, hoone
järvepoolse
soklipinnas, autori
foto.

Joonis 4.152 Seinapinna fragment ,
keldri uksest paremal pool olevast
soklipinnast, auori foto.

Joonis 4.153 Joonisel 4.153 kujutatud
keldriukse fragment, autori foto.

Tabel.4.13 Villa Lorenzon võimalikud ehitusaegsed autentsed värvitoonid, autori poolt määratud.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Horisontaal- laudis	Sokli- korrus	Keldri uks	Uksed	Katus Btoon katusekivi
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	NSC S4020-Y	Silekrohv S2020- R90B	S2020-R90B	S4040-Y90R	
TOONI- NÄIDIS					

Värvitoonid on juugendstiili järgivad.

MIHKEL WELDEMANNI ELUMAJA, Puiestee 5, maja võimalik ehitusaeg 1922-1924.a., arhitekt teadmata, projekt tellitud Soome analoogi järgi, juugendlik hoone.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Projekti joonised, VM 9554.

Joonis 4.154 Puiestee 1/5, vaade, projektijoonis, VM 9554, repro.

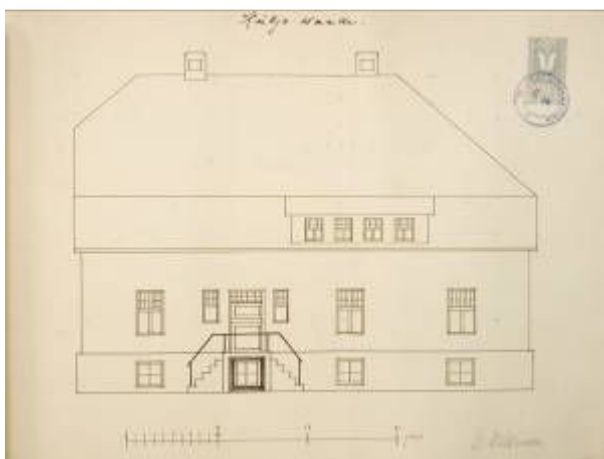
Joonis 4.155 Puiestee 1/5, krundi plaan, VM 9554, repro.

Sõites Viljandist Pärnu suunas, ilmub vaatevälja ootamatult paremale poole jääva raudtee taguselt maa-alalt tunduvalt teistest hoonetest kõrgem poolkelpkatuse otsaviil. Esmalt pisut üllatav mõte, et seal laohoonete taga võib olla elamu. Villa juurde ei vii ammu enam otseteed. Maja ei piira küll otseselt ükski hoone selle neljast küljest, kuid raudteerööpad takistavad lõunasuunalt juurdepääsu ja laomaailm raudee taga oma hoonetega erinevast ajast moodustab labürindi, milles tuleb otsida teed, et lahendada eemalt nähtud katuseviilu mõistatus. Leides tee mööda asfalteeritud maastikku, avaneb vaade kunagisele 20.sajandi alguse juugendvillale. Villa võiks, ehk olla üks äramärgitu sarjast: „Eesti üllatavamad majad läbi sajandite.“, kui kunagi selline peaks koostatama. Mõistatus ja küsimus villa asukoha kohta, avaneb läbi kunagise omaniku. Villa ehitas mees, kes omas maid raudtee lähedal, oli linakaupmees ja linavabrikant.

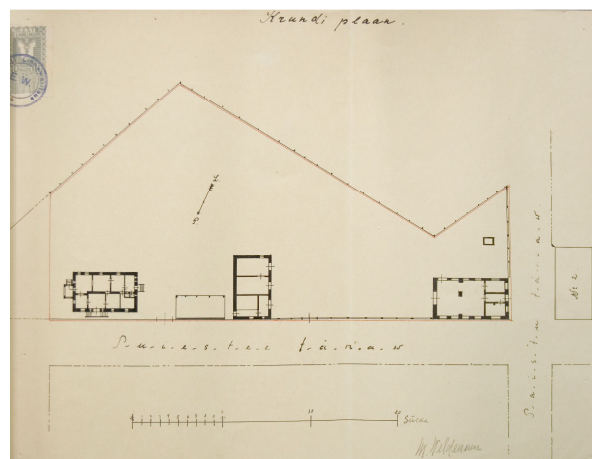
Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Viljandi Muuseumis on Mihkel Weldemanni elumaja joonised aastast 1922 (kokku 5lk.) ja M.Weldemanni kuur ja vankrihoone aastast 1927. Algselt on tegemist olnud ühe suure krundiga, aadressiga Puiestee 1. 1924.a. muutus Viljandis majade numeratsioon ja sellest ajast on tegemist aadressiga Puiestee 5. Mihkel Weldemann oli linakaupmees ja linavabrikant. Talle kuulus Tooraine ümbertöötlemise vabrik, aadressiga Puiestee 1 ja alates 1924.a. Puiestee 5. Hiljem Tallinna 45, siis vahetas vabrik omanikku ja uueks omanikuks sai

Leihberg. Tema poeg Oskar (Ove) oli enne II Maailmasõda sportlane-talle kuulus Viljandi suusahüppemäe rekord (1937 – 24,5m). Tegeles ka mootorisportiga ja oli lisaks kõigele ka karikaturist.¹⁵⁴ Puiestee 5 on Veldemannidele kuulunud veel 1935.aastal. Maja olevat ehitatud ühe Soome analoogi järgi, 1923.a.¹⁵⁵ Hoone vanalt projektilt on nähtav signatuur, maja omaniku enda allkiri, kui jooniste tegija (joonis 4.156-4.157). Ehitusluba N1005, on antud Mihkel Weldemannile, 4.mail 1922, Viljandi linna Ehitus-Planeerimise komisjoni poolt.¹⁵⁶ Jooniste ja ehitusloa repro on antud töös (Lisa 1). Vastavalt Rita Peirumaa materjalidele, siseruumides palju säilinud ei ole, mõned šablooni järgi tehtud ornament-maalingud. Maalinguid olevat varasemalt olnud ka koridori seintel. Kaev õues olevat olnud ka ornamentidega. Hoone kõrval oli asunud talveaed, bassein, lehtla. Käesoleval ajal on hoonel 3 omanikku.¹⁵⁷

Joonis 4.156 Puiestee 1, külgsuuna, 1922.a., VM 9554, repro.

Joonis 4.157 Puiestee 1, krundi plaan, 1922.a., VM 9554, repro.

Hoone ümber on säilinud osaliselt piirdeaed (betoonist), (joonis 4.154) kuur ja vankrihoone. Ehitusaegsed on ka väravad (joonis 4.161). Hoone ise on põhimahus säilinud esialgsel kujul fassaadipinna ja ornamentidega, millest mõningad veidi tuhmunud. Olevat olukorda ja VM vana fotot, võrreldes on toimud, hoone kirdesuunal oleva veranda kohal oleva ehitusaegse rõdu kinniehitus. Erinevalt teiste Viljandi villade rõdude asukohti võrreldes on selle maja rõdu kirde suunale ehitatud, võimalik, et raudteeäärne miljö oli sellel suunal

¹⁵⁴ H. Grosberg, VM teaduri poolt autorile saadetud käsikirjalised materjalid.

¹⁵⁵ Rita Peirumaa, endise Viljandi LV Muinsuskaitse inspektori käsikirjalised materjalid, saadetud autorile.

¹⁵⁶ VM 9554

¹⁵⁷ Rita Peirumaa, käsikirjalised materjalid, saadetud autorile.

rahulikum. Vanad fassaadipinnas olevad ornamendid on korrastamisel ja osaliselt juba ülevärvitud mais 2010.

Joonis 4.158 Vaade põhja suunalt, autori foto.

Joonis 4.159 Vaatel, arvatavalt ehitusaegne juugendlik uks, autori foto.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Suuremahuline poolkelp mansardkatusega juugendliku ja romantilise mõttelaadiga villa. Hoone fassaadipinda katab faktuurne krohv, arvatav ehitusaegne krohvipind, mis katab hoonet täismahus, on hästi säilinud. Visuaalselt kehvemas seisus on hilisemalt rõdu kinniehitusega loodud seinapind. Villa esimese korruse akendel on alt laienevad aknaraamistused (joonis 4.162). Idamaised ornamendid, juugendile omaselt, kaunistavad fassaadi. Rahvuslikud motiivid on kaunistuseks kaubaväraval (joonis 4.161). Osaliselt on säilinud keraamiline katusekivi (joonis.163).

Joonis 4.160 Vaade hoonele ja vankrikuurile, autori foto.

Joonis 4.161 Hoone kõrvalhoone kaubavärad, autori foto.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

Joonis 4.162 Idamaised, juugendlikud ornamendid, akendel alt lainev raamistus, autori foto.

Joonis 4.163 Katuseuuk ja nähtav olemasolev ehitusaegne katusekivi, autori foto.

Tabel.4.14 **Mihkel Veldemanni elumaja, Puiestee 5**, võimalikud ehitusaegsed autentsed värvitoonid, autori poolne määratud.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Luua/Prits- krohv	Ornamendid	Välisuks (N)	Katusekivi- betoon valtskivi	Vankrikuuri puitvärav
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	S2005- R80B	Valge	S7020-Y90R		S4030- Y40R
TOONI- NÄIDIS					

MARAMAA ELUMAJA, Meeme/Uueveski, ehitatud arvatavalt 1925- 1927.a., arhitekt Johannes Fuks. Heimatstiil/Juugend .

Joonis 4.164 Hoone eestvaade, vaade lääne suunalt, autori foto

Joonis 4.165 „Kava“ eestvaade ja esimese korruse plaan, VM 9554, repro

Väga kaunis maja Viljandi aedlinnas. Maja, mis on uhke, kuid mitte uhkeldav. Villalikult lihtsa arhitektuuriga maja ees tekib soov vaikselt seista ja vaadata, veelkord vaadata. Ära minnes selle maja harmoonia enda mõtetes kaasa viia ja olla rahul, et nüüd oled näinud ühte väga ilusat maja, mille ilu on loodud lihtsusega.

Autori poolt kasutatud dokumendid: Kava hr. A.Maramaa elumaja ja kõrvalhoone ehituseks, Uueveski teele ja Meeme tn.kvart Nr. 26, krunt Nr.1.¹⁵⁸

Ajalooline lühiülevaade ja olemasolev olukord.

Maja on kavandatud ja ehitatud Viljandi mitmekordsele linnapeale August Maramaale. Projekti autor on arhitekt J.Fuks. VM olevas projektis aastast 1925 ja hoone tänapäevases välimuses on mõned erinevused. Autorile jäi antud töö raames teadmata, kas eramu on ehitatud kohe algselt erinevalt projekti joonistest või on muudatused hoone läänesuuna teisekorruse akende suuruses ja kujus hilisemad.

¹⁵⁸ VM 9594, kaust 26.

Eramu asukoht on Uueveski aedlinnas puisteedega looduslähedases linnaosas. Viljandi ajaloo lähedalt seotud maja on tänases päevas alles ja ootab aega, millal tänane omanik annab võimaluse villa erakordsusel taas korrastatult nähtavaks saada.

Arhitektuuriline kirjeldus ja välisviimistlus.

Hoone on suurejooneline kahekorruseline krohvitud puitelamu. Eramu arhitektuur 20ndate traditsionalismile omaste joontega, olles segu nii *Saksa Heimatkunstist* kui ka juugendstiilist, omaegsetest suurmõjudest. Eramul on kõrge punaste telistega kaetud kelpkatus, mis jätab ka erinevatest vaatenurkadest püramiidkatuse mulje. Hoone põhimassiivi moodustab ruut, millest astub tagasi veranda pörandapind. Maja ida-poolsel küljel olev tuulutusaava (iseloomulik J.Fuksi eramutel)¹⁵⁹ annab alust eeldada, et maja seinakonstruktsioon on palk, millel tõrvapapp, siis õhkvahe, välispinna voodriks on poolkivi silikaattellis, millel väliskrohv. Samal küljel, maja tada asuv tuulekoda on vahvärkkonstruktsiooni imiteeriv. Võimalik, et kergethis on hilisem, kuid võimalik ka, et ehitusaegne, tulenevalt soovist hoida katusekallete jooned ühtse tervikuna.

Joonis 4.166 Vahvärkkonstruktsiooni imiteeriv tuulekoda, autori foto.

Joonis 4.167 Punaseks värvitud betoon katusekivi, aknaraami värvitud sevajoon, autori foto.

Hoone sokkel on maakivist, millel dekoratiivne silikatkiivi rulaad. Akendel on silikaatkivist dekoratiivsillused. Rõdu ja rõdu piire on puhasvuuk silikaatkivist. Peasissepääsu uks on poolkaarjas valgimikuga kiirja aknaklaasi jaotusega tahveluks, valgimiku kohal on dekoratiivsel eesmärgil ja ka sillusena töötav silikaatkivi rulaad.

¹⁵⁹ Autori märkus.

Joonis 4.168 Vaade lääne suunale, autori foto.

Joonis 4.169 Lääne suunas olev peasissepääs, autori foto.

Joonis 4.170 Tuulutusaava, hoone idapoolsel küljel, sokli kohal olevas pinnas, autori foto.

Joonis 4.171 Võimalik ehitusaegne autentne värvitoon uktsel (ooker), autori foto.

Välisviimistlus ja värvitoonid.

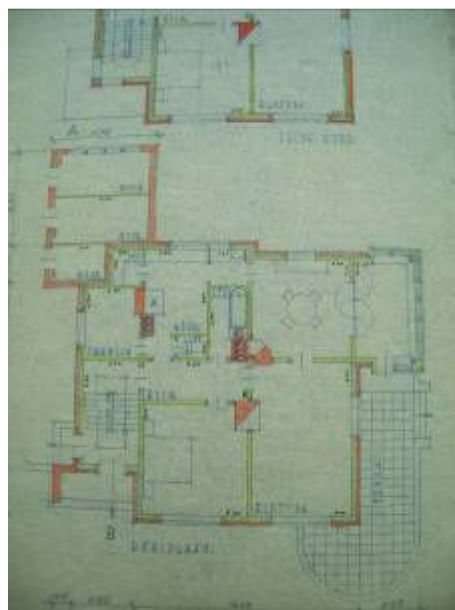
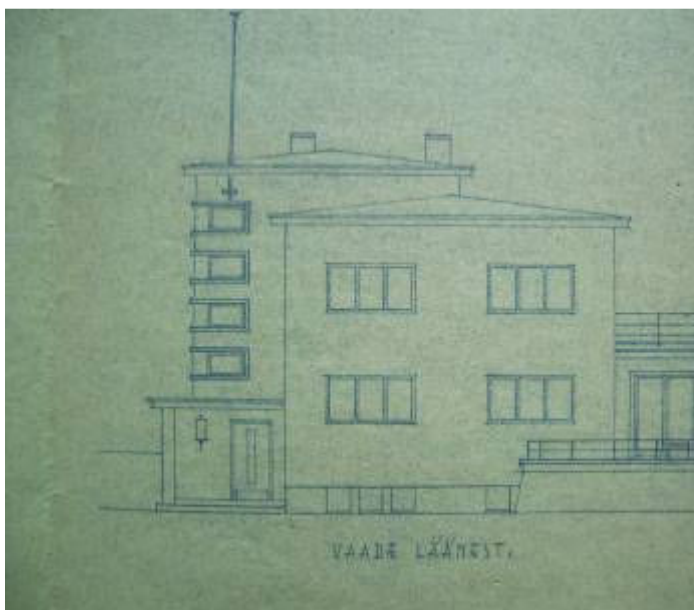
Hoonel on silekrohv. Olemasolev heleroheline värvitoon ei ole kindlalt ehitusaegne. Olemasoleva värvikihi alt oli märgatav, õrn hele ookerkollaks värvitoon. Peasissepääsu uksele oli nähtav võimalik ehitusaegne värvitoon(ooker).

Tabel.4.15 Maramaa elumaja, Neeme/Uueveski 8, võimalikud ehitusaegsed autentsed värvitoonid, autori poolne määratud.

	TOON1	TOON 2	TOON 3	TOON 4	TOON 5	TOON 6
PINNAD; ARH.DEK. VORMID; AVA- TÄITED;	Sein Silekrohv värv	Sokli- korrus	Akna- raamide piirdejoon	Välisuks	Rõdu piirded	Katus
VÄRVI- KAART; TOONI- KOOD;	S0510- Y20R	Maakivi- müüritis, silikaatkivi rulaad	S4050-Y80R	NSC S3050-Y20R	Silikaatkivi	Katusekivi betoon valtskivi punaseks v.
TOONI- NÄIDIS						

MARTIN SAARE ELUMAJA, ehitatud 1938.a., projekt 1934¹⁶⁰.a. arhitekt J.Fuks

Värviline juugendvilla ulatub Viljandis välja 1930.aastateni. Järgnevatel aastatel kavandatud eramute projektid ja ehitatud majad, järgivad juba uut arhitektuuri stiili. Algab uus ajajärk-valgete villade aeg. Viljandis jääb valitsevaks veel, pigem eramu, mis ei järgi funktsionalismi kõiki 5 tunnust. Näitena toob autor, 1934.a. J.Fuksi poolt kavandatud maja, mille välisilme on ehk tüüpiline nii mõnelegi sellel perioodil, Viljandis ehitatud eramule (joonis 4.172-4.175).

Joonis 4.172 Mõisa tee (Hariduse 5) projekti vaade, VM 9554, repro.

Joonis 4.173 Projekti plaan, VM 9554, repro.

Joonis 4.174 Mõisa tee, projekti vaade, VM 9554, repro.

Joonis 4.175 Ehitusluba, VM 9554, repro.

¹⁶⁰ VM 9554, kaust 137

Analüüsitud Viljandi villade värvitoonide kokkuvõte.

1900-1910.aastad. See oli aeg kui võeti kasutusele uus stiil. Juugendstiil laenas nii vorme kui ka värve loodusest. Looduslähedased värvitoonid ja nende koosmõju on tajutav ka Viljandis sellel perioodil ehitatud villade fassaaditoonides. Krohvfassaadid olid heledates toonides. Kasutatud on vahelduvalt siledat või faktuurset krohvi (luua või pritskrohvi). Heledale krohvipinnale on kontrastiks tumedamad puidupinnad. Analüüsitud majade põhjal saab väita, et krohvitud pinna tooniks on valdavalt kollane ja hall. Eriti domineerib kollane oma erinevates varjundites. Puitdetailid olid värvitud enamasti tumedamat tooni, rohelised, pruunid või ka inglise punane, mida on kasutatud uste värvimisel. Uste raamistused on tumedamates toonides kui fassaadipind. Aknaraamid on värvitud valgeks. Katus oli plekist ja betoonkatusekivist. Lokaalse eripärana on soklikorrus valdavalt maakivist ja punasest tellisest.

1910-1920.aastad Analüüsitud 2 villa (Pikk tn. 39 ja Posti 24/Koidu 10) kokkuvõttena on põhitooniks roheline oma mitmetes varjundites. Posti 24/Koidu 10 värvitoonideks on erinevad toon toonis loodusrohelised. Taas on heldamale krohvipinnale kontrastiks tumedamat tooni rohelised puidupinnad. Pikk tn. 39, eeldatava vana laudise hallikasroheline ja tahvelukse inglise punane, annavad viite gootika mõjudele.

1920-1930.aastad. See oli aeg, kui moodustus uus maailm ja Viljandis ehitati palju eramuid uue maailma jaoks. Algas ka aedlinnade kasv linnasüdamest eemale ja sealgi kasutati juba eelnevalt väljakujunenud pinnaviimistluse lahendusi. Fassaadid kaeti puidu, krohvi kui ka tellistega. Ehitatavad puitmajad said ka kivimajade välimuse ja krohvitud pindadel kasutati heledaid toone. Perioodi krohvitud majad on ilma dekoratsioonideta, lihtsa arhitektuuriga. Krohvitud pindadel on värvid pehmetes toonides. Fassaadivärvadena on kasutusel olnud heledama halli kõrval ka kollakasvalge ja ookerkollane. Puitdetailid olid aga tugevad ja sügavad kollased, punased ja pruunid toonid. Dominandina teiste seast eritub iseloomulik tumepunane toon, mis on kasutusel nii mitmelgi eramul. Sokliosade on värvitud krohvitud fassaadiosaga sama tooni või ka Viljandile iseloomulikult on see maakivist. Värvitud betoonkatusekivi toonides saab eristada kahte erinevat punast: külmemat, inglise punast tooni ja savitellisele lähedasemat soojemat tooni.

Analüüsitud villade kokkuvõtlik värvitoonide tabel koos tooninäidistega on esitatud (Lisa 1). Iga käsitletud villa värvitoonide kodeering ja tooninäidis on antud vastava analüüsi lõpus.

KOKKUVÕTE

Mõeldes arhitektuurist ja värvist, nende tähendustest ja omavahelistest seostest, mõtleme arhitektuurist kui ruumist, millele lisaks selle vormiga piiritletud massile on omased meelelised kvaliteedid – kõik see, mis kujundab meie fantaasias tervikpildi ja esteetilise terviku, lisaks proportsioonile, harmooniale, rütmile jt. Vitruviuse poolt kirjeldatud omadustele on iseloomulik ka värv. Värv on ehituse olulisemaid karaktereid, avades end nii mikro kui makroskaalas, alates ukse või aknapiirde toonist ning lõpetades tervikliku linnapildiga, mille elamuslikkus oleneb taas korra tuhandest pisiasjast – kohast, ajast ja tigimustest, millal või kus selle tervikuga suhestume.

Arhitektuurile on omane oma värvide grammatika (B.Lange järgi), kus värvid mõjuvad nii koos kui igaüks eraldi, kandes endas lisaks füüsikalisele koostisele tähendusi, mille põhjused peituvad mitte niivõrd värvide enese loomuses kui selles, kuidas me neid tajume ning milline on nende koht ühe või teise ajastu kultuuriprismas. Vormil, joonel ja värvitoonil saab koosmõjus määravaks nende omavaheline positsioon, ühe või teise domineerimine. Värv ei ole ainult kirjeldav, vaid samavõrra sümboolne. Värvid on ka üks kõige olulisematest vahenditest keskkonna kujundamisel, kus arhitektuurilise värvi ja pindade koosmõju tugineb nii meie maitseotsustustele kui ka sunnitud põhjustele, konkreetsetele tingimustele, mille oleme küll sageli kas täielikult või siis osaliselt unustanud, kuid mis on siiski tallel nii majades kui meie mälus.

Värv on looduse jäljendus, mimesislik oma olemuselt ja ometi mitte sama mis loodus. Selleks, et värve mõista, oleme sunnitud sooritama tagurpidi tehte. Värv kui fantaasiasuhe võtab irreaalsena kokku reaalse maailma keerukuse. Nii võib ka tänapäeva ruttav suurlinnakultuur püüda ühendada endas vanad tavad. Uus linn oma värvidega ühendab neutraalsed kivitoonid pindadega, kus värvid on kooskõlas mati viimistletud pinnaga või klaasi peegelefektiga. Mereäärne keskkond toob mõtetesse jahedamad toonid, heledad murtud varjundiga valged. Mõeldes ennast sisemaa väikelinna, siis on meie esmaseks sooviks nähtavasti leida üles selle hingeallikana pulsseeriv elutahe, mis erinevalt suurlinnast või merekuurodist on orienteeritud mitte lahtisele ja avatule, vaid pigem enesesse sulgunule, mugavale ja sõbralikule, turvatundele selle sõna kõige laiemas mõttes. Väikelinna värvid on soojad - päikseliselt kollased, maapruunid ja punased.

Värv on vaadeldav ka eraldi konkreetse märgina, mis iseloomustab erinevate ajastute stiilijooni. Antud töös on analüüsitud 14 konkreetse villa värvitoone, mis kõik ühel või teisel viisil järgivad lisaks *genius loci* poolt sisendatud kohatundele juugendi kui rahvusvahelise maitse-suuna tonaalsust ja valikuid. Nii peegeldub Viljandi majas laiem ilm, ajas ja ruumis kujunenud arusaamad värvipaleti muudatustest alates 17.sajandi briti arhitektide poolt taasavastatud ja eelistatud Palladio jahedatest murtud valgetest ja hallidest kivitoonidest kuni viktoriaanliku eklektika ja neo-gootika sügavate ja kohati süngete toonideni.

Sajandid on loonud igas linnas kõrvutiasuvaid harmooniaid ja värvipalette. Viljandi vanas linnakeskkonnas hakkavad esimesena silma punasest tellisest hooned, mis annavad üldise tonaalsuse ja loovad kordumatu omanäolise miljöö. Saanud alguse juba orduaegadest, on punane tellis olnud eelistatud läbi sajandite, saavutades eelispositsiooni tänu 19.saj.lõpul kehtestatud ehitusseadustele, mis lubas vanalinna piirkonnas klassitsistlike puitelamute kõrvale tänaväärseid hooneid ehitada ainult kivist. Nii moodustus kohale iseloomulik tonaalsus, mis loodi kohaliku ehitusmaterjali kasutamise, maakivi kõrvale asetus punane tellis, mille kasutuslevikule aitas kaasa mitmete tellislöövide olemasolu läheduses.

Villa tüüpi elamute ehitamine saab alguse Viljandis jõukamate linnaelanike poolt 19.sajandi ja 20.sajandi vahetusel. Villast kujuneb ajastu arhitektuurimudel, mille idee väljendub nii hoonete mahulises kui kromaatilises küljes. Vaadeldes konkreetset ehitatavat eramut läbi konkreetse tellija ja arhitekti loomingu, saab selgeks, kuidas värv on seotud omaniku positsiooni, eelistuste, kui ka tema konkreetse tausta ja prestiižiga. Villa ideoloogilisest koodist lähtub selle retooriline tähendus; omaniku tahe leiab väljenduse arhitekti pürgimustes, sulatades nii kokku mitmeid vaimsusi ning kujundades arhitektuuri puhul karakteri, milles järgitud nii ajastu stiilikaanoneid kui ka omaniku veendumusi. Kõik see muudab villaarhitektuuri kordumatuks ja isikupäraseks.

Varaseim villa, villa Sellheim, mida antud töös on käsitletud, on ehitatud 1903-1906 ja selle omanikuks oli sakslasest linnaarst Bruno Sellheim. Algselt, esimestel 20.sajandi kümnenditel ehitatud villade tellijateks olidki kohalikud sakslased: haritlased, suurtöösturid, kaupmehed ja ka linnapea Otto von Engelhardt. Mõned selle perioodi villadest vaatavad veel tagasi minevikku, näiteks villa Sellheim ja Villa Blumberg. Ajalooline mõju väljendub siin historitsistlikus laadis; eeskujuna on laenatud nii prantsuse renessansist kui inglise gootikast. Villa Sellheim'i tornilaadne vertikaal ja veranda ümarad puitpilastrid kujundavad kirju ja efektse koosluse. Villa Blumbergi arhitektuur ja sinna liituvad värvitoonid viitavad omaniku

keskaja eelistustele. Arhitektuur ja värv kujundavad sümbioosi, kus tänaseks kohati krobelseks kulunud viimistluskiht kujundab omamoodi kaitsekihi ja “krokodillinaha”, mida linna kõige vanemate majade puhul imetleme. Värviuuringute kaudu avaneb nii toonane arhitektuurikeel kui ka paljud nüansid, mis on hiljem lihtsalt meelepäraste toonide valikus kaduma läinud.

Ka järgmise kümnendi majad, kuuluvad veel sakslastest tellijatele. Üha selgemini avalduvad Riia mõjud, mille põhjuseks on lisaks geograafilisele lähedusele ka sealse arhitektuuri tiptase ja sellest johtuv autoriteet. 1910—ndate aastate. parimateks näideteks on nii villa Engelhardt kui Rieti maja, millest viimast on tõstetud esile kui üht omanäolisemat eesti ahvusromantilise arhitektuuri näidet. Stiilimuutustega kaasnes ka uus koloriit ning värviideoloogia. Juugendstiili ja heimatstiiliga läbipõimunud hoonetel leiame nii siledaks krohvitud kui fakturseid pindu, heledale krohvile on kontrastiks tumedamad puitlaudisest pinnad, mis loovad kogumuljes romantilise pildi väikelinnast, kus rahvusvahelisest stiilikreedost on kujunenud koha identiteeti rõhutav lähenemine. Hooned on kaunistatud looduslike ornamentidega, mis valge, kollaka või hallika varjundiga seinapindade taustal tõusevad esile erksamates toonides. Hele – tumedate kombinatsioonide kõrval kerkivad eksootilisemate värvitoonidena esile erkroheline, inglise punane või ka ookerkollane. Näiteks villa Lorenzon, mis järgib nii arhitektuuris juugendstiili ja sõltuvalt on selle tonaalsus koosnev fassaadipinna osas nn. tumedast loodusrohelisest, juugendile omase uste toon on nn. inglise punane, millele sekundeerib soklikorruse sinakas toon. Värvimõju on ilmne, lisades sellisena juugendi kodumaiselt kargetele vormidele pehme ja linnapilti sulanduva joone. Lisagem siia veel plekist või katusekivist katused, mis, rõhutades nii Viljandi põhitooni – punase prioriteeti, mängivad ansambli kokkukõlas rolli, mis nii mõnegi soolo puhul mõjub rahustava taustmuusikana.

Viljandi villade nn.kuldaeg jääb perioodi 1920-1930, aega, kui ühiskond muutus kiiresti. Uute ideede ja moodsa vormikeele vastuvõtmisel oli toeks kättevõidetud omariiklus.Viljandist oli saanud linn, kus tööstuse, kaubanduse ja seda toetava põllumajanduse läbi tekkis lisaraha. Moodustus uus maailm, milles oli loodud võimalused uueks eluks. Viljandist sai eriline paik, kus kauge välismaa sulas ühtäkki kokku rahvuslike huvidega, milles leidis kajastuse nii enese tõestamise tahe kui ka eestlasele loomuomane loodusearmastus ja privaatsuse ihalus. Ühtäkki avanenud võimalus ehitada oma maja annab ehituskunstile erilise tähenduse. Ajastu

sümboliks saanud villa ja villaarhitektuur ärkab nii Trepimäe nõlval kui ka kujuneva Uueveski aedlinnas, jättes pärandiks mitmedki Eesti kultuuriloos olulised väärtused.

Euroopa jõuab oma kaugemate piirideni ja kunagine „Noor Eesti“ loosung “olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks“ asendus ajaga, mil vastvalminud rannahoonetes mängiti ja kuulati ameerika dzässi. Töö kõrval tõusis uue märksõnana fookusesse puhkus; Viljandist kujunes sisemaa kuurort ja spordikeskus, mis muutis linna suviti kirjuks ja omanäoliseks, kus uue arhitektuuri tellijateks said tegusad uue vabariigi aegsed kodanikud ja kus suhteliselt odavamatele puitmajadele üritati anda kivimaja välimus. Hoone avanes valgusele, maja kujundati kui tervikut, nii mõnigui kord oli arhitekti ülesandeks luua ka hoone stiilile vastav interjäär. Värvitoonid vaadeldud puitdetailidel on küllastunud, sügavad kollased, punased ja pruunid. Tervikpilti kirjeldades saab kinnitust üldine värvitoonide muutus ajas, mida aeg edasi, seda heledamaks muutub maja, saavutades lõpuks talle rahvusvaheliste eeskujude kaudu tuntud tahte saada lumivalgeks. 1930.aastatel Viljandis kavandatud eramute projektid ja sel ajal ehitatud majad järgivad juba uut arhitektuurstiili. Algab uus ajajärk - valgete villade aeg.

Kõik ülal öeldu leiab kinnituse värvianalüüsi põhjal koostatud tabelites. Iga detail ja värvitoon arvestab tervikpilti. Looduskivist ja tellisest moodustuv soklikorrus on seotud fassaadi toonivalikuga, mis koos ajaloolise värvipaleti mõjudega ei anna täistoonidele sageli valitsevat positsiooni, vaid taanduvana tagab väikelinna põlisväärtuste kestmise. Valitseb soe kollane ookertoon, millele on aktsendiks punase erinevad varjundid lisaks natuke loodusrohelist ja halli. Need on toonid, mis olid lemmikuteks ka *Arts and Crafts liikumisest* sündinud kunstistiilis. Juugendvilla Viljandis on meelolukalt värviline, kujundades elamusi, mis stiiliarhitektuuri tippnäidete puhul olid oma aja ära elanud ehk mujal, lähemal suurtele kunstikolletele ja kultuurimetropolidele.

Analüüsides villade värvilahendusi, tõuseb provintsilinna staatuse ja taseme probleem esile pea kõigis tema arhitektuurilistes rakurssides, avab end nii läbi vanade projektide kui värviuuringute konkreetse tulemuse, on otsekui igipõline ja linna olemusse sisse kasvanud, andes siinsetele hoone värvimistele – toimugu need siis otseselt muinsuskaitselistest või keskkonna ja miljöö kvaliteedist tingitud põhjustel, kindla suuna. Hoone värv on tema iseloom, karakter, millega ühe vana hoone nn.elluäratajad (arhitektid, ehitajad, materjalide tootjad) peavad arvestama. Iga pind, mis on arhitektuurilise kujunduse osa, mida nn. kaunistakse, värvitakse, peab olema kooskõlas hoone iseloomuga. Valides restaureerimistöös

värve või ka näiteks vooderduseks kivi, peab tundma ja mõistma hoonele ainuomast arhitektuurilist struktuuri.

Fassaadipinna uuendamine pole kaitsva kihi ja väsinud välimuse uuendamine, isegi mitte värskendamine, nagu seda mõnikord restaureerimise sildi all mõistetakse. Värvitoone, mida ajaloolised fassaadid eeldavad, pole iseenesest palju. Seda ettevaatlikum peab nende kasutamisega aga olema. Selleks, et tagada linna värvi kui millegi unikaalse ja esteetiliselt hinnatava säilimine, tuleb teha jõupingutusi mitmeltki poolt. Ühelt poolt jätkata värviuuringuid, viies täna üldisena alustatu iga konkreetse maja ja detaili tasandile ja teiselt poolt olla võimeline saavutatud tulemusi üldistama. Selleks, et arhitekt saaks valida sobiva ja autentset värvikujundust järgiva tooni, peaks värvimaailma tööstuslik pool kavandama valikulised traditsioonidest ja stiilianalüüsist lähtuvad värvikaardid, lisades sinna juurde profesionaalse teadmise nii värvikeemia kui füüsika poolelt, mis tagab antud toonide seotuse pinna ja ainega, selle püsimise, pakkudes nii võimalusi mitte üksnes pinna, vaid ka faktuuri esile tõusuks. Lõpuks on ikka omavaheline keemiline kokkusobivus see, mis hoiab värvid ehituspindadel. Iga pinna soovitava lõpliku pindmise faktuursuse loob lõpuks kõikide kihtide struktuur. Nagu eelpool oleme korduvalt võinud veenduda, ei tähenda struktuur seejuures üksnes konkreetset ja laboratooriumi seinte vahel määratletavat suhet värvipigmentide ja aine vahel, vaid katsetusi ja otsinguid looduses – vihma ja päikese käes pleekunud ja pleekuvatel, lumest ja veest kahjustatud fassaadidel.

Linn on keeruline ja mitmetahuline väikese maailma mudel, ühtaegu taimelava kõige igavamatele ja viletsamatele kui ka kõige huvitavamatele ja rikkamatatele lahendustele. Linna ees on sunnitud taanduma nii mõnigi liiga ambitsioonikas või halvemal juhul koguni spekulatiivne lähenemine. Väarviabi nõuab pühendumist ja teadmisi, arusaamist sajandite läbi loodud värvitraditsioonidest. Iga villa on ainukordne. Ja iga maja täis saladusi, millest Bachelard on kirjutanud oma "Ruumi poeetika": "Kui minult küsitaks, milline on maja suurim väärtus, vastaksime, et maja unelust maja on kogum kujundeid, mis pakuvad inimesele tõendeid või illusioone stabiilsusest: esitleda kõiki neid kujundeid tähendaks kõneleda maja hingest, see tähendaks töötada välja tõeline maja psühholoogia".¹⁶¹

¹⁶¹ G. Bachelard, Ruumipoeetika., Tlk. Kaia Sisask, Tallinn: Vagabund 1999, lk 42, 54.

Igal linnal on oma värv niisamuti kui igal majal oma lugu. Lugu, mida on innustav lugeda nii August Maramaa poolt välja antud Viljandi punase kaanega raamatust, kus kutsutakse külastama Viljandit, paludes suvel kaasa võtta supeltrikoo ja talvel suusad. Viljandi on segu nii Balti iseteadvusest kui mulgi uhkusest, nii tõsielu faktidest kui pärismustest, kainest meelest ja loetud aastate taagast kui vabast ja romantilisest lähenemisest ajale ja inimestele, mis siinse mineviku ja sellega koos käiva salapära on hoidnud mitte üksnes tallel, vaid olemasolevana igas tema värvikihis niisamuti kui tema vundamentide all maapõues. Avades mineviku selle stratigraafilises mitmekülgsuses, seisame üha uute avastuste juures, mis igakord, kui nendega kokku puutume, üllatavad, eeldades nii üha uusi otsustusi kui neile taas korra järgnevaide otsinguid. Eestimaa linnade seas on Viljandi värv mitte üksnes üks kõnekamaid, vaid ka seejuures sügavamaid ja sisutihedamaid. Viljandi on oma kaitsva kihi hästi säilitanud. Viljandil on tänaseni nahk seljas, mis teeb temast üha atraktiivsema, aga samas haavatavama pinna.

KASUTATUD KIRJANDUS JA TEISED ALLIKAD

Kirjandus:

Ackerman, James.S 1985. THE VILLA Form and Ideology of Country Houses. Princeton: University Press.

Adson, Artur 1949. Siuru raamat. Esmatrükk:Vadstena.Tallinn: Tänapäev 2007.a.

Allik, Liis 2003. *Viljandi arhitektuur 19.ja 20.sajandi vahetusel. Villad*. Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2002, lk 120.

Arhitecture 1900 Stockholm Helsinki Tallinn Riga St.Petersburg. Published by Museum of Estonian Architecture. 2003 Printed in Tallinn, Printon 2003

Bellori, Giovan Pietro, The lives of the modern painters, sculptors and architects /; translated by Alice Sedgwick Wohl ; notes by Hellmut Wohl ; introduction by Tomaso Montanari, New York [etc.] : Cambridge University Press,2005

Cohen, Jean-Louis 2004. LE CORBUSIER. Los Angeles: Taschen.

Davey, P 1995/2001. Arts and Crafts Architecture. London: Phaidon Press Limited,lk 39.

Eemre, K 1939. 100 aastat Pärnu kuurorti.-Pärnu ja ta kuurort. Koguteos Pärnu kuurodi 100 aasta juubeliks.Pärnu ,lk 89.

Eesti XX Sajandi ruum.1999-2000 näituse kataloog. Koostaja L.Lapin. Tallinn: Pakett.

Frampton, Kenneth 2001. LE CORBUSIER. London: Thames/Hudson world of art.

Friedell, Egon 2002. Uusaja Kultuurilugu I. Tõlge: Kupar, Tallinn.

Gabriele Fahr-Becker. 2004. Jugendstil. Tandem Verlag GmbH 2004.Tallinn: Koolibri tõlge Eesti keelde 2007.

Gens, Julius 1924. Oswald Spengleri kunstivaated.- Looming , nr.4, lk 268-277.

Gens, Leo 1998. Karl Burman. Monograafia. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Gens, Leo 1982/83. Karl Burman -100.- Ehituskunst 1982/83, lk79.

- Gilbert Lupfer, P.Sigel 2004. Walter Gropius. The Promoter of a New Form. Los Angeles: Taschen.
- Grautoff, O 1924. Uue arhitektuur-stiili otsingl.- Looming nr.2, lk 138-140
- Kompus, Hanno 1938. 20.aastat Ehitamist Eestis. EAM väljaanne, 2006.
- Hallas-Murula, Karin 2005. Soome-Eesti: sajand arhitektuurisuhteid. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Hallas-Murula, Karin 2002. Funktsionalism Eestis. Näituse kataloog. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Hallas-Murula, Karin 2010. Tallinna juugendarchitektuur Jacques Rosenbaum (1878-1944). Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum.
- Hein, Ants 2007. Maja kui sümbol. Tallinn: Hattorpe.
- Ilu ajalugu, koostanud Umberto Eco 2004. Eesti Entsüklopeediakirjastus, tõlge eesti keelde, 2004. *Originaali tiitel: Storia della Bellezza a cura di Umberto Eco, Itaalia 2004.*
- Jokilehto, Jukka. Arhitektuuri konserveerimise ajalugu. Eestikeelne tõlge, 2010. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Kalm, Mart 2001. Eesti 20.sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Print.
- Kangilaski, Jaak, 1998. Üldine Kunstiajalugu. Tallinn: Kirjastus Kunst.
- Kannike, Anu, 2002. Kodukujundus kui kultuuriloomine. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 55-62; lk 83-99.
- Kodres, Krista 2001. Ilus maja kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani. Tallinn, Prisma Print.
- Kompus, Hanno 1938. 20.aastat Ehitamist Eestis. EAM väljaanne, 2006.
- Kompus, Hanno 1932. „Moodne kodu“ Moodsa elu leksikon“. Tallinn lk 11-30; 74-82.
- Kotšenovski, O 1977 Viljandi linnaehituslik kujunemine ja arhitektuur 19.sajandi lõpust tänapäevani. Tallinn, lk 25.

Lange Bente 1997. *The Colours of Copenhagen*. Copenhagen: The Danish Architectural Press/The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture.

Lange, Bente 1995. *The Colours of Rome*. Copenhagen: The Danish Architectural Press/The Royal Danish Academy of Fine Arts School of Architecture.

Maiste, Juhan 2007. *Eesti Kunsti Lugu*. Tallinn: Varrak.

Maramaa, August 1934. Viljandi. Viljandi Linnavalitsuse väljaanne.

Matteus, H 1928. *Avalike ehitusi Tartus*. - *Taie*, nr.2, lk 60.

Matve, Hubert 1976. *Ehitus läbi aegade*. Tallinn: Valgus.

Muthesius, H *Style-Achitecture And Building-Art: Transformations of architecture in the nineteenth century and its present condition*, Text and documents, 1994, by the Getty Center for the History of Art and the Humanities.

Nurk, Harald 2006. *Mälestused*. Viljandi: VM Aastaraamat 2006, lk 227-240.

Pevsner, N. *Kaasaegse disaini pioneerid*. William Morrisest Walter Gropiuseni, lk. 44, EKA 2007.

Pärdis, Heiki 2007. *Halliste kihelkonna taluhäärberid – moodsa taluelu sümbolid*. Viljandi: VM Aastaraamat, lk 228.

Pärnu Postimees, 20.05.2009, "Ajakiri Majaomanik: praktiline elamu."

Raud, Kristjan 1910. *Vene kunstnikud-modernistid*. - *Noor Eesti*, nr.5/6.

Raudla, Heiki, *August Maramaa Aeg*, Viljandi kroonikad 1918-1940, Viljandi 2004.

Riley, C.A 1995. *Color Codes*. Modern Theories of Color in Philosophy, Painting, Architecture, Psychology, Literature, Music and Art.

Sakalamaa ei unusta. Viljandi: Viljandi Muinsuskaitse Ühendus, Viljandi Muuseum 1997, lk 14-15.

Siilivask, Mart 2006. *Tartu arhitektuur 1830-1918 Historitsism ja juugend*. Tartu: Rahvasahiiv 2006

Sirp ja Vasar, "VILJANDIS, Ranna puiesteel, vestluskaaslane on arhitekt Ott Puuraid"
23.sept.1983.a., nr.38, lk.8

Spordi biograafiline leksikon, 1937. Tallinna kirjastuse Koperatiivi väljaanne, 1937, lk 137.

Tammert, Marje 2006. Värviõpetus. Tallinn: OÜ Aimwell.

„Taluperenaine“, 1930, nr.3,8,9.

Todd, P. William 2005. Morris and the Arts & Crafts Home. London:Thames & Hudson Limited.

Vaga, August 1924. *Kriis eesti kujutavas kunstis.*- Looming nr. 2, lk.118-123; Looming nr.3, lk 187-192.

Varichon, Anne, *COLORS what they mean and how to make them.* NewYork: Abrams.

Viimistluskihtide uuringud ja aruande koostamise põhimõtted.”, Muinsuskaitseamet, Tallinn 2008.

Vitruvius „The ten books on architecture.“, translated by Morris Hicky Morgan, Ph.D., LL.D., INC New York: Dover Publications2004.

Voolaid, Kalvi 1983. *Arhitektuuritamm Viljandist.*Tallinn: Kunst. Ehituskunst 1983, lk 68.

Arhiiviallikad:

Muinsuskaitseameti arhiiv,(edaspidi MKA) A-8075

MKA, A-3157

MKA, A-2276

MKA, P-13970 ERA.5025.2.3372, aastast 2007

MKA, A-7233

MKA, P-13971

Eesti Arhitektuurimuuseum, F2, N2 S695

Eesti Arhitektuurimuuseum, F.1, N.2, S.12

Viljandi Muuseum (edaspidi VM) 9554

VM-i fotokogu

Internetiallikad:

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14726>

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14731>

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14732>

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=14733>

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=27010>

(vaadatud 25.05.2010)

COLOUR IN VILJANDI VILLA ARCHITECTURE – FROM THE ART NOUVEAU VILLA TO THE WHITE HOUSE IN 1900-1930

Summary

Virge Schmidt

The present master's thesis has been written on the basis of Viljandi. This is a visually attractive town, which captures attention. Viljandi has style and a definite place in Estonian cultural history. The author of this thesis has started to think if every town has its own colour. She raises a question whether the town environment has acquired its characteristic features through colour, whether it is the symbol of property and who has traditionally lived there. How can colour be described as a trace of social and cultural expression? Does Viljandi have its own colour, which is distinctive from that of Võru or Tartu or some Estonian seaside resort? I am interested in how an individual building creates a unique visual contrast, the originality of which distinguishes it from others and at the same time enables it to survive and be an integral part of the entire townscape and an even broader landscape. Which are the aesthetic criteria and how can they be described? Which kind of research method should be applied in studying town colour? How is a building related to its surrounding environment? What is the meaning of the colour of Viljandi for Estonia?

If Viljandi has its own colour, how is it expressed in the villa, one of Viljandi's dominant architectural feature. What is the villa? How are the code and meaning of the era expressed in it? At the end of the 19th and in the 20th century Viljandi made a leap in development, from a modest provincial town into a centre of attention once again since the Middle Ages. It became the capital of Mulgimaa, a town of wonders in a sense, where some things were implemented for the first time in Estonia and where the ancient Baltic tradition met the rising Estonianess, which were trying to find their way to broader and greater values. The aim of the present thesis is to give an overview of the colour of Viljandi as one of the most original small towns in Estonia and the changing of this colour, starting from the rise of the villa architecture to its merging with other town building values. The time studied coincides broadly with the period of Art Nouveau architecture, the favourite building of which was the private house.

One of the first tones of colour to be noticed in Viljandi is red (the castle and brick buildings), joined by ochre. This is yet a very general picture, which can only provide the most general solution to a manager of colour aesthetics and colour solutions of historical buildings and to a development manager in this field. The aim of this thesis is to get a concrete, rather than general, picture of colour changes throughout time. In this sense the author's approach coincides with the art history approach. Still, the current master's thesis is not historical in its content and form. Instead of town building genesis the author is interested in its image, which opens heritage conservation approaches and gives answers to restoration questions.

The third aim of the thesis is derived from the author's professional and job-related interest in the notional and technical aspects of colour, i.e. if every town has a colour, could we proceed from this tonality in, for example, determining the colour code in the future. Would it be possible to bring closer and join the artistic and technological aspects of colour, and if so, then what could be the recommendations for either side?

Colour can also be considered a separate concrete feature characterising the style of different periods. The current thesis analyses the colour tones of 14 specific villas, all of which in some ways follow the tonality and choices of Art Nouveau as an international taste trend in addition to the sense of place instilled by *genius loci*. The houses of the first two decades still belong to German clients and the architects are also presumably Baltic Germans. The best examples of the 1910s are the Engelhardt Villa and Riet's house, the latter of which has been described as one of the most original examples of Estonian national romantic architecture. The so-called golden age of Viljandi villas is the period of 1920-1930, the time when rapid changes took place in the society. The villa and villa architecture, which became symbols of the period, rise on the slopes of Trepimäe as well as in the forming garden city of Uueveski, leaving us a heritage of several important masterpieces in our cultural history.

The above-mentioned is confirmed by the tables compiled on the basis of colour analysis. Each detail and tone of colour considers the entire picture. In order to ensure the preservation of town colour as something unique and of aesthetic value, several steps have to be taken. On the one hand, the study of colour has to be continued, taking it from the general level to the level of each specific building and detail. On the other hand, the obtained results have to be generalised. So that the architect could choose a suitable tone following the authentic colour design, the industrial side of the world of colour should compile selective colour charts derived from traditions and style analysis, thus ensuring the chemical preservation of colour.